

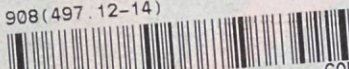
Sežana

dz-sp 0

KRAS

2012

908 (497.12-14)

0161586,118/119

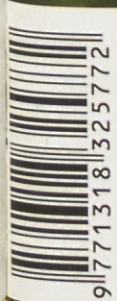
COBISS

KOSOVLOVA KNJARNICA SEŽANA

KRAS

JULIJ 2012 št: 118-119 cena 8€

Poštnina plačana pri pošti 1102 Ljubljana

9 771318 325772

Od priprave ...

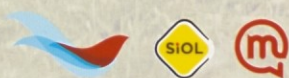
... do dodelave.

tiskarna
GRAFIKA SOČA

www.grafika-soca.si

Z vsem srcem!

TelekomSlovenije

NOVA PONUDBA ZA NAJMLAJŠE V KOBILARNI LIPICA

Kobilarna Lipica vabi z novostmi, ki so pripravljene posebej za otroke in starše. Vabljeni na pestre dogodke in različne aktivnosti ob vseh priložnostih. Izberite lipiški otroški kotichek za popestritev prostega časa, v lepi naravi in v družbi prekrasnih lipicancev, ter mini živalskega vrta.

Za vas smo pripravili:

- vikend spoznavanja in jahanja,
- vesel in aktiven vsak prvi vikend v mesecu z različnimi delavnicami in športnimi aktivnostmi,
- "mini vrtec" po naročilu,
- praznovanja in rojstne dnevne zabave,
- posebne programe za vrtce in šole,
- kvalitetno skupno preživljanje prostega časa za starše in otroke.

Vabljeni tudi na ogled kraške kamnite pastirske hiške, kjer boste za pravo kraško ogrado našli mini živalski vrt z kozami in ovčkami

POČITNICE ZA OTROKE

Jahalni tabor, 19. - 24. avgust 2012

Narava, zabava in še veliko več - šest nepozabnih poletnih dni!

Otroci bodo spoznali Kobilarno Lipica in naše lipicance. Učili se bodo jahanja in vsakodnevno skrbeli za konje. Predstavili jim bomo igranje golfa. Na zaključni predstavitvi pa bodo svoje znanje pokazali tudi staršem. Vabljeni vsi otroci starejši od 12 let.

Več informacij poiščite na www.lipica.org.

LIPIKUM
MUZEJ LIPICANCA

Lipica 5, SI-6210 Sežana,
Slovenija
T: 05/739-1580
E: info@lipica.org

www.lipica.org

Slika na naslovnici:
Čebela Kranjska sivka na sivkinem cvetu.
Fotografija: Jure Medvedšek

VSEBINA JULIJ 2012, št. 118-119

Akad. dr. Matjaž Kmecl

REVIJA KRAS JE POKRAJINSKA IN OBENEM VSESLOVENSKA, SVETOVLJANSKA PUBLIKACIJA ... 4

Prof. dr. Mitja Guštin

GRADIŠČA - ODSEVI PRAZGODOVINSKE POSELITVE 6

Primož Sturman

EVRO IN NJEGOVA KRIZA 14

Prof. dr. Janez Bogataj

KJER JE KONEC KRASA, JE TUDI KONEC TERANA 17

Uljana Ozbič

PREDSTAVA LIPIŠKE JAHALNE ŠOLE 20

Služba za odnose z javnostmi JZ Kobilarna Lipica

S PLESOM MLADIH ŽREBCEV V NOVO SEZONO 24

Doc. dr. Domen Zupančič

PASTIRSKA HIŠKA V LIPICI 28

Drago Kolenc

ERAZEM JAMSKI MED ZGODOVINO IN LEGENDO 32

Doc. dr. Miroslava Cencič

VASI V OSRČJU SEŽANSKEGA KRASA 36

Ivan Atelšek

KAM GREMO? 42

Ivan Atelšek

ČEBELARSTVO ATELŠEK 44

Uredništvo

SIVKA NA KRASU 46

Iztok Premrov

BENEŠKI VTISI 48

Nives Marvin

IMPRESIJE - NOVA METAFORIKA 50

Marjeta Malešič

ETNOGRAFSKI IN NARODNI MUZEJ V LJUBLJANI 52

Stane Švigelj

KOLOSMICA POVEZUJE IN UČI 54

Ana Godnik

PO KOSOVELOVI POTI IZ SEŽANE DO TOMAJA 56

Robert Rogič, Rudi Vran

ZEMLJEVID POHODA PO KOSOVELOVI POTI SEŽANA-TOMAJ 58

Poljanka Dolhar, Erika Bezin

ČAS JE, DA PONOVO ODKRIJEMO TRST 60

Mag. Gojko Zupan

KOBARIŠKA KOSTNICA IN DVA SPOMENIKA SIMONU GREGORČIČU 62

MEDIACARSO d.o.o.

Telefon revije Kras:

05/766 02 90

Telefon odgovorne urednice:

041 914 921

E-mail:

revijakras@siol.net

Kras je revija o Krasu, ohranjanju njegove kulturne in naravne dediščine, o zgodovini, kulturi, gospodarstvu in dejavnostih ljudi tega prostora.

Revija Kras izdaja Mediacarso, d.o.o.,

Sveto 39, 6223 Komen.

Glavni urednik: Lev R. Lisjak

Odgovorna urednica: Ida V. Rebolj

Oblikovanje: Lev R. Lisjak

Naslov uredništva:

Sveto 39, 6223 Komen

Maloprodajna cena z 8,5 % DDV

enojne številke 4 €, dvojne številke 8 €.

Naročnina za šest zaporednih števil

s pošto dostavo na naročnikov naslov

v Sloveniji 32 €, na naročnikov naslov

v tujini 45 €.

Transakcijski račun pri Novi Ljubljanski

banki, podružnici Ljubljana-Center,

Trg republike 2, 1000 Ljubljana:

0201-0008-9675-302

IBAN Mediacarso, d.o.o.:

SI560201000089675302

SWIFT code: LJ BA SI 2X

Nenaročenih rokopisov in fotografij ter

drugega slikovnega gradiva uredništvo ne vrača.

Ponatis ali kakršnokoli povzemanje,

kopiranje ali preslikavanje

objavljenih prispevkov ali njihovih

delov iz revije Kras je prepovedano

brez pisnega dovoljenja odgovorne

urednice in brez popolne navedbe

uporabljenega vira.

Mednarodna standardna serijska številka:

ISSN 1318-3257

Tisk Grafika Soča, d.o.o., Nova Gorica

Revija Kras je pokrajinska in obenem vseslovenska, svetovljanska publikacija ...

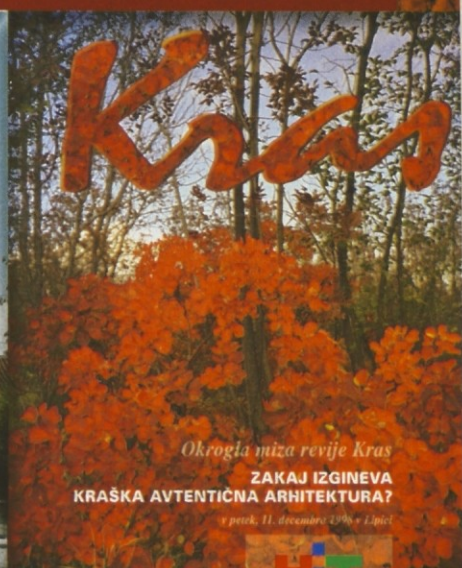
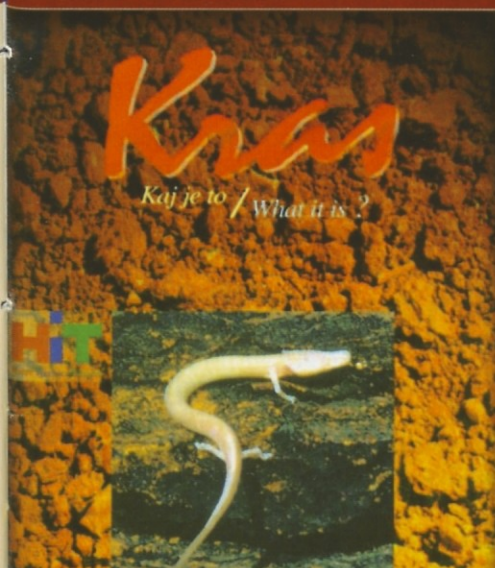
... Revija Kras je enkratna, neponovljivo pokrajinska in obenem vseslovenska, svetovljanska publikacija. Tako univerzalno, vsestransko, z vseh mogočih strani se posveča tej naši čisto posebni pokrajini, da bi lahko bila najsvetlejši vzor vsem drugim podobnim (če bi le bile). Za povrh nekako povezuje svet tostran in onkraj meje, ki je tu in tam slovenski. Entuziasti, ki ste že skoraj dve desetletji zbrani okrog nje, ki premagujete vse težave na poti njenega nastajanja in izhajanja, ste občudovanja vredni. In to, da vam usiha materialna podpora, čeprav še tako skromna, ni za slovensko kulturo prav nič dobrega; predstavljam si, da vam jemlje zadnje moči in usodno mero optimistične zagnanosti. Revija, kakršna je Kras, pa brez takšne privrženosti ne more obstajati. Slovenci in slovenske institucije bi morali storiti prav vse, da ne bi izgubili te svoje revijalne dragocenosti. Še enkrat: kulturni primanjkljaj bi bil brez nje velikanski, brez pretiravanja rečeno: nenadomestljiv.

Z globokim spoštovanjem in občudovanjem Vas iskreno pozdravljam!

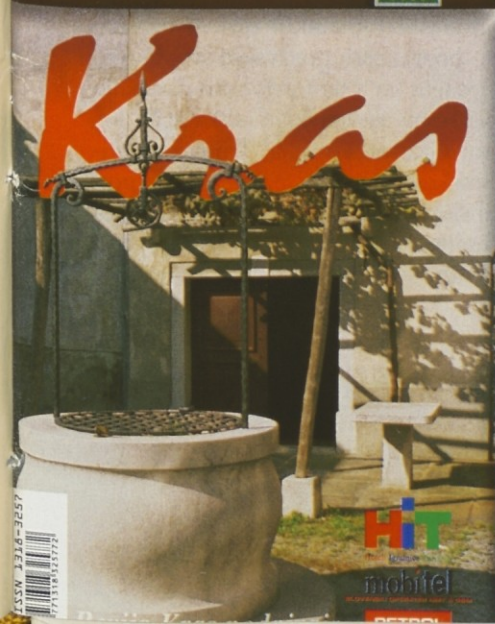
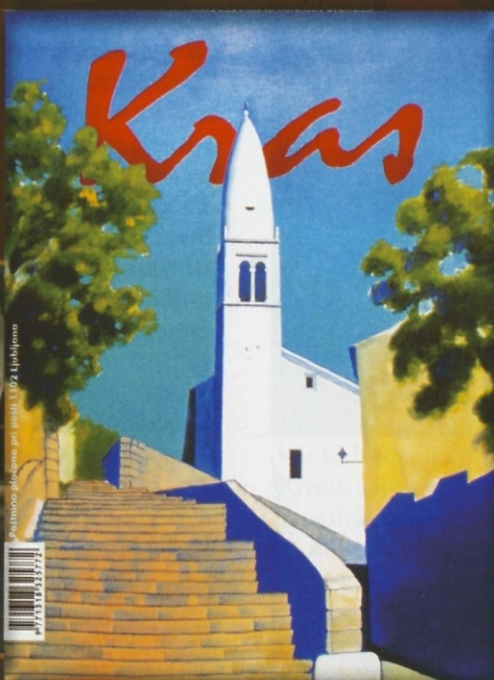
Akad. Matjaž Kmecl

Na Črnučah, 15.4.2012

DOSLEJ SMO IZDALI 119 ŠTEVILK REVIE V OBSEGU 5.380 STRANI.

Mednarodna konferenca »Kras 2011«

GRADIŠČA -

ODSEVI PRAZGODOVINSKE POSELITVE

Mitja Guštin

Na mednarodni konferenci »Kras 2011«, ki je bila 20. decembra 2011 v Lipici, je vzbudilo veliko zanimanja predavanje o gradiščih na Slovenskem prof. dr. Mitja Guština, predstojnika Inštituta za dediščino Sredozemlja Znanstveno-raziskovalnega središča Univerze na Primorskem v Kopru. Objavljeno je bilo v slovenskem in angleškem jeziku v strokovni reviji AR - Arhitektura, raziskave / Architecture, Research 2011/3, ki jo izdajata Fakulteta za arhitekturo Univerze v Ljubljani in Inštitut za arhitekturo in prostor. Njen urednik je prof. dr. Borut Juvanec.

Da bi bralcem revije Kras predstavili témo o gradiščih pri nas, v Sloveniji, na Tržaškem in Goriškem, katerim po avtorjevi oceni sedanji čas ni naklonjen, in da bi tudi tisti, ki menijo, da so bili gradišča ali kaštelirji samo na Krasu in v njegovi okolici, je avtor priredil za revijo Kras v reviji »Arhitektura, raziskave« objavljeni pogled na gradišča na Slovenskem.

Uredništvo

Gradišče (angleško hillfort, italijansko castelli-ere, hrvaško gradina, češko, slovaško hradište, nemško Ringwall, Burgwall) je oznaka za vzpetino z očitnimi sledovi poselitve z obrabnimi strukturami in na Slovenskem hkrati terminus technicus, s katerim se v arheološki stroki označuje utrjene prazgodovinske naselbine (sl. 1).

V pokrajini so gradišča prepoznavna po kamnitih nasipih, zemljenih okopih, redkeje jarkih, mnogo-krat tudi močno zatravljena in zaraščena, da jih lahko opazi le izurjeno oko. Običajno so zgrajena na markantnih točkah, ki so zagotavljala otežen dostop, dobro varovanje in nadzor nad okolico.

Na območju Slovenije so se gradišča razvijala v skladu z lokalnimi zemljepisnimi danostmi - reliefom in razpoložljivimi naravnimi gradivi. Za postavitev hiš so izkoriščene naravne terase ali pa narejene umetne, tudi sam vrh vzpetine je lahko izravnal. Že po videzu in gradbenem materialu lahko ločimo gradišča, zgrajena na flišnih tleh v Istri, od tistih na kamnitem apnenčastem svetu Notranjske in Krasa, od gradišč na kraško-ilovnatem območju Dolenjske, ali od štajerskih gradišč z mogočnimi zemljeno-kamnitimi okopi.

Pogostnost slovenskega toponima Gradišče, njegovih izpeljank Grad, Graček, Gradec, Zagradec, na Krasu in v Istri tudi Kaštelir, ter njegovih sopomenk Griže, Cvinger ali Obroba, izpričuje predposelitveno sliko zgodnjega srednjega veka ob naselitvi naših slovanskih prednikov. Odseve daljne preteklosti nekdanjega življenja na gradiščih je okoliško prebivalstvo zaznamovalo tudi s postavitvijo manjših romarskih cerkvâ na sam vrh številnih gradišč, posvečenih predvsem sv. Marjeti, sv. Magdalenii, sv. Mihaelu ter s tem ustvarilo današnjo podobo kulturne krajine na Slovenskem (slika 3: 2).

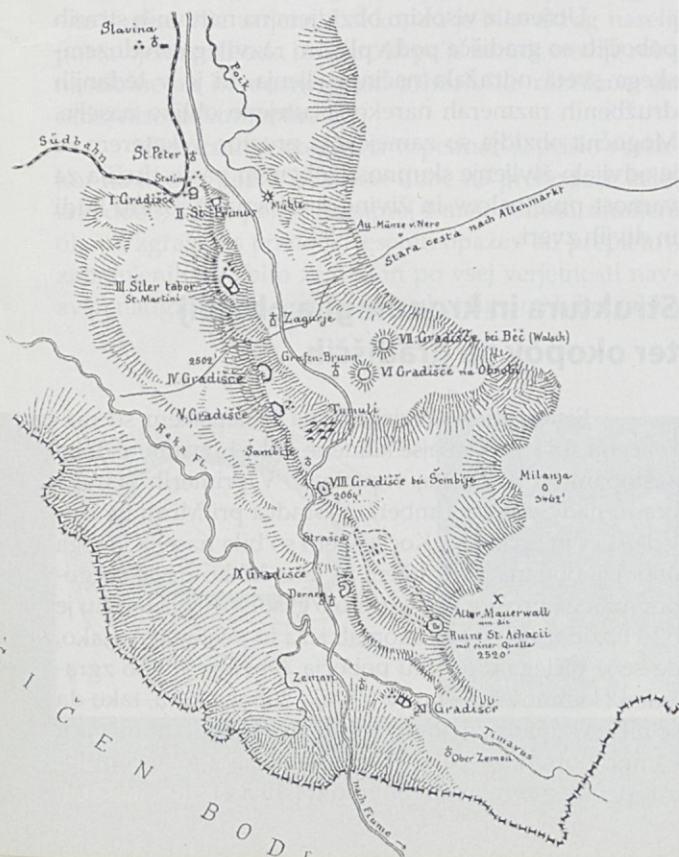
Pod toponimi Gradec, Groblje, Trnovo naleti- mo praviloma na rimske ostaline; v primerih, da pod njimi ležijo poznorimske ruševine, zidane iz lomljenega kamna in vezane z malto, najdemo pri tamkajšnjih cerkvah med zavetniki npr. sv. Martina, sv. Lovrenca, sv. Jurija ali sv. Vida.

Slika 1: Sv. Ambrož nad Trsteljem: Ruševine mogočnega obrambnega zidu z dobro prepoznavnim zunanjim oziroma notranjim licem obzidja. V ospredju univ. prof. Jože Kastelic, dolgoletni ravnatelj Narodnega muzeja v Ljubljani. - Fotografija: B. Slapšak, ok. leta 1973.

Znanstvene raziskave gradišč na Kranjskem segajo že v prvo pol. 19. stoletja. Gradišče v Stični, največje na Slovenskem, je že leta 1809 opisal in skiciral Valentin Vodnik. Natančen Stratilov izris istega gradišča je iz leta 1824; Morlotov načrt Ajdovskega gradca pa iz leta 1850. Hitzingerjev opis gradišč na Pivškem iz leta 1867 je prvi poskus zgodovinskega tolmačenja tovrstne poselitve določene regije.

Leta 1876 je Alfons Müllner s pomočjo anketnih listov, razdeljenih po šolah in farah Kranjske in Štajerske, zbral podatke o gomilah z bogatimi grobnimi pridatki, pa tudi o prazgodovinskih gradiščih. Nekaj let pozneje je objavil tudi pregledno skico gradišč med Pivko in Ilirsko Bistrico (slika 2). Hkrati so bile prazgodovinske naselbine vključene v raziskave novoustanovljene Prazgodovinske komisije pri dunajski akademiji znanosti, ki sta jih družno opravljala kustosa kranjskega deželnega in dunajskega dvornega muzeja Karel Dežman in Ferdinand Hochstetter. Pri tem velja tudi omeniti izkopavanja znotraj gradišč Josefa Szombathya na Kučarju nad Podzemljem in Cvingerju pri Dolenjskih Toplicah, Jerneja Pečnika na Magdalenski gori, Alfonsa Müllnerja na Gradu pri Šmihelu in Moritza Hoernes na Kaštelirju pri Novi vasi v Istri, ki so sicer manjšega obsega, a so dala prve podatke o strukturi in funkciji objektov znotraj naselbin.

Slika 2: Alfonz Müllner: Topografska predstavitev prazgodovinskih gradišč v dolini zgornje Pivke in Reke (1890).

Prvi, ki je posebej opozoril na prazgodovinska gradišča v Istri, je bil Richard F. Burton, britanski konzul v Trstu, ki je leta 1874 objavil *Notes on the Castellieri or Prehistoric Ruins of the Istrian Peninsula* / glej tudi Note sopra i castellieri o rovine preistoriche della penisola Istriana. Capodistria 1877. Za ta prostor pa je ključno monografsko delo Carla Marchesettija iz leta 1903 *I Castellieri preistorici di Trieste e della regione Giulia*, v katerem je opisal več kot 350 gradišč z območja Primorske, Krasa in predvsem Istre.

Drugo obdobje raziskav gradišč pripisujemo Walterju Schmidu, ki je med leti 1911 in 1942 raziskoval na številnih gradiščih širom po Sloveniji. In prav njemu se imamo zahvaliti tudi za številne tlorise hiš in za njihovo interpretacijo. Schmid je bil izredno dejaven, saj je v tem obdobju raziskoval na Pošteli, na Kotnikovem gradišču v Turiški vasi, na Rifniku pri Šentjurju, v Vačah, Cvingerju pri Dolenjskih Toplicah, na Kučarju pri Podzemlju, na Gradu v Šmihelu pri Hrenovicah, na Ulaški na Notranjskem, na Ajdovskem gradu pri Bohinjski Bistrici, na Dunaju pri Jereki in na Libni nad Krškim.

Po zatišju dobrih dveh desetletij je raziskavam gradišč dal pospešek leta 1967 mednarodni projekt Staneta Gabrovca na Cvingerju pri Stični, ki je obenem zakoličil sodobno metodologijo za raziskavo gradišč v 70. in 80. letih 20. stoletja. Rezultat je dobro poznavanje obrambnih konstrukcij »stiškega tipa« deloma tudi notranjosti naselij in prvi pregled o položaju in legi gradišč, o vrsti obzidij in o konstrukcijah vhoda na Slovenskem.

V to obdobje sodijo obsežno zaščitno izkopavanje na Mostu na Soči z izrednimi rezultati za strukturo naselja in vpogled v izdelavo prazgodovinskih hiš, kakor tudi rezultati raziskave gradišča Slivje na Tržaškem Krasu, saj smo prvič dobili model kraške prazgodovinske utrjene naselbine. To je ponovno obudilo zanimanje za delo Marchesettija ter ponovne sistematične raziskave gradišča na Cattinari in Jelerjih.

Odločen napredek v razumevanju gradišč na Slovenskem in v Evropi je po letu 1987 predstavljal projekt Janeza Dularja *Utrjene prazgodovinske naselbine na Dolenjskem*. Sistematično je posnel topografijo skoraj 60 gradišč s pripadajočimi grobišči in z raziskavo - z eno sondo preko obzidja, ki je segala deloma v notranjost - pridobil presenetljive rezultate. Izkazalo se je, da je treba do tedaj veljaven splošni pojav (železnodobnega) utrjenega gradišča na vzpetini v osrednji in jugovzhodni Sloveniji razvrstiti v različna časovna obdobja in da so nekatera utrjena z obzidji, zgrajenimi v tehniki suhega zidu, v posebnih obdobjih le z zemljeni okopi, okopi iz lesenega opaža in vmes nabite ilovice, za nekatere naselbine na vzpetini pa se je izkazalo, da sploh niso bile utrjene.

V 90. letih 20. stol. je prišlo tudi po zaslugi spomeniškega varstva do zaščitnih izkopavanj na Krasu in na Notranjskem: npr. Famlje-Graček, Štanjel, Šilentabor, Tomaj in Škocjan, ki pa so zaradi omejenega obsega le deloma dala nova spoznanja. Do odločnega premika v razumevanju gradnje kamnitih obzidij na Krasu je

prispevala sistematična raziskava »gomile« na Ostrem vrhu pri Štanjelu, ki se je izkazala za dobro ohranjen prazgodovinski utrdbeni stolp (slika 8). - Glej revijo Kras, št. 77, str. 20-23: Teržan, Biba; Turk, Peter; 2006: Kraški opazovalni in obrambni stolpi iz železne dobe!

Z vstopom računalniške tehnologije in novih modelov ugotavljanja prazgodovinskih skupnosti pa se je odprlo tudi novo obdobje, ki s pomočjo GIS-a in podatkov o legah, velikosti in osončenju omogoča številne metodološke modele razumevanja gospodarskega in strateškega delovanja kraških gradišč.

Oblike gradišč

Potek kamnitega obzidja ali zemljenega okopa je prilagojen morfološkim značilnostim vzpetine in je pogosto navezan na prepadne stene. Terenu primerno so bili opremljeni dostopi ter tudi izvedbe vhodov v naselbino. Že v samem začetku ali pa sčasoma so bili zgrajeni pomožni okopi ali notranji prezidi za okrepitev obrambe, da bi ustvarili boljše zavarovane površine za živino ali pa poudarili posebna območja (akropole) za opravljanje kulturnih praks ali za položaj rodovnega prvaka. Običajno so gradišča locirana na vrhovih vzpetin, na grebenih ali naravnih platojih, dvignjenih nad okolico. Le izjemoma so bila gradišča zgrajena v nižini, kot npr. v Ormožu z visokim okopom iz pozne bronaste dobe ali Sveto pri Komnu in Debela griža pri Volčjem gradu (slika 9).

Gradišča z mogočnimi obzidji, zgrajenimi v tehniki suhega zidu, z izrazito vrsto večjih kamnov zunanega in notranjega lica zidu (slike 1; 3-7; 9), nam že od daleč v krajini jasno kažejo značilno gradnjo, ki uporablja kamen kot osnovni material. Sočasne naselbine, zgrajene na vzpetinah v osrčju in severovzhodu Slovenije, so sicer prav tako obdane s kamnitimi obzidji, vendar so v dolenjskem okolju obzidja zaradi težje dostopnega in slabšega kamna dopolnjena z ilovico, pogosto podprta z mogočnimi zemljenimi nasipi in utrjena z lesenimi oporniki in predvsem s časom zlita z okolico.

Tudi po velikosti so si gradišča različna - od izrazito majhnih z manj kot hektarjem površine, do velikih s kilometrskim obsegom in površino več hektarjev. Jasno je, da so bila slednja (npr. Stična, Magdalenska Gora, idr.) večja središča, sedeži lokalnih in regionalnih elit. Večinoma pa si lahko gradišča predstavljamo kot naselja z nekaj kmečkimi gospodarstvi, v nekaterih primerih tudi z rokodelskimi obrati (predvsem kovačnice, pa tudi npr. topilne peči za železo pri gradišču Dolenje Toplice). Najmanjša, prav tako obdana z zidom v suhozidni tehniki, so služila kot obori za živino ali kot ograde za ohranitev humusne plasti pred erozijo.

Raziskave gradišč so bile večinoma osredotočene na okope, obzidja, to je obrambne konstrukcije, medtem ko je notranjost naselbin razmeroma slabo poznana. Raziskave notranjosti v večjem obsegu poznamo z gradišč Poštela, Rifnik, Vače, Libna, Kučar, itn.. Notranjo strukturo železnodobne naselbine je praviloma sestavljalo več

lesenih hiš, pomožni gospodarski objekti in obori za živino. Hiše so bile povečini enoprostorne ali dvoprostorne z notranjim ognjiščem. Zgrajene so bile iz dveh osnovnih sestavin: kamnitega temelja in lesene konstrukcije iz brun ali plohov s polnilom ali ometom iz ilovice.

Med najbolje ohranjene in tudi sodobno raziskane naselbine sodi Most na Soči, ki je bila s Sočo in Idrijco ter s strmimi pobočji Senice že naravno dobro zavarovana. Ohranjenost 35 stavbnih objektov iz bronaste in železne dobe je bila izredno kakovostna in omogoča razumevanje takratne stavbarske ravni in standardov življenja, značilnega za alpsko območje in predalpska območja. Praviloma dvocelična brunarica je bila postavljena na kamnitem temelju iz dveh vrst kamna; znotraj ometana z glino, ki je nosila vrezan okras. Proti pobočju je bil sezidan visok drenažni zidec iz ene vrste zložene kamna, pred vhodom v stavbo pa so bile velike kamnite plošče praga.

Razdeljena je bila v večji prostor z ognjiščem in v manjši prostor, ki je služil za shrambo. Za strukturo naselbine na Mostu na Soči je pomembno tako zgoraj opisana samostojna hiša, kot enocelične do tricelične vrstne hiše, ki jih smemo tolmačiti kot trgovsko ali obrtno ulico.

Za naše današnje razumevanje je večina železnodobnih gradišč odraz takratnega načina življenja, tako širše skupnosti že omenjenih centrov, kot tudi manjših skupnosti, ki so imele na pobočjih pod obzidjem in na bližnjih ravninah svoje živinorejsko in kmetijsko-gospodarsko zaledje. Na pobočju pod obzidjem ali onkraj reke, potoka je bil tudi prostor za pokopavanje, ki ga posebno na Dolenjskem in v Posavju predstavljajo mogočna rodovno-družinska gomilna grobišča.

Utrjena z visokim obzidjem na naravnih strmih pobočjih so gradišča pod vplivom razvitega sredozemskega svetâ odražala način življenja, ki je v tedanjih družbenih razmerah narekoval utrjeno obliko naselja. Mogočna obzidja so zamejevala prostor, v katerem se je odvijalo življenje skupnosti, obenem pa so služila za varnost prebivalcev in živine pred sovražnostmi ljudi in divjih zveri.

Struktura in kronologija obzidij ter okopov na gradiščih

Sistematične raziskave na Dolenjskem so razkrile, da sta konec mlajše kamene dobe in bakrena doba zastopani na kar nekaj vzpetinah. V primerih Starega gradu nad Seli pri Šumberku, Gradca pri Mirni na Dolenjskem in Spahe na Kočevskem so bila naselja iz tega obdobja obdana z obzidjem in tako lahko prvič v zgodovini tega prostora govorimo o gradiščih. Na terenu je bilo obzidje vidno kot okop ali ježa in postavljeno tako, da se je prilegalo poteku pobočja. Obzidje je bilo zgrajeno iz kamnov apnenca v tehniki suhega zidu, tako da so bili za zunanje, deloma tudi notranje lica izbrani večji kamni, notranjost pa je bila zapolnjena z manjšimi lomljenci ter z zemljenim polnilom (slika 4).

Fotografija 3.1: Sv. Katarina nad Jelšanami: Primer ruševine prazgodovinskega obzidja na notranjsko-kraškem svetu, levo arheolog Matej Župančič, nekdanji kustos Pokrajinskega muzeja Koper, spredaj desno Franc Poklar, raziskovalec gradišč na ilirskobistriškem. Fotografija: Mitja Guštin.

Fotografija 3.2: Libna nad Krškimi: Primer zatravljenega prazgodovinskega okopa ali obzidja v osrednji in vzhodni Sloveniji s pogledom na cerkev sv. Marije na najvišji točki gradišča. Fotografija: Mitja Guštin.

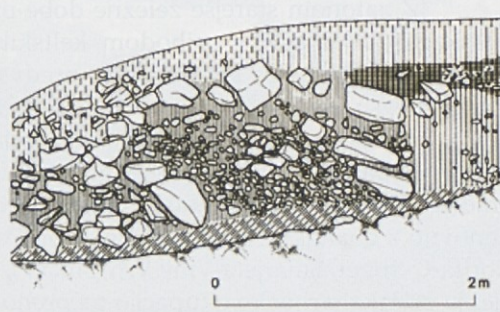
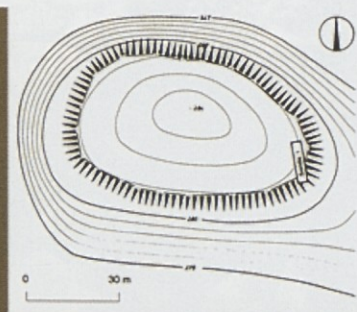
Za zgodnjo in razvito bronasto dobo na Slovenskem še nimamo dokazanega obstoja obzidij ali okopov, čeprav jih po zgledu istrskih *gradin* in nekaterih gradišč na bližnjem Tržaškem Krasu ter najdbah *kaštelirske keramike* moramo pričakovati vsaj na slovenski obali in Krasu. Je pa Dularjev projekt pokazal na vrsto naselbin »gradišč« pozne bronaste dobe na vzpetinah Dolenjske, vendar v tem obdobju - kot kažejo dosedanje raziskave - te le niso bile utrjene. Lahko, da je bila okrog naselij postavljena palisada iz brun, ki pa je zaradi erozije roba naselbine ali humusne plasti arheološke raziskave do sedaj niso dokumentirale.

Do utrditve naselij na vzpetinah je prišlo vsekakor na koncu pozne bronaste dobe na prehodu v železno dobo, ko se pojavijo najprej 1 meter široki zemljeni okopi, zgrajeni s pomočjo lesenih opažev ali prepletov, zapolnjenih z nabito zemljo in po vsej verjetnosti navzven nadgrajeni še s palisadami, kot npr. na Libni (slika

5) in Magdalenski gori; lahko pa so bili samo preprosti zemljeni okopi s palisado kot je glavni okop na Libni in najstarejša utrdbeni faza na Cvingerju pri Dolenjskih Toplicah.

Z nastopom železne dobe v 8. stol. pr.n.š. je prišlo do razvoja naselbin v podobi gradišč z obzidji oziroma zemljenimi okopi. Poudariti je treba, da so bila železnodobna obzidja praviloma že v samem začetku zgrajena v največjem obsegu. Tako lahko na primeru nižinskega tipa dobro utrjenega gradišča v Stični, največjega na Slovenskem, predstavimo kar 2,3 km dolgo glavno obzidje, ki je imelo še dvojne kasnejših, notranjih prezidov. Vz dolž obzidja je potekal po notranjosti 2 m širok hodnik, namenjen obrambi, za njim pa so že stale hiše.

Obzidje *stiškega tipa*, za katerega je kraški teren nudil obilo gradiva, je bilo zgrajeno v tehniki suhega zidu. V širini v povprečju 2,2 m so bili za zunanjo in

Slika 4: Gradec nad Mirno: primer bakrenodobnega obzidja - okrog 3200 pred našim štetjem - v času odkrivanja (po Dular in ostali 1991, sl. 25, 27, Pril. 2).

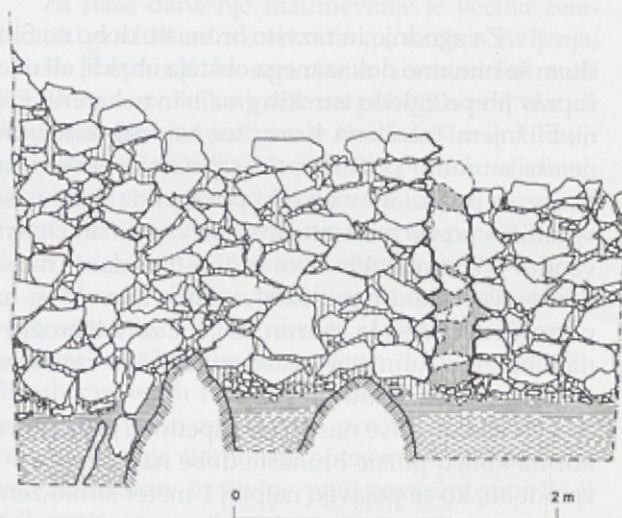

Slika 5: Libna nad Krškimi: zemljeni utrdbeni okop, zgrajen s pomočjo lesenih opažev. Fotografija: Mitja Guštin, 1976.

za notranjo lice obzidja izbrani večji neobdelani kamni, notranjost pa je bila zapolnjena z manjšimi kamni. Po uničenju obzidja so potem v začetku 6. stol. pr.n.š. obnovili in razširili obzidje na 3 do 3,5 m širine ter ga statično utrdili s pokončnimi bruni - oporniki, ki so bili vgrajeni v posebne reže lica obzidja (slika 6). V Stični so bile pred obzidjem nasipane strme brežine iz zemlje in ilovice, ki so utrjevale njegove temelje in oteževale dostop. V 1. stol. pr.n.š., najmlajšem obdobju prazgodovinskih gradišč, so bila pobočja pred obzidjem tlakovana s kamni, da so preprečevala hiter dostop do okopa naselbine.

Stiški tip obrambnega zidu iz neobdelanih, a skrbno izbranih kamnov, in z lesenimi oporniki je značilen za starejšo železno dobo Dolenjske in Posavja (750-300 pr.n.š.). Na kar nekaj gradiščih sede obzidje na starejši zemljeni nasip s palisado. Tako kot v Stični je bilo tudi na drugih gradiščih tega območja glavno obzidje oz. okop vsaj dvakrat temeljito obnovljeno oziroma na novo zgrajeno.

Z zatonom starejše železne dobe oziroma halštatskega obdobja in s prihodom keltskih Tavriskov okrog leta 300 pr.n.š., ki so naselili predvsem rodovitne doline, so gradišča na tem območju opustela in ponovno zaživela v 1. stol. pr.n.š., ko se je pojavila nevarnost prihoda rimskih legij. Prebivalstvo se je vrnilo na gradišča in v podobni maniri, a mnogo bolj površno, ponovno z obzidji utrdilo vzpetine (npr. Poštela, Vače, Korita-Cvinger, Šmarjeta-Vinji Vrh (slika 7), Libna, itd.), kjer je pričakalo rimsko okupacijo na prehodu v 1. stol. n.š.. V novi administrativni in gospodarski organizaciji rimske države so bila na prelomu tisočletja gradišča kot življenjski prostor povsem opuščena.

Sliki 6: Stična: obzidja iz starejše železne dobe. Fotografija: Mitja Guštin, 1969.

Nekatera med njimi, posebno tista na odročnih krajih (npr. Rifnik, Ajdovski gradec pri Vranju, Kučar, Tonovcov grad, itn.) so bila v pozni antiki in še posebno v obdobju preseljevanja ljudstev ponovno poseljena. Obdana z močnimi obzidji iz klesanih kamnov, vezanih z malto, z zidanimi starokrščanskimi cerkvami in z drugimi zidanimi stavbami, z osrednjimi vodnimi cisternami ipd. so dobila drugačen značaj urbanih zatočišč, ki jih v stroki imenujemo višinske utrjene postojanke.

Povsem drugačna je slika o poznavanju gradnje obzidij in notranjosti prazgodovinskih naselij na Krasu in Notranjskem, kjer sicer poznamo izredno veliko število gradišč in manjših obzidanih objektov. Le redka, in še ta samo delno, so bila predmet arheološke raziskave in le v nekaj primerih zaščitnih posegov smo dobili vpogled v majhen del kamnitega okopa ali pa notranjosti.

Na Krasu in Notranjskem, kjer je kamna v izobilju, se kažejo obzidja kot ogromni kamniti nasipi. V sebi skrivajo urejena lica zunanjih in notranjih zidov, zgrajenih iz večjih kamnov in skrbno zloženih v ravno-vesju (slike 1; 3; 2; 9). Tudi tukaj je notranjost zapolnjena s kamnitim drobirjem. Obzidja so različne širine; mnoga, posebno tista širša, skrivajo v sebi dodatne zidove, ki so nastali s statičnim utrjevanjem ali popravilom obzidja na nestabilnem kamnitem pobočju.

Na podlagi drobnega gradiva z gradišč lahko predvidevamo, da so nekatera gradišča na Primorskem bila naseljena in morda tudi utrjena z obzidji (npr. gradišče Slivje) že v srednji bronasti dobi. Za številna gradišča okrog Škocjana pri Divači upravičeno domnevamo, da so cvetela zaradi pomembnega svetišča, ki se je v bližini Škocjanskih jam razvilo v pozni bronasti dobi. O tem govori že samo tektonsko izjemno območje ponikalnice Reke, predvsem pa brezno Mušje jame z bogastvom votivnih predmetov ter izjemni pokopi varuhov svetišča s priloženimi meči - Glej revijo Kras št. 86-87, str 71-75, Teržan, Biba; 2006: Kraški Škocjan v davni - kulturni raj evropskega slovesa!

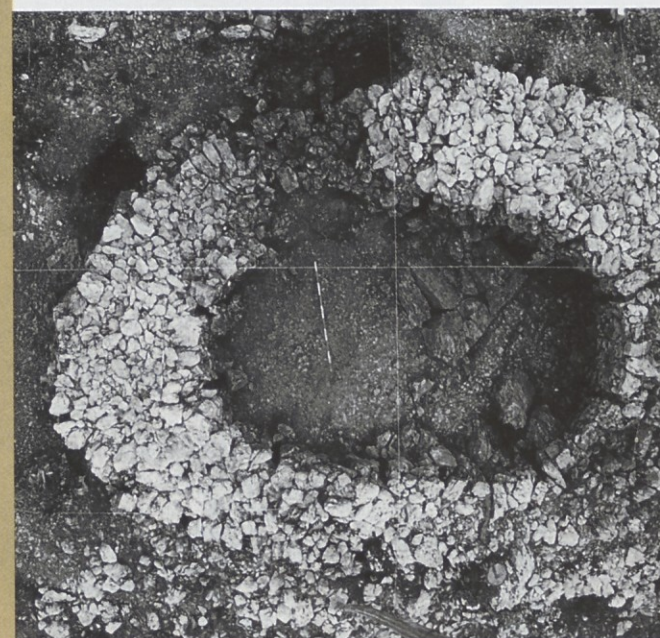
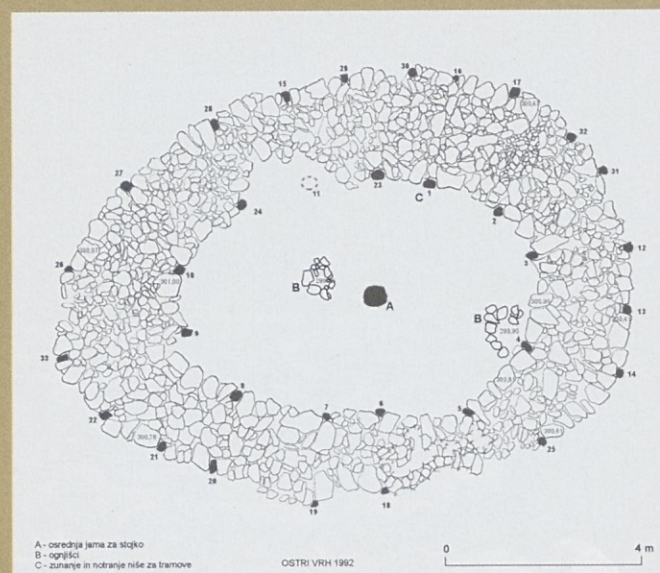
Na Ostrem vrhu se je na vrhu vzpetine kazala večja gomila, ki jo je skupaj s podobnimi zabeležil na svoji karti leta 1903 že Marchesetti. Arheološka sistematična izkopavanja so leta 1992 pokazala, da gre za objekt, ki po svoji velikosti in izgradnji sodi v vrsto stražnih oziroma opazovalnih stolpov. Pokazalo se je tudi, da moramo v deželi kamna ob skrbnem raziskovanju pričakovati kombinirano konstrukcijo kamna in lesa.

Stolp je bil zgrajen v premeru 11 m z obodnim zidom, širokim med 1,5 in 2,5 m, ter ponekod ohranjen skoraj do višine 2 m (slika 8). Zunanje in notranje lica zidu je bilo iz lepo zloženih večjih kamnov, notra-

Slika 7: Vinji vrh nad Šmarjeto: gradnja obzidja v tehniki suhega zidu - 1. stoletje pr.n.š. - Fotografija: Mitja Guštin, 1992.

Slika 8: Ostri vrh pri Štanjelu: Zgoraj tloris osrednjega dela kamnitega stolpa z označenimi legami lesenih opornikov. Spodaj pogled na stolp ob koncu izkopavanj. Vidne so navpične reže za lesene opornike v notranjem in zunanjem obodu zidu (po Teržan, Turk, 2006, sl. 5; 6).

Slika 9:
Debela griža pri Volčjem gradu:
geodetsko snemanje
pred letom 1970
(po Guštin, 1974, sl. 1).

njost pa zapolnjena z drobnejšim kamenjem. Temeljni raziskave so pokazale na zunanjem obodu zidu 20 rež in na notranjem 12 rež za lesene opornike ter sredi stolpa še veliko jamo za osrednji nosilni steber. Maloštevilni keramični odlomki in absolutna datacija vzorcev oglja uvrščata stolp v razvito starejšo železno dobo 6. in 5. stol. pr.n.š.

Gradišča niso le palimpsesti prazgodovinske poselitve; so ostanki »klasične« slovenske panorame (sl. 1-7; 9). So med največjimi in najpomembnejšimi elementi sodobne kulturne krajine. Združujejo geografske

značilnosti reliefa pokrajine, monumentalne gradbene podvige prazgodovinskih rodov pred nekaj tisoč leti, postavitev številnih romarskih cerkvâ v srednjem veku; nanje pa se med prebivalstvom veže tudi bogato ustno izročilo.

Sedanji čas gradiščem ni naklonjen. Opuščanje in zaraščanje nekoč obdelanih ali popasenih površin spremeni okope, obzidja ter notranjost naselbin v trnova groblja, skupaj s ponekod pretirano gradnjo v okolici pa se briše podoba, ki je bila še pred slabim stoletjem sestav-

ni del slovenskega podeželja. Na srečo se v zadnjem času pojavljajo tudi pobude o prezentaciji gradišč in njihovem vključevanju v kulturno ponudbo kraja. In prav interdisciplinarni projekti, ki povezujejo lokalno skupnost in stroko, so verjetno najboljša pot k kvalitetni ohranitvi in oživitvi teh markantnih spomenikov naše daljne preteklosti.

Prof. dr. Mitja Guštin – predstojnik Inštituta za dediščino Sredozemlja, Univerza za Primorsko

Izbrana literatura

- Bratina, P.; 2005: Tabor nad Zagorjem - Šilentabor, zaščitna arheološka sondiranja na območju grajskega kompleksa, Acta Carsologica 34/3, 691-767.
- Buršič-Matjašič, K.; 2007: Gradine Istre. Povijest prije povijesti. Povijest Istre, Knjiga VI. Pula.
- Burton, R.; 1877: Note sopra i castellieri o rovine preistoriche della penisola Istriana. Capodistria 1877, (Trieste 1970).
- Carlo Marchesetti e i Castellieri 1903-2003, Trieste (2005).
- Črešnar, M.; 2007: Wooden house construction types in Bronze age and Early Iron Age in Slovenia. Situla 27, Ljubljana, 321-339.
- Dular, J.; 2008: Prazgodovinske lesne tehnike in njihova terminologija. Annales 18, 337-348.
- Dular, J.; 1992: Zgodovina raziskovanj železnodobnih naselij in poselitve v osrednji Sloveniji. Arheološki vestnik 43, 37-52.
- Dular, J.; 1996: New results from the excavation of upland settlements in Slovenia. Die Osthallstattkultur, Budapest 47-5.
- Dular, J.; 1999: Höhensiedlungen in Zentralslowenien von der Kupfer- bis zur Eisenzeit. Bericht über ein Forschungsprojekt. Praehistorische Zeitschrift 74, 129-153.
- Dular, J.; Križ, B.; 2004: Železnodobno naselje na Cvingerju pri Dolenjskih Toplicah. Arheološki vestnik 55, 207-250.
- Dular, J. Tecco-Hvala, S.; 2007: South-eastern Slovenia in the early Iron Age: settlement, economy, society / Jugovzhodna Slovenija v starejši železni dobi: poselitev, gospodarstvo, družba. Ljubljana.
- Dular, J.; Križ, B.; Svoljšak, D.; Tecco-Hvala, S.; 1991: Utrjena prazgodovinska naselja v Mirenski in Temeniški dolini. Arheološki vestnik 42, 84-90.
- Dular, J.; Križ, B.; Svoljšak, D.; Tecco-Hvala, S.; 1995: Prazgodovinska višinska naselja v Suhi krajini. Arheološki vestnik 46, 96-99.
- Dular, J.; Križ, B.; Pavlin, P.; Svoljšak, D.; Tecco-Hvala, S.; Flego, S.; Rupel, L.; 1993: Prazgodovinska gradišča Tržaške pokrajine. Trst.
- Gabrovec, S.; 1974: Naselbinska izkopavanja v Stični. Metoda izkopavanja. Varstvo spomenikov 17-19/1, 26-28.
- Gabrovec, S.; 1977: Virsko mesto. Zbornik občine Grosuplje 9, 111-121.
- Gabrovec, S.; 1994: Stična I. Naselbinska izkopavanja. Ljubljana, 158-165.
- Guštin, M.; 1977: Bericht über Ausgrabungen im Ringwall von Libna. Marburger Stud. zur Vor- und Frühgesch. 1, 139-148.
- Guštin, M.; 1978: Gradišča železne dobe v Sloveniji. Arheološki vestnik 29, 100-121.
- Guštin, M.; 1996: Eisenzeitliche Siedlungs- und Hausstrukturen im Südostalpengebiet. Archaeologia Austriaca 80, 215-220.
- Guštin, M.; 1999: Odsevi iz preteklosti. Razmišljanja o vsebinah in metodi. Raziskovanje kulturne ustvarjalnosti na Slovenskem, Ljubljana, 55-77.
- Guštin, M.; 2007: Argo, come una freccia scoccata in volo - Piceni ed Europa (ed. Guštin, M.; Ettel, P.; Buora, M. (eds.), Archaeologia di frontiera 6, 7-17.
- Hrobat Virloget, K.; (2010): Ko Baba dvigne krilo: prostor in čas v folklori Krasa. Ljubljana.
- Križ, B.; 1985: Prazgodovinska gradišča v občini Novo mesto. Dolenjski zbornik, Novo mesto, 19-31.
- Müllner, A.; 1880: Archäologische Excurs nach Süd-Steiermark und Krain. Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale 6, XXI-XXVI.
- Novaković, P.; 2003: Osvajanje prostora: razvoj prostorske in krajinske arheologije. Ljubljana.
- Novaković, P.; Turk, P.; 1991: Kamen na kamen palača (izkopavanje gradišča na Krasu). Arheo 12, 57-64.
- Stacul, G.; 1972: Il castelliere C. Marchesetti presso Slivia, nel Carso Triestino. Riv. sc. preist. 27, 145 ss.
- Svoljšak, D.; 1974: Raziskovanje prazgodovinske naselbine na mostu na Soči. Goriški letnik 1, 5-32.
- Svoljšak, D.; 1976: The prehistoric settlement at Most na Soči. Arch. lug. 17, 13-20.
- Svoljšak, D.; 1980: Prazgodovinska naselbina na Mostu na Soči. Situla 20/21, 187-197.
- Teržan, B.; Turk, P.; 2005: Iron Age Tower upon Ostri vrh. G. Bandelli, E. Montagnari Kokelj (eds.), Carlo Marchesetti e i Castellieri 1903-2003, 339-352, Trieste.
- Teržan, B.; Turk, P.; 2006: Kraški opazovalni in obrambni stolpi iz železne dobe. Kras, št. 77, 2006, 20-23.
- Urleb, M.; 1990: Grad pri Šmihelu pod Nanosom. Arheološki vestnik 41, 89-104.

Iz glasila Zadružne kraške banke „Skupaj“

EVRO IN NJEGOVA KRIZA

Primož Sturman

Konec marca je Zadružno kraško banko in njene člane v sklopu že utečenih območnih srečanj obiskal ekonomist iz Veneta prof. dr. Enrico Geretto, ki predava na Univerzi v Vidmu. Gospod Geretto je spregovoril o krizi skupne evropske valute evra, svoje predavanje pa je pomenljivo naslovil „Sedanost in prihodnost evra: kronika epohalnega polletja“. Kot vsi dobro vemo, so evropske države skupno valuto formalno vpeljale leta 1999, v obtoč pa so evrski bankovci in kovanci prišli 1. januarja 2002. Za naše kraje se je pomemben dodaten mejnik odvil pet let pozneje, ko je v evrsko območje vstopila tudi Slovenija.

Prof. dr. Enrico Geretto je v uvodu svojega predavanja poudaril predvsem dejstvo, da je bilo leto 2011 za skupno evropsko valuto zelo boleče. Kot vemo, se je finančna in gospodarska kriza pred nekaj leti začela v Združenih državah Amerike in se nato prelila tudi na evropska tla, tu pa „povlekla“ na dan slabosti našega evropskega sistema, med katerimi je največja slabost prav pomanjkanje usklajenosti finančne politike na vsem evrskem območju. Nekatere evropske države so prezadolžene. V oči bode predvsem primer Grčije, a dobro se ne piše niti Irski, Portugalski in navsezadnje tudi Italiji. Italijanski javni dolg je namreč skoraj dvatisoč milijard evrov, z znižanjem ratinga oziroma stopnje zaupanja vlagateljev pa se je povišal tako imenovani spread, torej razlika v obrestni meri med italijanskimi in nemškimi državnimi obveznicami. V primeru vedno večjega nezaupanja je treba namreč vlagatelje poskuša-

ti pritegniti z vedno zanimivejšimi obrestnimi merami, kar pa lahko privede do defaulta, in sicer nezmožnosti odplačevanja dolga in dejanskega bankrota države.

V nadaljevanju je dr. Geretto spregovoril o tem, da se je težišče svetovnega razvoja in gospodarstva dejansko že premaknilo na Tihi ocean. Če je nekoč veljalo, da je bil dominanten Atlantik, ki je povezoval Evropo in zahodno ameriško obalo (East Coast), je danes veliko večji razvoj in potencial zaznaven med ameriško zahodno obalo (West Coast) - dovolj je namreč pomisliti na Silicijevo dolino (Silicon Valley) v Kaliforniji - ter državami Daljnega Vzhoda.

Predavatelj se je nato spustil v analizo stanja pri nas. V Evropi je gospodarstvo v stagnaciji oziroma recesiji, saj banke ne odobravajo posojil podjetjem, ampak ga odobravajo družinam, ki se vedno bolj zadolžujejo pri odplačevanju vsakdanjih dolgov. Glede italijanske-

ga javnega dolga pa velja povedati, da je ta v polovični meri v rokah tujcev. Evropa je sicer na fiskalnem področju naredila, kar je mogla, to pa seveda predpostavlja precej hude varčevalne ukrepe. Nadaljni korak naprej bi bil, tako Geretto, ustanovitev evropskega finančnega ministrstva, ki bi usklajevalo politike posameznih držav evro območja. Tako imenovani Fiscal compact namreč predvideva znižanje deficita na vrednosti od 0 do 0,5% bruto državnega proračuna (BDP-ja), kar je močan zategljaj v primerjavi z Maastrichtskim aktom stabilnosti, ki je predvideval 3%. Do leta 2053 bo treba italijanski javni dolg prepoloviti, ga torej zmanjšati od sedanjih 120% na 60% BDP-ja. Ta ukrep je bil za večino evropskih držav tudi pogoj za njihov vstop v evrsko območje, kar pa se v primeru Grčije in Italije ni upoštevalo. Kar se tiče Grčije same, bo ta s pomočjo mednarodnih posojil svoj javni dolg znižala za 40% in ga tako izenačila z italijanskim. Italijo bo to stalo 25 milijard evrov, ki jih bo morala odtegniti svojim javnim financam. Italijanski finančni manever bo leta 2014 vreden več kot 80 milijard evrov, kar pomeni, da bodo morali to vsoto plačati ljudje, tako državni kakor zasebni uslužbenci in upokojenci. Druga polovica leta 2012 bo po napovedih zelo huda, saj se bo DDV iz sedanjih 21 dvignil na 23%.

V sklepnih mislih svojega posega je dr. Geretto omenil tudi pokojnega ekonomista Tommasa Padoa Schioppo, ki je bil po njegovem mnenju dober minister, žal pa še pred nekaj leti zavest o zelo hudi krizi še ni bila v ospredju strokovne in javne pozornosti. Njegovo vlogo je idealno prevzel sedanji predsednik vlade Mario Monti, ki kljub nekaterim strogim varčevalnim ukrepom dela na področju kredibilnosti Italije v svetu in posledičnega vlaganja tujega kapitala na Apeninski polotok.

Kako torej naprej? Z razliko od drugih držav, v katerih so družine zelo zadolžene, družine v Italiji še niso tako zadolžene. Banke kljub vsemu čutijo veliko pomanjkanje likvidnosti. Ljudje se namreč ne odločajo za bančne vloge, kar ni dobro. V tem pogledu so zadružne banke na slabšem, saj so imele približno tretjino prihodka od ostalih bank. Relativno dobro poslujejo v Italiji tuje banke. Temeljnega pomena pa - seveda - ostaja zaupanje prebivalcev in družbe v bančni, finančni in fiskalni sistem.

Primož Sturman, urednik glasila ZKB „Skupaj“

Slika levo: Ekonomist profesor dr. Enrico Geretto, ki predava na Univerzi v Vidmu, je na območnem srečanju Zadružne kraške banke z Opčin govoril o sedanjosti in prihodnosti evra - o kroniki epohalnega polletja.

Pogled v del dvorane ZKB na Opčinah med predavanjem prof. dr. Enrica Geretta. Na predavateljevi desni je predsednik ZKB Sergej Stancich, ki je predavatelja udeležencem predstavil in po predavanju usmerjal razpravo.

Slovenijo poznam kot lasten žep

... s pomočjo Velikega atlasa Slovenije

- 218 topografskih zemljevidov
- 65 mestnih načrtov
- 45 tematskih kart

- véliki atlas – več kot 600 strani velikega formata (21 x 30 cm)
- z veliko ekipo priznanih strokovnjakov
- z vrhunskimi fotografijami slovenskih fotografov po izboru Arneja Hodaliča
- s QR-kodami, ki vodijo do dodatnih spletnih vsebin

Za več informacij
poskenirajte
QR-kodo.

Medijski pokrovitelj: **primorske novice**

**Prispevek za revijo Kras pred izidom nove izdaje
Velikega atlasa Slovenije v založbi Mladinske knjige**

KJER JE KONEC KRASA, JE TUDI KONEC TERANA!

Janez Bogataj

Čeprav misel v pogovoru ni povsem točna, pa njeno sporočilo zelo nazorno označuje eno izmed „kultnih“ posebnosti Krasa. Nadvse razveseljivo je, da ena izmed slovenskih pokrajin sooblikuje svojo istovetnost z živilom, ki ga predstavlja vino teran. Morda je nekaj podobnega tudi z Dolenjsko in cvičkom. Za vse ostale slovenske pokrajine pa bi težko našli tako trdno izbrane „motive“, ki sooblikujejo gospodarsko, družbeno in duhovno prizadevanje prebivalcev.

Sicer je Kras vzporedna pokrajina Vipavski dolini, med Tržaškim zalivom in Brkini. Strokovno ji rečemo tudi matični Kras, saj je beseda označevalka številnih posebnih pojavov in dogajanj v naravi. Sestavna dela Krasa sta tudi Goriški in Tržaški Kras. Ta slovenska beseda je prešla v veliko svetovnih jezikov in dala ime tudi krasoslovju, vedi, ki se ukvarja z raziskovanjem kraških pojavov. Kamen je temeljno gradivo in »rokopis« Krasa. Z njim so povezani ne samo številni kamnolomi ampak tudi stoletna ustvarjalnost tukajšnjih prebivalcev. Ne le stavbe - tudi stavbne člene so stoletja izdelovali iz kamna. Po desetletjih zanemarjanja te „rdeče niti“ za kraško istovetnost se kamen kot gradivo danes spet vrača v stavbarstvo in v opremo bivališč. Kamen je bil namreč tudi gradivo za izdelovanje posod in raznih predmetov. Kraško kamnoseštvo se ponovno oživlja in vedno več mladih kamnosekov se odloča za ta ustvarjalni poklic. Izdelki kraških kamnosekov, ki nastajajo tudi v sodelovanju z vrhunskimi slovenskimi oblikovalci, so pogosta poslovna in protokolarna darila ter turistični spominki. K oživljanju kraškega kamnoseštva veliko prispeva izobraževalni program za mlade, ki poteka v Sežani. Prav to izobraževalno središče naj bi v bližnji prihodnosti postalo eden izmed dvanajstih rokodelskih centrov, ki jih načrtujemo v Sloveniji.

Tako kot ostale slovenske pokrajine sooblikuje posebnosti Krasa vrsta pojavnosti in proizvodov. Ne pišem tokrat o stavbni dediščini, ki ji tudi pričujoča revija Kras namenja od svojega nastanka vseskozi veliko pozornosti in tako opravlja pomembno vzgojno poslanstvo, ki presega lokalne stereotipe in romantična gledanja. Prav tako je revija Kras od samih začetkov njene izhajanja vzpostavila trdno, kar pomeni strokovno ravnesje v prid spoštovanja kraške stavbne dediščine ali iz nje izhajajočih sodobnih bivalnih zasnov... Toda vrnimo se h kraškimi proizvodom!

Poleg terana sta posebnosti pokrajine Kras na burji sušeni kraški pršut in vrhunski kraški brinjevec. Kras je matična domovina belih konjev lipincev, ki so

dobili ime po vasi Lipica, kjer so že leta 1580 oplemenitili izvirnega kraškega konja s španskim, napolitanskim in arabskim konjem. Tako so vzredili hitrega in lepega belega konja za potrebe cesarskega dvora, vojske in španske jahalne šole. Poleg lipicanca ima Kras še eno izvirno živalsko pasmo in sicer psa kraškega ovčarja ali kraševca. Načrtna vzreja tega psa se je pričela leta 1924, mednarodno priznana pa je bila leta 1993.

Malo manj razveseljiva je na Krasu rokodelska ustvarjalnost. Edina pozitivna izjema je kamnoseštvo, ostale rokodelske veščine pa so v zatonu ali pa v povprečnem povzemanju tujih vzorov, tudi iz sosednje Italije. Spominjam se, kako smo pred nekaj leti poskušali v Lipici oživiti ponudbo kakovostnih spominkov. To pomeni z uporabnimi lokalnimi in regionalnimi izdelki, ki bi jih turisti lahko kupovali za spomin na obisk Krasa oziroma Lipice. Torej ne nekakše miniaturne vodnjačke, pa plastične lipicance - podobne lovilnikom, na katerih se nabira prah (!) Na natečaj je prispelo veliko - seveda slabih - izdelkov, vendar sta bila med njimi morda le dva njihova izdelovalca s Krasa. Prav gotovo je ena večjih možnosti na tem področju z organizirano ponudbo dobrot kraških kmetij, seveda pod skupno blagovno znamko in v kakovostni celostni podobi. Prav gotovo pa bi morali na Krasu v veliko večji meri upoštevati tistih nekaj posameznikov, ki so s svojo rokodelsko ustvarjalnostjo poznani po vsej Sloveniji in v tujini. Med njimi naj omenim kamnoseka Pavla Guliča iz Koprive in kamnoseka unikatnih izdelkov Jerneja Bortolata iz Pliskovice. V Svetem pri Komnu zna odlično izdelovati značilne kraške „žbrince“ Branko Jazbec in dokazuje, da so te vrste okroglih košev še kako uporabne tudi v sodobnem svetu. Nikakor pa to niso izdelki v miniaturnih izvedbah, kot pogoste dekoracije bifejskih šankov, kjer delajo družbo miniaturnim vinskim prešam! Na Krasu deluje še en izjemen mojster. To je Janko Samsa v Žirjah pri Sežani, ki je izdelovalec maket vozil in drugih gospodarskih naprav. Takega mojstra nam zavidajo tudi strokovni krogi v tujini.

Na začetku prispevka sem izpostavil vino teran kot živilo, zato je prav, da omenim tudi celotno kulnarično ponudbo sodobnega Krasa, ki danes nesporno predstavlja vrhunec kulinarike v celotnem slovenskem merilu. Velika večina kraških gostiln in restavracij je vključenih v dve temeljni skupini in sicer v novo kolektivno blagovno znamko „Gostilna Slovenija“ in v mednarodno verigo „Chaîne des Rôtisseurs“. **H kakovostni kulnarični ponudbi je treba prišteti tudi ponudbo turističnih kmetij**, čeprav ta vse bolj izgublja svojo specifičnost in identiteto in se po ponubi in načinih strežbe približuje gostinski. Podobne pojave zasledimo tudi v ponudbi osmic.

Kras je ime za pokrajino, hkrati pa s to besedo, če jo pišemo z malo začetnico, označujemo vrsto posebnih naravnih pojavov. Matični Kras se torej navezuje na nekatere druge slovenske pokrajine, ki prav tako prispevajo svoje posebnosti v skupno kraško paletu.

Vpliv mediteranske klime sega najgloblje v slovenski prostor v **Vipavski dolini**, ki je dobila ime po reki Vipavi. Dolina se zajeda med Kras na jugu in visoki planoti Trnovski gozd ter Nanos na severu. Tako kot Goriška Brda in Goriška je tudi Vipavska dolina izjemno rodovitno, zlasti še vinorodno območje z vrhunskimi sortami, med katerimi so tudi nekatere izvirne, kot so zelen, pinela, grganja in klarnica.

Izrazito prehodno ozemlje med notranjo Slovenijo in nižjim mediteranskim svetom predstavljajo **Brkini s Kraškim robom**. Naravna posebnost tega območja so prav gotovo Škočjanske jame na stičišču Brkinov s Krasom. Slikovite jame so bile leta 1986 vpisane na Unescov seznam svetovne naravne in kulturne dediščine, leta 1996 pa so na tem območju ustanovili Regijski park Škočjanske jame. To naravno znamenitost prvi omenja že Pozejdonij iz Apameje in sicer v 1. stoletju pred našim štetjem.

Posebnost Brkinov je tudi vrhunsko slivovo žganje »brkinski slivovec«, ki ga kuhajo v posebnih vrstah kotlov za žganjekuho. Ti kotli so slovenska posebnost, čeprav nekateri viri kažejo na možnost, da so jih v te kraje zanesli Napoleonovi vojaki... V pustnem času so se ohranili tradicionalni pustni liki, kot so „brkinski škoromati“ ter „vrbiške šjeme“, ki sooblikujejo pestro paletu pustne dediščine Slovenije in so predmet zaščite nesnovne kulturne dediščine.

Slovenska Istra je oznaka za skrajni severni in severozahodni del polotoka Istre med Reškim in Tržaškim zalivom. Razprostira se od Jadranskega morja na zahodu, na vzhodu do Kraškega roba in Bržanije, od meje z Italijo na severu in na jugu do reke Dragonje oziroma do meje s Hrvaško. To je slikovito in razgibano območje z vinsko trto, oljkami, južnim sadjem, na morskem obrežju pridobivajo v solinah sol in solni cvet, morje nudi ribe, gozdovi in travniki gomoljike, kostanj, zelišča in začimbe, divje živali... Poleg slikovitih vasi s kamnitimi hišami so tukaj še tri pomembna stara obmorska mesta Koper, Izola in Piran ter turistično naselje Portorož, kjer se je začel razvijati turizem od začetka 20. stoletja. Leta 1947 so v Kopru postavili veliko vinsko

Jernej Bortolato iz Pliskovice

Pavel Gulič iz Koprive

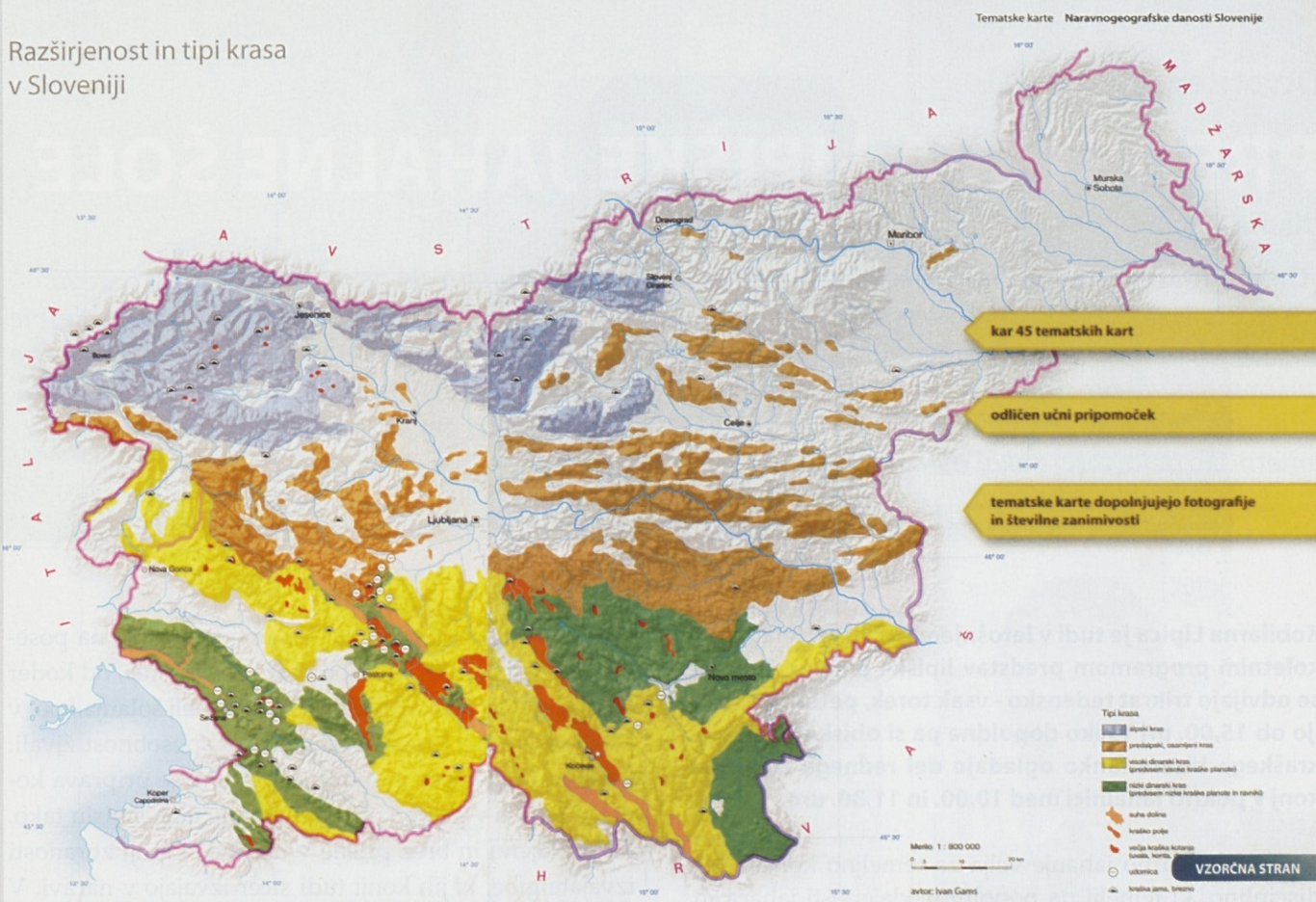

Branko Jazbec iz Svetega

Janko Samsa iz Žirja

Razširjenost in tipi krasa v Sloveniji

Zgoraj: Vzorčna stran - Barvna karta Razširjenost in tipi krasa v Sloveniji iz novega "Velikega atlasa Slovenije"

klet Vina Koper, ki je pripomogla k razvoju vinogradništva in vinarstva na tem območju Slovenije, z refoškom, malvazijo in drugimi vrhunskimi vini. V Kopru organizirajo v drugi polovici septembra tudi največjo slovensko sladko prireditev, ki se imenuje „Sladka Istra“ in omogoča obiskovalcem spoznavanje in pokušino najrazličnejših sladice in slaščic.

Notranjska je tista slovenska kraška pokrajina, ki je verjetno prva vstopila tudi v mednarodni, evropski prostor. Zasluge za to ima znameniti slovenski graščak in polihistor Janez Vajkard Valvasor (1641-1693), ki je v obsežnem delu v štirih knjigah »Die Ehre des Herzogthums Krain« (1689) podrobno opisal naravne in kulturne posebnosti tega dela Slovenije. To so predvsem številne kraške jame, presihajoče Cerkniško jezero in med živalskim svetom znameniti močeril ali človeška ribica. Z opisom delovanja Cerkniškega jezera in življenja ob njem si je pridobil članstvo v londonski Royal Society. Prav Valvasorjeva zasluga je tudi najstarejši opis smučarske kulture na notranjskih Blokah, ki Slovenijo, ob skandinavskih deželah, uvršča med zibelke smučanja v Evropi in svetu. Poleg Cerkniškega jezera je na No-

tranjskem še veliko drugih kraških naravnih posebnosti, kot so Rakov Škocjan, turistično urejena Postojnska jama s Pivko jamo, Predjama s Predjamskim gradom, pa slikovita Križna jama z jezerci, po katerih se lahko v podzemlju več ur vozite s čolni. Notranjska je tudi eno izmed pomembnih središč poljšega lova, ki je prebivalcem v preteklih stoletjih omogočal prehranjevanje v jesenskem in zimskem času ter ustvarjal vire dohodka od prodaje poljšjih kožic.

Kras in kraške pokrajine torej odstirajo poglede v raznoliko naravno in kulturno dediščino ter posebnosti sodobnega prizadevanja njihovih prebivalcev. Odkrivati in spoznavati vse te raznolikosti in posebnosti pomeni najodličnejše priložnosti za naše osebne duhovne obogatitve. Morda pa so prav sedanji časi najbolj primerni, da spet začnemo spoznavati našo „veliko“ domovino, ki jo iz dneva v dan bolj slabo poznamo.

Otvoritev sezone

PREDSTAVA LIPIŠKE JAHALNE ŠOLE

Uljana Ozbič

»Odnos do kaznovanja kaže, ali je jahač umetnik ali ne. Proces umetniškega jahanja je nekaj čistega; ni sredstvo, ki služi jahačevemu egu, nacionalni slavi ali čemurkoli drugemu. Da bi bilo klasično jahanje čisto in s tem umetniško, ne sme služiti nobenemu drugemu namenu, razen jahanju samemu. Čistost ne pušča niti malo prostora za kompromise. Jahač ustvarja partnerstvo s konjem, ki je popolno nasprotje odnosa med gospodarjem in hlapcem. Zato je pri klasičnem dresurnem jahanju proces treninga umetniško delo, torej nekaj čisto posebnega.«

Michele Friend, 2005

Kobilarna Lipica je tudi v letošnjem aprilu pričela z vsakoletnim programom predstav lipiške jahalne šole, ki se odvijajo trikrat tedensko - vsak torek, petek in nedeljo ob 15.00. uri Vsako dopoldne pa si obiskovalci tega kraškega bisera lahko ogledajo del rednega treninga konj v pokriti jahalnici med 10.00. in 11.30. uro.

Dresurno jahanje velja za temeljno konjeniško disciplino, ki temelji na popolni usklajenosti jahača in konja. Klasično dresurno jahanje se je skozi stoletja razvijalo na osnovah šolanja konj za bojne namene. Za jezdeca na bojnem polju je bil konj, ki je obvladal piruete, menjave galopa, stranhode in ostale elemente, včasih

tudi življenjskega pomena. Veščino bojevanja na posebej izučenih konjih so najbolj razvili v Španiji, od koder izhaja ime »španska jahalna šola«. Temelj šolanja konj v klasični dresuri predstavlja naravna sposobnost živali. Osnovno izhodišče in hkrati cilj šolanja je priprava konja in jahača v psihofizičnem in tehničnem smislu tako, da usklajeno in brez prisile v najvišji stopnji zbranosti izvajata gibe, ki jih konji tudi sicer izvajajo v naravi. V moderni, tekmovalni dresuri, so se obdržali skoraj vsi elementi klasične šole s poudarkom na lepoti gibanja konja in jahača in na skoraj neopaznem jahačevem vplivanju na konja.

Šola nad zemljo: levade

Gledalce Lipiške jahalne šole je pozdravil direktor Kobilarne Lipica Tomi Rumpf. Ob njem sta povezovalca programa Ilijana Babič in Andrej Uroš Malečihar - Biček.

Velika šolska kvadrilja mladih lipiških žrebcev.

Po svetu se je ohranilo le nekaj ustanov, ki še ohranjajo klasično jahalno umetnost. Najbolj znana je zagotovo slovita dunajska Španska jahalna šola. Skozi stoletja so plemeniti lipiški konji odhajali na Dunaj, kjer so jih šolali takratni mojstri jahanja. Šele leta 1952 je bil v Lipici ustanovljen Oddelek za visoko šolo jahanja in dresuro, ki ga je vodil priznani ruski konjeniški trener Akarov. V letu 1956 pa se je Alfonz Pečovnik s kobilom Thais IX uspešno predstavil na mednarodnem dresurnem tekmovanju na Dunaju in leto pozneje še v nemškem Aachnu.

Program dresurnih predstav za obiskovalce je začela Kobilarna Lipica uvajati v letu 1971. Dolgoletno načrtno delo pri vzgoji in izobraževanju lastnega kadra je obrodilo sadove že v 80-ih letih prejšnjega stoletja, ko se je lipiška jahalna šola udeležila številnih predstavitev v tujini ter z udeležbo na pomembnih mednarodnih tekmovanjih povečala prepoznavnost Lipice in lipicanca v svetovnem merilu. S predstavitvami zunaj mej je ekipa Kobilarne Lipica nadaljevala tudi v 90-ih letih, leta 1993 pa se je Lipica uveljavila tudi kot odlična organizatorica konjeniških tekmovanj na najvišji ravni, saj je gostila Evropsko prvenstvo v dresurnem jahanju in nekaj let pozneje (1997) še Evropsko prvenstvo v dresurnem jahanju za juniorje. V letu 2011 pa je v kobilarni bilo še Svetovno prvenstvo v vožnji vpreg za ponije, ki je bil po organizacijski in logistični plati zagotovo največji tovrstni dogodek pri nas.

Vsa ta leta so obiskovalci lahko videli lipiške bele lepote tudi na številnih predstavah v Lipici. V letu 2012 so v Kobilarni Lipica tradicionalno predstavo prenovili in ji dodali nekaj atraktivnih točk. V veliki šolski kvadrilji (osem jezdecev z osmimi konji) se tako predstavijo mlajši žrebci, ki so šele na začetku zahtevnega šolanja. V skrbno pripravljeni koreografiji je poudarek predvsem na enakomernosti in usklajenosti gibanja vseh nastopajočih žrebcev, ki z vsakim nastopom pridobivajo izkušnje ter se tako privajajo na zahtevnejše nastope. Šolanje lipicanskih žrebcev se prične pri starosti štirih let, ko so konji fizično in tudi psihično dovolj razviti.

V točki Dolge vajeti nastopa lipicanski žrebec, ki že obvlada vse elemente klasične dresure pod jahačem. Tokrat vse zahtevne elemente izvede le s pomočjo dolgih vajeti, kar je ena izmed najzahtevnejših predstavitev, saj je zanj potrebna izredna zbranost konja.

Nastop vrhunsko izšolanega lipicanskega žrebca, ki obvlada vse vaje visoke šole jahanja. V sedlu Alojz Lah.

Po nekajletnem premoru je v program predstave ponovno uvrščena točka »Delo na dolgih vajetih«. Izšolan lipicanski žrebec, ki obvlada vse vaje klasične dresure pod jahačem, te elemente prikazuje le s pomočjo dolgih vajeti. Trener konja vodi in usmerja z znaki vajeti, ki so podobni kot pri samem jahanju. Za izvedbo vaj na ta način je potrebno veliko zaupanja med konjem in trenerjem, kar je rezultat dolgoletnega pravilnega dela.

Velika tribuna v pokriti lipiški jahalnici je bila polna.

Novost v letošnji predstavi - nastop v točki Pas de deux malo drugače. Dama namreč jaha v damskem sedlu. To je tradicionalni način jahanja žensk v preteklosti, ki ga danes redko vidimo... V Lipici smo v sodelovanju s priznano trenerko gospo Elke Potucek-Puschla pripravili atraktiven nastop, v katerem nastopa v damskem sedlu mlada jahačica Kobilarne Lipica Simona Premrl. Spremlja jo Ladislav Fabris.

V solo točki nastopajo najbolj izkušeni jezdecji Kobilarne Lipica, žrebci, ki nastopajo v tej točki, pa prav tako sodijo med vrhunsko izšolane konje, ki že dolga leta nastopajo v najzahtevnejših izvedbah. Prav v solo točki ima par možnost, da se predstavi v najlepši luči, saj je koreografija prilagojena posameznemu paru jahač - konj.

Novost, ki bo v letošnjem letu še posebej navdušila obiskovalce, je zagotovo jahanje v damskem sedlu. Način jahanja z obema nogama na eni strani sega že v antiko, v evropskem prostoru pa se je razvil v srednjem veku kot način jahanja konj za ženske, ki so tako lahko v svojih lepih oblekah spremljale svoje viteze. V Evropi se je ta način uveljavil kot del kulturnih norm, kjer je za žensko veljalo nespodobno, da bi z razkrečnimi nogami jahala konja. Ker je konj predstavljal pomembno transportno sredstvo, se je pojavila tudi potreba po izdelavi takega sedla, ki bi ženski zagotavljalo optimalno kontrolo konja kot tudi poudarilo njeno spodobnost. Tradicija jahanja v damskem sedlu se je danes ohranila predvsem za namene predstav, zgodovinskih prikazov in parad, obstajajo pa tudi posebna tekmovanja v tem načinu jahanja.

Jahanje v damskem sedlu je prikazano v točki Pas de deux oziroma korak dveh. To je točka, v kateri dva vrhunsko izšolana žrebca prikazujeta vrsto elementov klasične dresure, gibata pa se drug ob drugem ali kot zrcalna slika drug drugega. V tej točki so se do sedaj predstavljali najbolj izšolani žrebci Kobilarne Lipica. Že v letu 2010 so gledalci lahko videli nastop črnega in belega žrebca, kar je predstavi dodalo še poseben čar. S predstavitvijo jahanja v damskem sedlu tako Kobilarne Lipica uspešno predstavlja tradicionalne načine jahanja v sodobni izvedbi.

V predstavi lipiške jahalne šole pa ostajata tudi točki Mala šolska kvadrilja in Šola nad zemljo. Mala šolska kvadrilja je že tradicionalna točka lipiških predstav, v kateri nastopajo štirje izbrani žrebci, ki vaje izvajajo usklajeno v posebej pripravljeni koreografiji.

Šola nad zemljo je izraz za prikaz posebnih elementov, ki jih lahko izvajajo le posebej nadarjeni žrebci, obdarjeni z veliko telesno močjo in s sposobnostjo dojemanja. Gledalci lahko občudujejo levade, pesade, capriole in courbette. V sodobni tekmovalni dresuri se ti elementi ne uporabljajo; vidimo jih lahko zgolj na predstavitvah tradicionalnih jahalnih ustanov, saj so nekatere pasme konj, tudi lipicanski konji, za njihovo izvedbo še posebej primerni. Šolanje teh izrednih konj, katerih talent lahko prepozna le izkušeno trenerjevo oko, je usmerjeno v razvoj moči mišičevja zadnjega dela, ki mora biti dovolj močno, da lahko konj izvede določen element. Splošno razširjeno prepričanje je, da so v preteklosti te elemente učili konje za namene bojevanja. Konjeva gibčnost, potrebna za izvedbo teh elementov, je bila na bojnem polju namreč pogosto odločilnega pomena. Ne moremo pa mimo dejstva, da je vsaka izvedba tudi popolnoma izpostavila konja sovražnemu orožju, zato je bolj verjetno, da so bili ti elementi le del

treninga vojaških konj, s katerim so razvijali gibčnost, odzivnost in psihološko pripravljenost jezdecev in konj.

Levade in pesade sta prva elementa, ki se jih učijo izbrani žrebci, in predstavljata osnovo za učenje težjih skokov. V pesadi se konj dvigne od tal s sprednjim delom, pri čemer ostaneta prednji nogi pokršeni, težišče konja pa je na zadnjem delu in oblikuje s tlemi kot 45°. Levade je element, ki so ga v klasično dresuro pričeli uvajati v začetku 20. stoletja in zahteva od konja, da ostane v položaju, ki s tlemi tvori kot med 30-35°. Za razliko od pesade, ki je bolj preizkus konjeve uravnoveženosti, zahteva levade od konja izreden napor. Pri nobenem izmed teh elementov ne gre zgolj za »vzpenjanje«, saj zahtevata izredno natančnost izvedbe, odlično ravnotežje in veliko konjevo moč, ki jo lahko razvijemo le s pravilnim treningom. Konji razvijejo pesade ali levade iz tako imenovanega piaffe (kas na mestu). To jim omogoči, da postopoma vedno bolj angažirajo zadnji del, ga znižajo in zadnje noge usmerijo proti centru teženosti. Gledalec dobi občutek, da se konj zadaj zniža, spredaj pa raste. Konj mora v pravilni poziciji pesade ali levade ostati nekaj sekund, nato pa mirno položiti prednje noge nazaj na tla in nadaljevati gibanje v koraku.

V capriole konj skoči od tal naravnost v zrak, kjer hkrati brčne nazaj z obema zadnjima nogama, nato pa pristane bolj ali manj točno na vse štiri noge hkrati. Za pravilno izvedbo tega elementa je primeren le izredno močan konj, saj je capriole najtežji element Šole nad zemljo.

Courbette je skok, pri katerem se konj odrine s sprednjim delom od tal, pokrči prednje noge in nato izvede serijo skokov naprej, pri čemer vedno ostane v tem položaju. Izjemno nadarjeni in močni konji lahko izvedejo tudi pet ali več zaporednih skokov, običajno pa vidimo serijo treh ali štirih skokov.

Ena izmed tradicionalnih odlik lipicanca je tudi delo v vpregi. V preteklosti je bila vprežna vožnja v Kobilarni Lipica namenjena predvsem pripravi in treningu mladih kobil, vprege pa so bile vedno tudi del predstav, a sodelujejo tudi na različnih prireditvah zunaj kobilarne. V zadnjem desetletju goji Kobilarna Lipica vprežno vožnjo tudi kot tekmovalno konjeniško disciplino in se tako uvršča med kobilarne in reje, ki na teh tekmovanjih dosegajo vrhunske rezultate.

V zadnjih letih se na predstavah lipiške jahalne šole predstavljata kar dve dvovpregi (vožnja vprege je običajno kot enovprega, dvovprega ali štirivprega), ki ju vozita izkušena kočijaža. Dresurna vožnja, kot jo vidimo na predstavah, je tudi sicer sestavni del tekmovanja v vožnji, ki zajemajo še spretnostno vožnjo in preizkušnjo v maratonu. Konji za delo v vpregi so prav tako kot jahalni konji skrbno izbrani. Za vožnjo dvovpreg ali štirivprege morajo biti konji med seboj podobni po videzu in telesni konstituciji. Skrbno urejeni morajo biti tudi kočija ter kočijaž in spremljevalci... Gostje letošnje uvodne predstave so bile članice obalnega društva Rosa Klementina, ki skrbi za ohranjanje kulturne dediščine oblačil.

Lipicanec je tudi odličen vprežni konj. V predstavah klasične šole jahanja je ena točka posvečena tudi vožnji vprege, v kateri se predstavljajo kočijaži Kobilarne Lipica z dvovpregami v dresurni vožnji. Na prvi letošnji predstavi so se s kočijažem popeljale tudi članice Društva Rosa Klementina iz Portoroža.

Kobilarna Lipica tudi v letošnjem letu nadaljuje sodelovanje z nekdanjim prvim jahačem dunajske Španske jahalne šole in sedaj vrhunskim trenerjem Arthurjem Kottasom - Heldenbergom. Gospod Kottas na rednih mesečnih seminarjih prenaša svoje bogato znanje in izkušnje s šolanjem lipicanskih konj na domače jahače in trenerje. Vloga izkušenega trenerja je namreč za uspešno šolanje konj in jahačev v konjeniških disciplinah izrednega pomena, saj je v konjeništvu dobro poznan rek, da se je treba učiti vse življenje, proces pa se prične na novo z vsakim konjem, ki je jahaču dodeljen. Dresurno jahanje še bolj kot druge discipline namenja veliko pozornost odnosu med jahačem in konjem, saj je to v večini primerov dolgoročen proces, ki traja vse konjevo aktivno življenje. Šolanje konj za nastope traja tudi do šest let, konjevo znanje in gibčnost pa je treba ohranjati še vsa nadaljnja leta. Tudi jahačevo šolanje je dolgotrajno; kar dobro desetletje, preden je jahač zmožen samostojno šolati konje. Poleg praktičnega dela s konjem zajema tudi ogromno samostojnega študija vseh znanj, ki so s konji povezana.

Literatura in viri

Dolenc, M.; 1980: Lipica.- Mladinska knjiga, Ljubljana.
 Friend, M.; 2006: »Klasična dresura kot oblika umetnosti«, Revija Borec, Le. LVII, št. 626- 629, str. 230-253, Publicistično društvo ZAK, Ljubljana.
 Kobilarna Lipica; 2012: Spletni vir. Dostopno na <http://www.lipica.org>

Pomlad v Lipici

S PLESOM MLADIH ŽREBCEV V NOVO SEZONO

Služba za odnose z javnostmi JZ Kobilarna Lipica

Naš nacionalni ponos Kobilarna Lipica je ena izmed najlepših in najbolj obiskanih slovenskih turističnih destinacij. Našemu svetovno znanemu konjeniškemu središču daje pridih tradicije poseben pečat. V zeleni kraški oazi lahko obiskovalci preživijo čudovite trenutke sprostitve in sodobne rekreacije. Nedotaknjena narava, jahalni tečaji v sedlu čudovitih lipicanskih konj, prijeten izlet s kočijo po lipiškem parku, ogled ene izmed najstarejših kobilarn na svetu in nepozabna kulisa belih lipicanskih konj, ki se pasejo na lipiških zelenih travnikih, pričarata obiskovalcu nepozabno doživetje. Vse to pa je obogateno še s številnimi prireditvami in z zanimivo ponudbo, ki jih za obiskovalce pripravljajo v Kobilarni Lipica vse leto.

Čistili so tudi v Kobilarni Lipica

Spomladanski čas so v Kobilarni Lipica začeli v družbi sonca in prebujajočih se pomladnih cvetic vijolic, zvončkov in teloha. Konec marca, dan pred vse-slovensko čistilno akcijo, so namreč vsi zaposleni zavihali rokave, si nadeli rokavice in se lotili temeljitega spomladanskega čiščenja. Odpadlih vej, listja, trave in ostalih odpadkov so počistili vrt, okolico golfa in hotela Maestoso, nastopne jahalnice, dovozne poti iz smeri Sežana in Divača, vse travnate površine, hleve in borov gozdiček. V prijetnem delovnem vzdušju so se zbrali ob 7. uri pri letnem šanku, kjer so popili jutranji čaj in se organizirali v delovne skupine, ki so očistile posamezne dele posestva. Po odmoru za malico ob 11. uri so čiščenje nadaljevali še do 15. ure, ko so se podružili na pikniku v letnem vrtu. Popoldan je sledilo še strojno čiščenje asfaltnih površin, s katerim so zvečer zaključili akcijo.

V skrbi za naravno in kulturno dediščino je pozitivna ekološka akcija v Lipici letos potekala že drugič,

saj je bila lani zelo uspešna, in nič drugače ni bilo letos, le da so tokrat zaposleni zadovoljni ugotovili, kako je količina smeti v primerjavi z lanskim letom letos občutno manjša. Ugotovili pa so še, da so največji onesnaževalci lipiškega posestva kadilci, saj so med smetmi prevladovali prazne škatlice za cigarete, cigaretni ogorki pa tudi pločevinke in plastenke.

Odprtje sezone z novimi atrakcijami v prenovljeni jahalnici

Zaposleni v Lipici so posestvo tako naredili bolj prijazno za vse obiskovalce in so tako osveženi vstopili v novo turistično sezono, ki so jo uradno odprli 1. aprila v popolnoma prenovljeni jahalnici s prvo letošnjo gala predstavo Lipiške jahalne šole, ki prikazuje elemente klasične šole jahanja in dresurne vožnje vpreg. Letošnja predstava je bila še posebej vredna ogleda, saj so jo v Kobilarni Lipica prenovili in dodali nove točke.

leži 1989 prvič
skoraj okoli
mestnega

ni v občinski
tradicionalni li-
piški staroklasne

Izkušeni lipiški jahači so obiskovalce v 50 minutah popeljali skozi nove atraktivne točke dresurnega jahanja, ki so zanimive tako za ljubitelje kot tudi za najbolj zahtevne gledalce. Na začetku predstave so prikazali Veliko šolsko kvadriljo mladih žrebcev. V točki, ki je tudi ena izmed vrhuncev programa, so se predstavili žrebci na začetku svojega šolanja v lipiški jahalni šoli, torej žrebci, ki predstavljajo prihodnost kobilarne v konjeniškem in rejskem smislu.

Poleg tradicionalnega lipiškega repertoarja so pokazali tudi nekaj pomembnih novosti. V Solo nastopu so prikazali vse najtežje elemente klasičnega dresurnega jahanja, pri nastopu vpreg pa je bilo mogoče občudovati eleganco in usklajenost dveh lipicanskih dvovpreg. Posebno zanimiva je bila točka Dolge vajeti, ki so jo po nekaj letih ponovno uvrstili v program. V tej točki vrhunsko izšolan žrebec prikaže vaje visoke šole, v katerih jahač stopa zraven konja ali za njim ter ga vodi le z vrhunskim občutkom s pomočjo dolgih vajeti. Gre za izredno zahteven nastop, kakršnega lahko izvajajo

le redki žrebci, sposobni izredne koncentracije. V točki Pas de deux oziroma Plesu za dva sta skupaj nastopila gospod in dama; dekle je jahalo z obema nogama na levi strani sedla kot nekoč plemkinje. Pokazali so še Šolsko kvadriljo, v kateri so štirje lipicanski žrebci izvajali težje elemente klasičnega dresurnega jahanja, program pa so sklenili s Šolo nad zemljo, v kateri nastopajo le naravno nadarjeni žrebci z veliko telesno močjo in s sposobnostjo za izvajanja levad, pesad in capriol.

Glasbeno podlago za vse nove točke, ki je po novem bolj energična, je priredil znani glasbenik Aleš Vovk - Raay.

Predstave in tekmovanja skozi celo leto

Kobilarna Lipica je tako v začetku aprila ponovno odprla svoja vrata za ogled predstav Lipiške šole jahanja, ki so na sporedu vsak torek, petek in nedeljo ob 15. uri, ter za vsakodnevni ogled treninga Lipiške jahalne šole. Trening si lahko obiskovalci ogledajo v

okviru rednega ogleda vsak dan v dopoldanskem času od 10.00 do 11.30. Kot vsako leto pa je Kobilarna Lipica tudi letos prizorišče konjeniških tekmovanj, od meseca aprila do septembra.

Za najbolj radovedne še nekaj pomembnih terminov. 19. maja je bil možen ogled državnega prvenstva v vožnji vpreg, v mesecu juniju pa bodo potekala kar tri pomembna konjeniška tekmovanja in sicer:

- svetovni pokal v dresurnem jahanju od 14. do 17. junija 2012,
- svetovni pokal v preskakovanju ovir od 22. - 24. junija 2012 in
- kvalifikacijske tekme za Pokal Slovenije v preskakovanju zaprek od 29. junija do 1. julija 2012.

Prenovljena ponudba v kobilarni vsebuje tudi novosti na področju vodenih ogledov. Po novem bodo ogledi namreč daljši in bodo tako obiskovalcu še v večji meri omogočili spoznavanje bogate lipiške naravne in kulturne dediščine, vključno z edinstveno kraško krajino lipiškega posestva.

Bogata umetniška dediščina vpeta v idilično okolje

Kobilarna Lipica se namreč ponaša z bogato zgodovinsko in kulturno dediščino. Kultivirana kraška krajina, ki se je skozi štiri stoletja oblikovala in razvijala zgolj v funkciji reje in vzreje konj. Čreda konj lipicanske pasme ter stavbna in umetnostna dediščina so tako sestavni del spomeniške celote, ki je že od leta 1996 pod posebnim državnim varstvom.

V svetovnih merilih edinstvena kultivirana lipiška kraška krajina zajema oblikovane pašne in travniške površine z značilnimi belimi ograjami ter s hrastovimi gaji in drevoredi, skozi katere vodijo slikovite poti. Lipica je današnje celovito podobo pravzaprav dobila že pred letom 1817, saj je bilo že pred tem časom celotno posestvo tudi enotno ograjeno z osem kilometrov dolgim, tipično kraškim suhozidom. Prav prostorska celovitost izvirne kobilarne ene izmed najstarejših pasem

konj danes daje lipiški kulturni krajini pečat izjemnosti.

V Lipici, v njenem samem zgodovinskem jedru, pa je svoje dom našla tudi slikovita zbirka likovnih del enega izmed največjih slovenskih umetnikov - grafika in konstruktivista Avgusta Černigoja, ki je zadnja leta življenja preživel v Lipici in tako na svojstven način zaključil impresivno sliko Lipice, njene krajine in njenih svetovno znanih belih konj.

Otroška zabava s poniji

Na svoj račun pridejo v Lipici tudi ljubitelji kulinarčnih doživetij in sproščujočih sprehodov po neokrnjeni naravi, mnoge pa Lipica privabi tudi zaradi golfa. Zelena narava lipiškega posestva namreč že od leta 1989 gosti slikovito golfsko igrišče v značilnem kraškem okolju, v senci stoletnih lip in hrastov pod sinjim mediteranskim nebom. Igrišče, zgrajeno po zasnovi svetovno znanega projektanta golfskih igrišč, obsega devet igralnih polj, vadbišče in dve zelenici za vadbo, je edino igrišče v Sloveniji, ki je odprto vse leto. Družine z majhnimi otroki pa se razveseljujejo prijetnega otroškega igrišča in možnosti jahanja ponijev. Na poseben način lahko obiskovalci doživijo svet lipicanca v sodobnem interaktivnem in otrokom prijaznem muzeju Lipikum, v katerem zgodbo o kobilarni in lipicancih poleg predmetov pripovedujejo tudi barve, projekcije, zvoki, interakcije in celo arhitekturni elementi. Obiskovalci odkrivajo zgodbo plast za plastjo in vanjo se lahko tudi sami vključijo.

V maju je kobilarna praznovala 432. rojstni dan. Dan lipicanca se praznuje kot dan spomina na 19. maj 1580, ko je avstrijski nadvojvoda Karel od tržaškega škofa Coretta kupil posestvo Lipica skupaj s kobilarno kraških konj. Ta datum šteje kot ustanovitev Kobilarne Lipica in začetek reje lipicanske pasme konj. Tudi letos je potekala vrsta prireditev, s katerimi smo obeležili ta pomemben dan za kobilarno.

Obljubite si zvestobo v objemu Krasa!

Lipica je v zadnjih letih vse bolj priljubljena tudi med mladoporočenci, ki tu najdejo sanjsko lokacijo za svojo poroko. V Lipici jih poleg čudovite kulisa zelene narave, skoraj polstoletne tradicije, možnosti poročne obreda v objemu starodavnih stavb ali v ambientu narave navduši tudi skrbno pripravljen tradicionalni lipiški poročni obred. Z vožnjo v kočiji skozi starodavne drevorede ob kulisi belih konj, ki kar kliče k čarobnim fotografskim trenutkom, ter z možnostjo kulinarčnega zaključka v kar dveh restavracijah ter posebno ponudbo nočitev za svate Lipica obljublja popoln poročni dan, ki se mladoporočencem in svatom za vedno zapiše v srce.

Lipica pa je idealen kraj tudi za različna poslovna srečanja, sestanke, posvete in konference, saj ponuja več seminarских dvoran in spremljajočih neformalnih aktivnosti.

Besedilo: Služba za odnose z javnostmi Kobilarna Lipica
Fotografije: Uljana Ozbič, Kobilarna Lipica

Eksperimentalni vernakularni objekt

PASTIRSKA HIŠKA V LIPICI

Domen Zupančič

Hiška je postavljena ob robu vrtače. Fotografija: Lev Lisjak

V okviru projekta Kras 2011, ki poteka pod častnim pokroviteljstvom UNESCO, SAZU, Univerze v Ljubljani in revije Kras, smo v sodelovanju z Javnim zavodom Kobilarna Lipica pripravili mednarodno arhitekturno delavnico. Delavnica je potekala od 18. do 20. aprila 2012 na območju Kobilarne Lipica. Potekala je v okviru Univerze v Ljubljani - Fakultete za arhitekturo. Mentorja sva bila prof. dr. Borut Juvanec in doc. dr. Domen Zupančič. Na tej delavnici je sodelovalo 17 udeležencev iz različnih delov Evrope: Katalonija, Valencijana, Galicija, Baskija, Belgija, Portugalska, Slovenija in Nemčija. Pri gradnji hiške so ustvarjalno in svetovalno sodelovali še trije prepoznani mojstri za suhi zid s Krasa: Boris Čok, Vojko Ražem in Dušan Okoren.

Slika levo: Na utrjeno podlago smo narisali predvideni tloris hiške. Pri risanju smo uporabili enakostranični trikotnik in njegovo višino. Človek je merilo arhitekture.

Gradnja je hitro stekla, roke so poprijele za kamne in mojstri so nas krotili, kolikor se je le dalo.

Družčina je za kamne poprijela v sredo, 18. aprila in je v treh dneh, torej do petka, 20. aprila, končala kamnito pastirsko hiško. Hiška je zasnovana kot eksperimentalni objekt, namenjen monitoringu strokovne ekipe Univerze v Ljubljani - Fakultete za arhitekturo. Objekt je zgrajen na suho. To pomeni, da je zgrajen zgolj in samo iz kamnja. Kamenje za objekt je Kobilarni Lipica doniralo podjetje Luka Koper, d.d.

Hiška je postavljena ob robu vrtače kakšnih 200 metrov od hotela Maestoso. Objekt predstavlja verni arhitekturni prikaz pastirske hiške v kulturni krajini Krasa. V prihodnosti bo Kobilarna Lipica v bližnji vrtači postavila še ogrado za drobnico, kar bo sliko te krajine kvalitetno in smiselno dopolnilo.

Zakaj postaviti hiško v tem krajinskem kontekstu? Naše mnenje je, da smo s postavitvijo hiške v okviru kobilarne dosegli dobro ravnotežje med teorijo in prakso, tako na področju arhitekturne dediščine kakor tudi turizma. Tu ne gre za muzej na prostem in tudi ni zaščiten objekt kulturne dediščine v krajini. To je nov objekt, zgrajen v tehniki, ki danes ni tako pogosta. S sodelovanjem med Lipico, Luko Koper in Univerzo v Ljubljani nam je uspel korak naprej na področju institucionalnega sodelovanja, kar nam je v veselje in tudi v ponos. Hiška je udejanjen rezultat naših naporov na področju osveščanja javnosti in strok o pomenu krajine in arhitekture Krasa. Iz preteklih izkušenj lahko trdim, da samo ustvarjalno sodelovanje vseh sodelujočih privede do uspeha. Naše sodelovanje ni omejeno le na besede, pisma o nameri, strokovne in znanstvene konference. Lansko leto smo v decembru izvedli konferenco na

temo o Krasu. Ob tem dogodku smo izdali še posebno številko naše revije AR Arhitektura, raziskave (AR 2011/3).

Gostiteljica konference je bila prav Kobilarna Lipica in ob tem dogodku smo se načelno dogovorili, da bi bilo koristno, če bi pastirsko hiško rekonstruirali in jo v verni arhitekturni maniri predstavili javnosti. Lipiška krajina je v tem smislu nadvse zanimiva, saj ima dobro razvit kulturni turizem. Z zavedanjem pomena Lipice in posebnosti gradnje v tehniki suhega zidu smo razvili dober dialog in tudi pot do izvedbe ideje.

Kobilarna nudi obiskovalcem pristen stik z zgodovino konjereje na naših tleh, sodobno zasnovan muzej plastično pričara obiskovalcem zgodbo o lipicancih in ko se obiskovalci ob izteku ogleda srečajo s pravimi živalmi, je krog sklenjen. Vsaka žival omogoča prvinsko izkušnjo za človeka. Konj pa ima v naših predstavah še tolikanj bolj posebno vlogo, saj s svojo inteligenco, pojavnostjo in gracioznostjo mika ume mnogih - od slikarjev do športnikov.

Hiška seveda ni graciozna ali velika, ima pa svojo elementarnost; če hočete, ima prvinskost ali ima - kot ji pravimo strokovnjaki - vernakularnost. Ne, to ni nov izraz, niti ni izmišljen, da bi poveličeval ali kompliciral življenje bralcem! Izraz združuje preprostost, iskrenost in smiselnost v arhitekturi nešolanih graditeljev. Gradnja s kamnom, skladanje kosov kamna v celoto, terja več truda in časa kot gradnja z opeko. Zlaganje kamna na suho je povezano z dobrim vidom in občutkom za praznine, ki nastajajo med vgrajenimi kamni. Mojster se obrne in gleda na kup kamna kot umetnik

*Delo prvega dne je bilo končano do višine 100 cm.
Na fotografiji je zloženega več kot 7 ton kamna!*

Vojko Ražem ob zapiranju strehe.

na motiv, preučuje, tuhta ter šele nato stopi, pobere izbrani kamen, ga obrne, zasuče in postavi. Kamen sede v rego kot ulit, utrdi ga z drobirjem in spet premeri kup kamna s pogledom. Prvinski dialog med mislijo, roko in materialom vodi do trdnosti. Ni bližnjic, ni malte, da bi mestoma kaj bolj podmazal ali ujel linijo. Mar ni ježa konja enaka? Misel, telo in konj. Vse ostalo je kič.

Naj se vrnem nazaj iz liričnosti v pripovedni svet arhitekture. Škljocanje fotografskega zrcala sem mestoma zamenjal za skicirko in nalivno pero. Med gra-

dnjo hiške sem s peresom ujel nekaj kratkih trenutkov. Mislim, da sem tako bližje trudu, ki je vložen v gradnjo. To bi mi pritrdili Vojko, Boris in Dušan. Pobje, tako sem jih klical, so v esperantu kretenj z mešanjem slovenščine, italijanščine in angleščine vodili mlade udeležence delavnice. Bilo je prav hecno, ko so bodoči inženirji arhitekture napolnili samokolnico s kamenjem, nato so jo vleki za seboj. Prav posebno so se mučili, dokler jim kolegica ni razložila, da ima samokolnica kolo in dva ročaja zato, da se jo ne vleče, ampak se jo vodi, držeč

Dušan Okoren polni zidne rege z drobirjem

Sonce, svež zrak in delo so nekatere tudi utrudili.

Boris Čok pokriva zadnjo vrsto.

Mojstri na strehi hiške. Streha je trdno sestavljena. Vseeno pa vam ne priporočam, da ob obisku lezete na streho!

jo za ročaja, dvignjeno pred seboj oprto na kolo. Šele takrat sem se zavedel, da so generacije študentov odrasle s tipkovnicami in miškami; zanje je kamen dejansko primitivno gradivo, samokolnice pa nekaj, kar pač nima interneta - torej nezanimiv element. A se je zadrega kmalu razblinila in ducat in pol ljudi je postalo ena sama veriga rok. Mojstri so nas komaj dohitevali in nam dopovedovali, na kaj moramo paziti in kako naj podlagamo kamne. Navdušenje nad delom in vidnim rezultatom nas je opogumljalo in navkljub mešanosti kultur ter jezikovnim razlikam smo se ujeli kot ubrana enota.

Če stopim še korak naprej, tako da stopim korak ali dva izven te hiške, lahko zapišem še to: s tem delovanjem se Univerza v Ljubljani - Fakulteta za arhitekturo ustvarjalno vključuje k procesu prenosa teorije v prakso z atraktivnim, aktivnim razvojem deficitarnih poklicnih profilov. Mojster za suhi zid je poklic, ki na trgu poklicev še nima prepoznavne vloge, vendar je potreba po takih mojstrih velika. Potencialni naročniki teh uslug so: javni zavodi, ki imajo v upravljanju konstrukcije, zgrajene v tehniki suhega zidu (npr. JZ Park Škocjanske jame, Kobilarna Lipica); občine, ki imajo v posesti te konstrukcije (parcelni zidovi, zidovi na mejah katastrskih občin); območni zavodi za varstvo kulturne dediščine; zasebniki in razna združenja in društva (lovci, opazovalci ptic, biologi). Tovrstno znanje je koristno, uporabno in zaželeno tudi pri konservatorskem delu. Naša vloga - to je vloga Fakultete za arhitekturo Univerze v Ljubljani - je zagotavljanje najbolj kvalitetnih znanj, podatkov in omogočanje usposabljanj za vse udeležence. Tako univerza trdneje sodeluje z gospodarstvom.

Hiška, ki stoji v Lipici, pa ima še drugo vlogo. Poleg kulturne, ki sem jo precej obširno opisal, je tu še področje preučevanja trdnosti konstrukcije, navlaževanje konstrukcije, temperaturne razlike (zunaj, znotraj). Ob teh so tu še druga zanimiva področja: biologija, izobraževanje, arhitekturno opismenjevanje in kulturni turizem. Morda bomo k sodelovanju pritegnili še koga, ki v tem vidi še kaj drugega kot kup kamna.

Skoraj bi bil pozabil: hiško čaka še ognjeni krst: kot prava kraška hiška ima tudi ta ognjišče. Veselim se pečene-ga krompirja v žerjavici... No, pa imamo še kulinariko! Srečno vsem in hvala za dosedanje sodelovanje!

PS.: Se spomnite pogovora v reviji Kras (št. 110-111, str. 18-21) z gospodom Normanom iz Škotske? Prav pred kratkim je kolegica Josipa Popović s Hrvaške prevedla članek za združenje Dragodid, ki je prejemnik evropskega priznanja Evropa Nostra 2011. Revija Kras je prepoznana prek meja! Torej naše sodelovanje v projektu Kras 2011 dejansko presega meje od Škotske do Krasa in še naprej. In tu je še njihov naslov: www.dragodid.org

Zgodovina se stalno dopolnjuje

ERAZEM JAMSKI MED ZGODOVINO IN LEGENDO

Drago Kolenc

Erazem Predjamski
iz arhiva Avstrijske narodne knjižnice.

Zdi se, da je treba zgodovino stalno dopolnjevati. Celo zgodbe, ki veljajo že za legendarne... Ena takih je pripoved o vitezu Erazmu Jamskem. Pozna jo večina Slovencev; celo tisti, ki njegovega skalnega bivališča pri Postojni niso nikoli obiskali. Erazem, s pravim priimkom Lueger, je bil gardist avstrijskega cesarja Friderika III. Zaradi simpatij do ogrskega kralja Matije Korvina so ga vrgli v ječo, iz katere pa je pobegnil in se zatekel v Jamo, današnjo Predjamo, kjer se je preživiljal z ropanjem trgovcev in popotnikov, loteval pa se je tudi gradov svojih plemiških nasprotnikov. Cesar je zaradi tega ukazal tržaškemu glavarju Gašperju Ravbarju, naj Erazma dobi v pest živega ali mrtvega. Tržaška vojska je nato več mesecev oblegala Erazmov jamski grad, vendar mu ni mogla do živenga. Obleganci so se iz napadalcev celo norčevali. Ko so slednji v zgodnji spomladi gladovali, so jim po vrvi spustili polovico pečenega vola, nato pa poslali še enega izmed služabnikov, da je poveljnika obdaroval s košarico svežih češenj z Vipavskega. Poveljnik Gašper Ravbar je tako zvedel, da ima utrdba skrivni izhod in da bo nadaljnje obleganje zaman. Erazmovega služabnika je zato podkupil z veliko vsoto denarja. Erazma so potem leta 1484 ob neuglednem opraviilu v grajskem stranišču zadeli s topovsko kroglo, znak za strel pa je dal tržaškemu topničarjem podkupljivi služabnik z lučjo.

Erazmovo zgodbo je v taki obliki zapisal naš Janez Vajkard Valvasor. Drugi zgodovinarji se z njim doslej niso dosti ukvarjali. Z gradom že, zelo malo pa z njegovim življenjem. Podatki o njem so zato zelo protislovni. Po nekaterih virih je bil neporočen in zadnji svojega rodu, po drugih virih je imel tri sinove, po tretjih samo eno hčerko. Prav tako ni zanesljivih podatkov, kdaj in kje je bil rojen, kako je odrasčal, na kakšen način se je prikupil avstrijskemu dvoru in kako je zaslovel. Cesarju Frideriku III. se je menda zameril zaradi uboja njegovega bratranca, dvornega maršala Pappenheima, ali zaradi telesnega obračuna z cesarskim namestnikom Krištofom pl. Theinom v Ljubljani, pred pobegom pa je bil zaprt v Frankfurtu ali v Ljubljani. Na ljubljanskem gradu nam zato brez slabe vesti pokažejo njegovo ječo, enega izmed stolpov pa so poimenovali za Erazmov stolp.

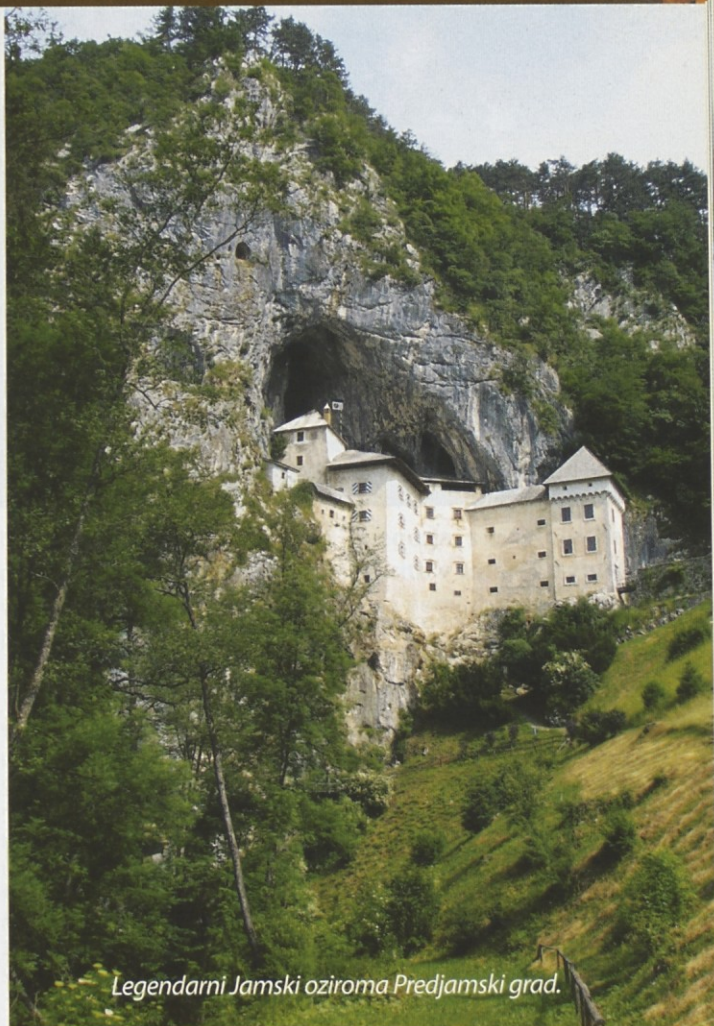
O vitezu Erazmu tako lahko namesto zgodovinskih razprav prebiramo predvsem romantične zgodbe. Nekatere so povzeli celo resni zgodovinski časniki. Ena izmed najbolj znanih takih pripovedi je bila objavljena leta 1814 v 22. in 23. številki avstrijske zgodovinske revije *Archiv für Geographie, Histoire, Staats- und Kriegs-Kunst*, pod katero se je podpisal Johann N. Kalchberg. Slovenski pisatelj Fran Malovašič jo je leta 1845 uporabil kot osnovo za svoj roman *Erazem iz Jame*. Takoj po izidu je postal uspešnica in je doživel kar pet ponatisov. Kalchbergov članek v priredbi Franca Sartorija je ob koncu 19. stoletja nekajkrat natisnil tudi postojnski tiskar Rihard Šeber v svoji knjižici *Felsenschloss Lueg und Erasmus Lueger*.

Kalchberg nam v uvodu pove nekaj tudi o nastanku gradu Jama. Njegov prvi lastnik je bil baje vojščak frankovskega cesarja Karla Velikega. Ob osvajanju naših krajev si je podredil del okoliških kmetov, svoje oporišče pa si je uredil v skalni votlini v današnji Predjami. Imenoval ga je Lueg, njegovi poznejši gradiščani pa so zato postali Luegerji. Pripadniki rodu se med seboj niso kaj prida družili, so pa zelo spoštovali družinsko tradicijo. Moški so bili vsi po vrsti vzkipljive narave. Bili so izjemno občutljivi za osebno čast in so hitro segli po orožju. Vse svoje gradove so imenovali Lueg, rodbinsko hišo v Gradcu pa Luegheck. Njihovi gradovi so po vrsti stali v divjini, eden na Tirolskem, eden v soteski reke Mure na avstrijskem Štajerskem, dva pa na

Kranjskem. Drugi slovenski Lueg je bil postavljen nad izvirom reke Temenice pri vasi Prečna v okolici Novega mesta. Domačini so mu rekli Luknja. Da je bil Erazmova last, potrjujejo dokumenti iz 15. stoletja. Kalchberg imenuje stavbo Spodnji Lueg. Podobnosti z gradom v Predjambi so naravnost neverjetne. Ozka rečna soteska, za gradom visoke skalne stene s spodmoli in podzemeljskimi jamami. Vse proč od naseljenih krajev.

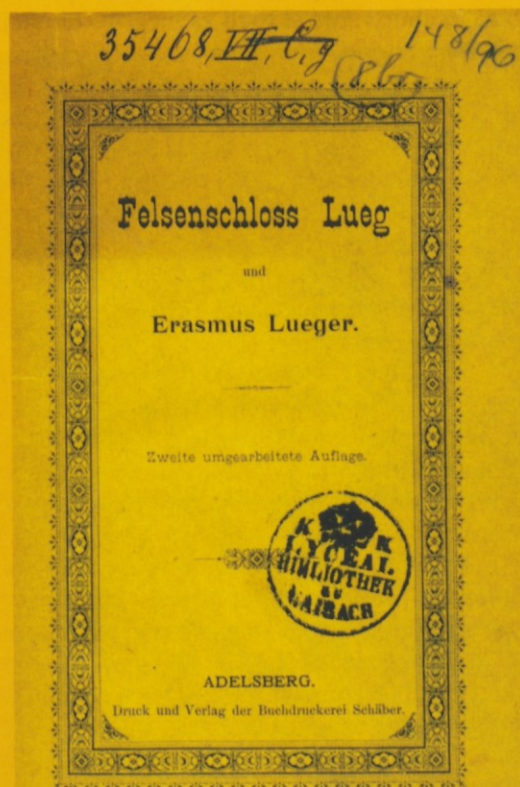
Kje je Erazem preživel svoje otroštvo, ni znano. Pozneje je večino svojega časa prebil v Gradcu, v Jami pa je gospodarila njegova soproga. Ali Katarina pl. Ungnad ali Barbara Črnomaljska? Ali morda celo obe, druga za drugo. Gotovo pa je, da med zakoncema ni bilo kakšne posebne ljubezni. Erazem se je poročil le zaradi nadaljevanja svojega rodu. Njegovi pravi prijatelji so bili vojaki. Na nekatere izmed svojih bojnih tovarišev je bil celo pretirano navezan. Posebej še na cesarskega vojskovodjo Vipavca Andreja Baumkircherja. Prav Andrej je Erazma naučil bojnih veščin, spodbudil njegovo bojaželnost, mu pomagal do čina stotnika v cesarski gardi, na koncu pa nehote povzročil tudi njegov konec. Ambiciozni Baumkircher se je namreč s Friderikom III. sprl zaradi neporavnanih dolgov, se mu s svojimi vojaki uprl in prizadejal več krvavih porazov. Cesar se je zato zatekel k diplomaciji. Andreja je povabil v Gradec na pogajanja. Prej mu je pisno zagotovil svoboden prihod in odhod. Ko se je Andrej odzval, so ga nemudoma aretirali in še istega dne brez sodbe obglavili. Erazem je bil zaradi Andrejeve smrti neizmerno prizadet. Cesarjevo izdajstvo je javno razglašal in celo zahteval njegov odstop. Vprašanje je, kaj bi se zgodilo, če cesarju ne bi tako primanjkovalo dobrih vojakov. Na koncu so Erazma utišali in vse je bilo v redu do cesarjeve poti v bavarski Frankfurt, kjer naj bi se mu poklonilo nemško plemstvo. Erazem je z njim potoval kot vodja telesne straže, med spremljevalci pa je bil tudi cesarjev bratranec maršal Pappenheim. In naneslo je, da so na eni izmed gostilniških zabav spregovorili tudi o umrlem Andreju Baumkircherju. Vsi spoštljivo, razen Pappenheima. Erazem je zahteval, naj prekliče žaljive besede o njem, nato pa ga izzval na dvoboj. Po pričanju očitvecev je maršalu odletela glava še prej, predno mu je uspelo do kraja potegniti meč iz nožnice. Erazma pa so še isto noč aretirali. Pappenheim je bil vendarle cesarjev sorodnik, pa tudi dvoboji so bili tedaj po cesarjevem ukazu prepovedani.

Kalchberg zatem slikovito opiše dogajanje na frankfurtskem sodišču. Za mizo, pokrito s črnim prtom, je sedelo dvanajst črno oblečenih mož. Na vprašanje po imenu, poreklu in statusu je Erazem zviška odgovoril: »Vsak v cesarstvu pozna moje ime. Tudi vi ga poznate! Pojdite raje k stvari!« Ko ga je predsednik obtožil umora, je pojasnil: »Uboj seveda priznam, a ne kot zahrbtno dejanje, pač pa kot posledico dvoboja. Norčeval se je iz časti mojega umrlega prijatelja in besed ni hotel preklicati. Po viteških pravilih to zahteva kazen z mečem!« Na očitek sodišča: »Zakaj pa zaradi razžalitve niste iskali zadoščenja pri sodišču?«, je Erazem odgovoril: »Kaj, naj z ranami pokrit vojak išče pravico pri

Legendarni Jamski oziroma Predjamski grad.

Knjiga »Zgodbe o Predjambi in Erazmu Jamskem« v izdaji Ferdinanda Šebra iz leta 1894.

Spodnji Lueg - grad Luknja pri Novem mestu.

Župnijska cerkev v Pazinu.

junakih gosjega peresa? Naj bosta njegova čast in pravica odvisna od sojenja, ki je prej podobno marionetni igri kot pravičnosti. Gorje deželi, ko bo naše plemstvo padlo tako nizko!«

Sodniška sodba je bila potem hitra in običajna. Erazma naj bi po treh dneh obglavili. Da ne bi bilo treba odločati o pomilostitvi, je cesar nemudoma odpotoval iz mesta. A zadeva ni bila po volji dvornemu mojstru Viljemu pl. Bärnecku. Vedno je poskušal storiti vse, da bi ostala cesarjeva oseba neomadeževana. Na večer pred usmrtnitvijo se je zato v zaporu pojavil oblečen v meniha, namešal stražarjem v pijačo uspavala in tako obsojencu zadnji trenutek omogočil pobeg. Erazem je potem po večtedenski ježi prestopil kranjske deželne meje in se zatekel v svoj jamski grad pri Postojni. Tu se ga je razveselila družina njegovih odsluženih bojnih tovarišev, ki so za majhno rento skrbeli za njegovo tamkajšnjo posest. Tretjega dne si je vitez že toliko opomogel, da se je preoblečen v kmeta z enim izmed hlapcev odpravil na Spodnji Lueg. Računal je, da bo od njegovega oskrbnika lahko dobil nekaj denarja, a je v bližini gradu naletel na svojega nekdanjega vzgojitelja in zvedel, da so vse njegove posesti zaplenjene, v gradu pa da so cesarski vojaki. Da ni bil vitez že tam ob glavo, je bila zanj čista sreča. Ostal je sicer živ, sredstva za preživetje pa si je moral zagotavljati z nasiljem. Tako se je rodila legenda o roparskemu vitezu.

Po nemški enciklopediji *Allgemeine deutsche Biographie*, ki je v nadaljevanjih izhajala od leta 1875 do 1912, pa sojenja v Frankfurtu sploh ni bilo. Erazma so samo spodili z dvora in je bil zaprt šele, ko je fizično obračunal z deželnim upraviteljem Krištofom Theinom v Ljubljani.

Pri nas se je med zgodovinarji o Erazmu še najbolj razpisal Aleksander Nared v reviji *Zgodovina za vse*, vse za zgodovino leta 1998. Po njegovih ugotovitvah je bil Erazem sin Nikolaja II. Luegerja in Margarete, hčerke Erazma Kamniškega, ki sta se poročila leta 1449. Erazem je bil prvorojenec in dedič, imel pa je še tri brate: Jurija, Nikolaja in Andreja in kar šest sestrâ. V uradnih listinah ga vedno najdemo le kot prejemnika posestev, upravnika, poroka, pričo, sopečatnika ali kot posrednika v plemiških sporih. V njih se njegovo ime prvič

pojavi šele leta 1478, ko je cesarja zaprosil za dodelitev posesti, ki jih je prej užival njegov umrli sorodnik Hugo iz avstrijskega Lienza. Prav tedaj pa je bil njegov oče Nikolaj pri Frideriku III. v nemilosti in nekaj časa celo v ječi, zato da je bila njegovo prošnja zavrnjena. Je pa naslednje leto dobil v zakup kamniški grad in postal oskrbnik vseh okoliških cesarskih posesti. Kamničani so si ga zapomnili, ko je poskušal na Klancu postaviti dodatno mitnico. Zatožili so ga cesarju, iz Gradca pa je prišel ukaz, da je treba mitnico odstraniti. Za ohladitev odnosov z dvorom seveda to ne more biti razlog. Na tak način so poskušali prihajati do denarja tudi mnogi drugi plemiči. Dejstvo pa je, da je cesar jeseni leta 1483 Erazmu upravo svojih posesti odvzel in jo prenesel na njegovega bratranca Baltazarja. Vzroka za to ne pozna niti Jakob Unrest, Erazmov sodobnik in pisec znamenite *Avstrijske kronike*. Med zgodovinarji je zaradi tega vzniknila tako imenovana »madžarska teorija«, češ da se je Erazem politično preveč povezoval z ogrskim kraljem Matijo Korvinom. Pri njem sta bila namreč v službi že dva njegova brata.

Aleksander Nared je v svojem zapisu obračunal še z nekaterimi drugimi podatki, ki jih navajajo starejši avtorji. Erazma ni oblegal Tržičan Gašper Ravbar, pač pa ga je oblegal kranjski deželni glavar Viljem Turjaški skupaj s pretepenim Krištofom von Theinom. Njegovega gradu, ki da je bil zelo skrit, jima ni bilo treba prav nič iskati, saj je bil sedež fevdalnega posestva in le dva kilometra od zelo prometne deželne ceste med Planino in Razdrtim. Grad tedaj tudi ni bil več votlinski, pač pa je že imel tudi zelo opazen prvi palacij sedanjega Predjamskega gradu. Med obleganjem ni prišlo do nobenega izdajstva. Erazma je verjetno ubila na slepo izstreljena krogla, ki je priletela skozi grajsko okno. S takratnimi topovi ni bilo mogoče natančno meriti in nobenih možnosti ni bilo, da bi hote zadeli grajsko stranišče. Pogovori z oblegovalci so sledili šele po Erazmovi smrti. Grajska stavba sama je bila branjena do konca, predala pa sta jo Erazmova vdova in brat Jurij. Nared mimogrede podvomi tudi o Erazmovem ropanju trgovcev in sovražnih plemičev. Pikantna zgodba o njegovem napadu na grad Šteberk ob Cerkniskem jezeru, ob katerem se je udrlo podstrešje in so tamkajšnjega graščaka

zadavile zlomljene deske, je menda izmišljena. Šteberski so svoje posestvo izgubili že leta 1446, odtlej pa je bil grad cesarski.

O Erazmu Jamskem je torej malo podatkov, ki bi jih lahko šteli za nesporne. Zato smo lahko še posebej veseli odkritij, o katerih ne more biti polemik. Tako se je v zadnjem času pojavil Erazmov portret, ki je bil do nedavna založen v dunajski cesarski zbirki portretov, pozneje pa prenesen v tamkajšnjo Narodno knjižnico in je sedaj dosegljiv v digitalizirani obliki. Najden je bil tudi rodbinski grb, ki se zelo razlikuje od Erazmovega grba, predstavljenega v Predjami. Drugačen je tudi od tistega, ki ga je objavil Valvasor v 3. knjigi svoje *Slave*. Portret je bil odkrit slučajno, novi grb pa je posledica prizadevnega dela hrvaških heraldikov, ki so proučevali poslikave v prezbitariju župnijske cerkve v istrskem Pazinu. Erazmov bratranec Konrad Lueger je bil namreč leta 1441 pazinski upravitelj in poveljnik mestne posadke ter eden izmed donatorjev pri zidanju župnijske cerkve v Pazinu. Cerkvene oblasti so se mu oddolžile z upodobitvijo njegovega družinskega simbola. Luegerji so imeli za grbovno znamenje rdeč ščit s prisekanimi progami v zlati barvi. O črnih barvah s Predjame ni bilo niti sledu. Doprsni portret v tehniki perorisbe je ovalne oblike. Prikazuje moškega srednjih let v oklepu brez šlema s skrbno negovanimi brki, z brado in lasmi. Njegova posebnost so velike oči. Nekateri ljudje so ob njih ganjeni: zdijo se jim otroške ali zasanjane, drugi vidijo v njih nekaj strahu ali vsaj nedolžnosti. Nekdo pa je Erazmovo sliko pokomentiral tudi bolj energično: »Nepripravi so bili vedno nedolžnega videza.«

Ali je bil vitez Erazem res predvsem nepridiprav, je težko reči. Gotovo je bil tudi pogumen vojak, dober prijatelj in mož, ki je spoštoval pravila srednjeveškega viteštva, ob tem pa tudi hud trmoglavec, nesrečen soprog in plemič z usodo, ki ji na Slovenskem ni enake. Kot zgodovinska osebnost bo še naprej izzival tako romantike kot zgodovinarje. Slednje tudi s podatkom, zapisanim na njegovem dunajskem portretu, da se je rodil okoli leta 1420, zgodovinarji pa so doslej menili, da je bil rojen v času med letoma 1440 in 1450... Zastavlja se torej vprašanje, ali sta Nikolaj II. Jamski in Margareta Kamniška res njegova starša?

Prava oseba viteza Erazma Luegerja s postojnskega gradu Jama bo torej še naprej skrita v somraku zgodovine. Toda bil je resničen in danes vemo tudi, kakšen je bil. To pa tudi ni malo.

Viri

Kalchberg, Johann N.; 1814: Erazem Lueger.- Archiv für Geographie, Histoire, Staats- und Kriegs-Kunst, št.22/23, Wien.
Sartori, Franz; 1896: Felsenschloss Lueg und Erasmus Lueger.- Postojna.
Lugger, Johann Jacob; 1568: Spiegel der Ehren des Höchstlöblichen Kayser und Königlichen Erzhauses Österreich.- Nürnberg.
Primorski slovenski biografski leksikon, 1983.- 9. snopič, Gorica.
Nared, Aleksander; 1998: Erazem (Pred)jamski-slovenski Robin Hood.- Zgodovina za vse, vse za zgodovino, št.
Splet: www/deutschebiographie.de, geslo Erasmus Lueger.
www/hgzd.hr, geslo Istarska županija, Pazin

Besedilo in fotografije: Drago Kolenc, univ. dipl. psiholog - Postojna

Predjamski grad, Erazmova soba za turiste.

Doslej znani Erazmov grb.

Likovna priredba novega grba.

Dutovlje, Kreplje in Godnje

VASI V OSRČJU SEŽANSKEGA KRASA

Mira Cencič**Fotografije: Bogdan Macarol**

Na vožnji po našem čudovitem Krasu, od Štanjela proti Sežani, se moramo s počasno vožnjo po ozki in vijugasti cesti preriniti skozi Dutovlje. To je skozi največjo vas na tej poti sredi pokrajine, ki jo označujemo kot Sežanski Kras. Tej vasi že dolgo pripadajo tudi Kreplje in Godnje.

Dutovlje so razloženo naselje po nizkem griču ob cesti Sežana-Nova Gorica. Deli vasi so: Bitnja, Dolenji konec, Gorenji konec, Na hribu, Na Rusi zemlji in Na placu, kjer je središče kraja. Vas je stara. Omenja se jo že leta 1284 kot Dietendorff. Leta 1961 so v Dutovljah našeli 128 hiš.

Kreplje so kraška vas ob cesti Dutovlje-Repentabor. Sončijo se na prisojni legi nad dnem dola, ki sega od Šmarij do Jamelj. V tej vasi (Crielach) je omenjenih že leta 1200 kar 7 kmetij. Takrat so se po vseh domačijah ukvarjali s kmetijstvom. Leta 1961 je bilo v vasi 29 hiš.

Godnje so vasica jugozahodno od Tomaja. Leži v plitkem dolu, pod katerim naj bi v globini okrog 200 m potekali podzemni tokovi kraških vodotokov, in sicer ponikalnice iz Senožec in Dolenje vasi, ki podzemno tečejo južno od Tomaja, kamor ponika še tomajska voda. Ta plitki dol ločuje Gornji in Dolnji konec vasi. Čeprav je vas majhna, so tu prebivali naši predniki že v davnini, saj se omenjajo kmetije v vasi Codina že leta 1060... Leta 1961 je bilo v vasi 20 domačij, ki so se vse ukvarjale s kmetijstvom.

Površinska oblikovanost, kraške jame, kali in voda

Vasi so obdane s kraškimi polji z rodovitno zemljo, kjer prevladujejo vinogradi trte teranovke, ki v jeseni odenejo deželico v škrlatno oblačilo. Polja, kot povsod na Krasu, prehajajo v tipični gmajnasti kraški svet z vsemi značilnimi kraškimi pojavi. Zato se vsaka vas lahko ponaša z večjimi ali manjšimi kraškimi jamami.

V bližini Dutovelj je več kraških jam, med njimi jama Na Jazbinah in Pejca v Rebreh pod Prelovcem. V Krepljah imajo Luketovo groto, ki se razširja v večjo kapniško dvorano, jamo v Brejnih dolinah in Hramec v Stranah. V Godnjah je najgloblja jama v Gabrovi rupi; blizu nje sta Brezen in Golobnica. V dolini v Ogradi je baje zasuta velika jama, v katero so se Godenjci nekdanj skrivali pred Turki.

Po vseh vaseh so bili tudi značilni kraški kali, brez katerih ne bi mogli preživeti ne ljudje in ne živina. V Dutovljah je bilo več kalov za napajanje živine: Tjance ob odcepu ceste za Komen, Brbovec, kjer so Dutovke tudi prale perilo, obzidana lokva v Brdcah in Lokvica ob cesti proti Tomaju. V suši so hodili po vodo h kalu v Koprivo in celo v Branico. Pred napeljavo vodovoda so Dutovci zajemali pitno vodo tudi iz velikega zbiralnika kapnice sredi vasi, ki pa ga ni več.

V Krepljah je bil na vzhodnem kraju vasi Gorenji kal, kjer so nekdanj napajali živino in so Krepeljke prale perilo. Kraj njega je opuščena komunska štirna, kjer so dobivali pitno vodo. V suši so jo dovažali iz Brnice.

Godenjci so dobivali pitno vodo v lokvi Pučki pod cesto Tomaj-Dutovlje, kjer je bil v bližini tudi vodnjak s šapo. Svoje vodnjake so imele tudi posamezne domačije. Eden večjih ima letnico 1850. Vanj se je stekala voda z več streh in je zalagal z vodo prebivalce Gornjega konca. Živino so napajali v kalu Pod Godenjščkom in na Kalu pri gmajni, kjer so tudi vaščanke prale perilo.

Vodovod, ki je leta 1915 začel oskrbovati Kras z izviri izpod Nanosa, ni dosegel vseh teh treh vasi. Po bližnjici so hoteli njegovi graditelji čim prej doseči od žeje umirajoče vojake na fronti. Vendarle so dobile nanoško vodo že leta 1916 Godnje in Dutovlje. Dutovska železniška postaja je dobivala vodo iz manjšega zbiralnika. Leta 1934 so iz Godenj napeljali vodovod še v Kreplje. V vaseh je bilo nekaj javnih pip in nekaj korit za napajanje živine.

Poti in cestne povezave

Poti so tod stare in razvejane. Dutovlje se raztezajo ob zelo stari cesti, ki povezuje morje s Krasom

Cerkev sv. Jurija v Dutovljah jer bila v srednjem veku obdana z mogočnim taborskim obzidjem.

Dutovlje z bližnjimi Godnjami in Krepljami na jugu ter cestne povezave proti Krajni vasi, Skopem in meji z Italijo.

in poteka mimo Štanjela po dolini Branice proti Gorici. Nova cesta Sežana-Dutovlje, ki je bila delana okoli leta 1700, se poveže s staro cesto v središču vasi. Gotovo so se bližnje vasi povezovala že prej. Vendar so vse poti večkrat dograjevali, popravljali in posodabljali. To cesto so obnavljali kmalu po odhodu Francozov, da so odprli javna dela ter z njimi dali ljudem zaslužek in omilili strahotno pomanjkanje in lakoto v tistih letih. V vasi Dutovlje je še en pomemben odcep, ki pelje skozi Krajno vas in se cepi na več poti, ki povezujejo kraje z vasi na Komenskem Krasu.

Mimo Krepelj je v starih časih vodila pot od odcepa pri kriški cerkvi in naprej skozi Voglje proti morju. V bližini Krepelj so odkrili del rimske ceste. Verjetno je bila ta povezana s tisto, ki so jo odkrili med Velikim Dolom in Saležem. Na teh dejstvih se domneva, da je potekala glavna cesta, ki je povezovala Italijo z Ilirikom, mimo starih naselij Komensko-Tomajskega Krasa.

Zgodovinski podatki

Da je bilo to območje v času Rimljanov obljudo, pričajo tudi drugi materialni dokazi. Iz časa prihoda rimske vojske na Kras je bil najden denar, ki sodi v obdobje med letoma 190 in 148 pred našim štetjem. Severozahodno od Dutovelj na ledini Črnovka so našli leta 1889, v prikriti skalni razpoki, 117 republikanskih rimskih novcev. Na sprednji strani je upodobljena Janusova glava, na zadnji strani pa galeja. Zakladna najdba je bila verjetno zakopana okoli leta 170 pr.n.š. Novci so shranjeni v Gorici in v Trstu.

Za tem obdobjem sledi tisočletna podatkovna siva lisa. Šele v začetku fevdalizma, ko je oglejski patriarh leta 1028 postal lastnik Krasa, zvemo nekaj več o teh krajih. Leta 1086 je oglejski patriarh dodelil Rožaškemu samostanu več kraških vasi, med njimi tudi Godnje (Codina). Ta vas se z imenom Godegnano omenja kot Rožaška posest še leta 1252. Kreplje (Crielach) pa so omenjene okoli leta 1200 v Goriško-Rihemberškem urbarju kot goriška posest.

Dutovlje so po vsej verjetnosti ostale v neposredni posesti oglejskih patriarhov do leta 1284. Dokument dokazuje, da je bilo 2. marca 1284 dogovorjeno med Oglejskim patriarhom in Goriškimi grofi, da dobijo Goriški grofje v dedni fevd »*feudum legale, villam Thamay et villam Dietendorff*«. V zadnjih stoletjih fevdalizma pa so vse tri vasi - Dutovlje, Kreplje in Godnje - pripadale žabeljski gospodi in pod njihovo oblastjo so dočakale leto 1848, ko je bil odpravljen fevdalizem in ko so kmetje z delnim odkupom dobili kmetije v dedno last.

Dutovski tabor

Tudi iz zgodnjega srednjega veka imamo o življenju v teh krajih nekaj dokazov. O dutovskem taboru govorijo ustno izročilo in pisni viri. V središču vasi je stal obsežen tabor. Cerkev sv. Jurija je bila sredi mogočnega obzidja. Obzidje je imelo na vogalih obrambne stolpe. Zidovje, ki je varovalo cerkev, je obsegalo območje od Cesarjeve hiše do Bandelovih in nato proti severu

ob današnji cesti proti Sežani. Tako je bilo vse do leta 1820. V notranjosti obzidja je bilo pokopališče. Zadnji stolp na jugovzhodni strani je stal do leta 1910. Utrdba je imela vse značilnosti takratnih taborov - mogočno zidovje in shrambe, kamor so ob sovražnih pohodih vaščani znašali na varno svoja živila in imetje. Mogočen protiturški tabor v Dutovljah označuje tudi Slovenski zgodovinski atlas.

Domneva se, da je bil obrambni tabor preurejena zgradba templjarskih viteзов iz zgodnjega srednjega veka. O templjarjih v Dutovljah je malo znanega, saj sega njihov red v davno preteklost, v leta od 1127 do 1307, ko imamo o Krasu malo ohranjenih pisnih virov. O templjarjih vemo, da so se naseljevali ob križiščih cest in na prelazih, da bi branili popotnike in romarje pred roparji in podivjanimi ljudmi, ki so se potikali po gozdovih in ropali ob glavnih cestah. Dutovlje se raztezajo ob stari pomembni poti, ki je povezovala Vipavsko dolino z morjem. Vitezi templjarji naj bi na tem cestnem križišču postavili utrdbo za človekoljubno varnost ljudi. Tomajski kronist kaplan Brozina je leta 1823, ko so trdnjavo podirali, sklepal o resničnosti te trditve po slogu njenega zidovja, stolpov in po napisih. V prid tej domnevi je tudi dejstvo, da je dutovska cerkev posvečena sv. Juriju, zavetniku templjarskih viteзов.

Cerkve, župnija ter pokopališča

Tako naj bi bila tudi prva dutovska cerkev zelo stara. Postavili naj bi jo že v 12. stoletju ali celo prej. Stala naj bi na istem mestu, v sredini utrjenega tabora. Drugo cerkev, ki je bila manjša od sedanje, je leta 1450 posvetil tržaški škof Piccolomini, poznejši papež Pij II. V spomin na ta dogodek je v cerkvi postavljeno posvetitelju spominsko obeležje. In pred kratkim odkrite poslikave. Cerkev je bila prizidana in podaljšana leta 1632, prenovljena pa leta 1740. Tedaj je dobila sedanjo obliko, obe stranski ladji in kamnito streho. Zvonik je bil postavljen leta 1771. Pozneje je bila cerkev še večkrat obnovljena z majhnimi spremembami.

Dutovlje (Dotoglan), Kreplje (Crepeglian) in Godnje (Godignian) so pripadale tomajski župniji od postavitve njenih mej leta 1316 do leta 1947, ko so Dutovlje postale samostojna župnija. Prvega rezidenčnega kaplana so Dutovci dobili leta 1823. Najdlje je kaplanijo upravljal Henrik Šonc (1919-1937) iz Tomaja. Odkar so Dutovlje samostojna župnija, imajo svojega duhovnika.

Nova šolska stavba v Dutovljah je bila zgrajena leta 1980.

Krepeljska cerkev je mlajša. Zgrajena je bila leta 1741. K sveti Notburgi, priprošnjici zoper živinsko kugo, so prihajali romarji tudi iz oddaljenih krajev, kadar so živinske bolezni pestile ubogega kmeta. Ali je bila pred tem v Krepljah že kakšna cerkev, ne vemo. Takšno vprašanje spodbuja dokument, v katerem je napisano, da je bila pogodba med goriškim grofom Majnhardom in tržaškim dekanom Gregorjem o zamenjavi žitne dajtnje v Lokvi z vinsko dajtnjavo iz vinogradov v Lonjerju podpisana v 23. oktobra 1234 v Krepljah (*Actum in ecclesia Crepelian*).

Na južni strani Dutovelj, ob poti proti Krepljam, je pokopališče. Na to božjo njivo pokopavajo od leta 1853 svoje pokojnike iz Dutovlej, Krepelj in Godenj, po letu 1947 pa tudi iz Vogelj in Vrhovelj, ko so z novo državno mejo ločili te dve vasi od Repentabra, njihovega upravnega, šolskega in cerkvenega središča.

V bližini je vojaško pokopališče iz prve svetovne vojne. Na njem so pokopani vojaki, ki so podlegli ranam v dutovski zasilni bolnišnici. Na tem pokopališču so tudi posmrtni ostanki vojakov z vojaških pokopališč iz Tomaj in Skopega, ki so jih prekopali leta 1930.

Prebivalstvo

Najzgodnejše podatke o prebivalcih teh vasi najdemo v urbarjih. Seznam posesti goriških grofov iz okoli leta 1200 navaja v Krepljah (Cripelach) pri Tomaju 7 kmetov in sicer: Nedel, Lovrenc, Venčeslav, Aderlich, Ušina, Gerdman in Nikolaj. Zapise o kmetijah

Preglednica števila prebivalcev v Dutovljah, Godnjah in Krepljah v nekaterih letih med 1869 in 2002.

Leto								
Kraji	1869	1900	1910	1931	1948	1953	1966	2002
Dutovlje	645	623	740	731	524	608	567	517
Godnje	123	111	114	112	74	77	80	86
Kreplje	170	151	165	162	142	148	143	152

Tovarna pohištva Krasoprema - Dutovlje - nadaljuje staro vaško mizarsko tradicijo.

Na vojaškem pokopališču iz prve svetovne vojne v Krepljah je pokopanih tudi 3000 Čehov.

v Godnjah (Godengnach) najdemo v devinskem urbarju iz leta 1492, ki so spadale k župi Tomaj. V njem sta omenjena dva hišnega gospodarja - Sckernn in Peretz. Lahko jih je bilo več, a so bili v lasti drugih gospodov. Odkar državni uradi vodijo statistiko, pa lahko spremljamo gibanje prebivalstva v nekaterih letih na naslednji preglednici!

Gospodarstvo

Prebivalci teh vasi so se ukvarjali večinoma le s kmetijstvom vse do najnovejših časov. Svoja bivališča so si gradili z materialom, ki je bil v bližini. Tako so se zgodaj za domače potrebe razvili kamnolomi, ki so s spremembo gospodarjenja postali obrtna dejavnost za pridobivanje marmorja. V najbližji okolici Dutovelj so ležišča marmorja, ki so jih nekdanje izdatno izkoriščali. V bližini vasi je opuščeni kamnolom Konjske stope. Kamnoloma V ogradah in blizu železniške postaje sta prenehala delovati med obema vojnoma. Leta 1961 pa so opustili še kamnolom med Dutovljami in Koprivo. V letih med 1954 in 1962 je bil v Dutovljah sedež podjetja Marmorindus, ki je združevalo vse kamnolome na tem delu Krasa; nato se je podjetje pridružilo podjetju Jadran v Sežani. Kakovost teh kraških kamnolomov je izvrstna; to so zgodnjekredni apneneci z drobci in večjimi odlomki rudističnih školjk. Od kamnoloma do kamnoloma se barva in zgradba kamna spreminjata. Celo v enem samem kamnolomu v Kamni gorici so lomili kar troje različnih zgodnjekrednega školjčnega apnenca: temnega v spodnjih, svetlega v srednjih in drobnozrnatega v zgornjih plasteh. V Dutovljah so lomili svetlo sivega in tudi skoraj črnega.

Obrti in gospodarske dejavnosti

Kraški ljudje so sami skrbeli za oblačila. Volno in lan so predle ženske doma na kolovratih zlasti v zimskem času. Zgodaj pa se je razvilo kot samostojna tkalska obrt. V Godnjah so delovale tkalnice vse do konca 19. stoletja. Ročna tkalnica za laneno prejo se omenja pred letom 1850. Tkalcu so rekli krnev. V Dutovljah so leta 1821 prosili oblast za odprtje delavnice za proizvo-

dno platnene tkanine. Ženska oblačila so šivale ženske večinoma doma. Krojači so šivali moške obleke.

Tudi za zadovoljevanje drugih svojih potreb so ljudje izkoristili vsako priložnost za zaslužek. Krepeljci so na gmajni Jeplenčniku nekdanje žgali apno in ga prodajali. Do nedavnega so v Godnjah gojili in cepili sadike teranovke ter jih prodajali po Krasu. V Dutovljah je bila zahodno od vasi večja drevesnica že pred koncem 19. stoletja, ko so načrtno pogozdovali Kras.

Z razvojem prometa in turizma so začele cveteti gostilne. V Dutovljah so bile gostilne pri Sklancevih, Ciknih, Šemenjakovih in pri Lovrencu. Priložnostno ob nedeljah in praznikih so stregla in pomagala v kuhinjah domača dekleta. Vaščani so tja prodajali svoje piščance, pršut, vino pa tudi sadje in zelenjavo.

V Dutovljah je bila precej razvita tudi mizarska obrt. Na osnovi stare mizarske obrti so leta 1959 odprli tovarno »Kras oprema«, v kateri izdelujejo pohištvo v glavnem za izvoz. Zaposlovala je že tudi več kot 100 delavcev.

Upravljanje vasi in njihov razvoj

Vasi so že od nekdanje svoje zadeve urejale same. Najnižja uprava je pripadala vasem, ki so jo uresničevale s pomočjo izvoljenih starešin ali županov. Svojega župana si je izbrala vas ali si ga je izbralo več sosednjih vasi, ki so tvorile župo. Leta 1502 je župa Tomaj vključevala tudi Godnje. V času fevdalne ureditve je bil župan tudi grofov zastopnik, ki je uresničeval ukaze gospode...

S spreminjanjem družbenih razmer in poseganjem države v javno življenje so nastale najnižje upravne enote - občine. To novost so prvi uvedli pri nas Francozi. Sedež prve občine na tem delu Krasa je bil Tomaj. V času Ilirskih provinc (1809-1813) so spadale vse tri vasi pod tomajsko občino - *merijo*, ki jo je upravljal *mer*. Tudi potem so - do leta 1850 - vse tri vasi spadale pod nadobčino Tomaj, ki jo je vodil *nadrihtar*. Vanjo je bila vključena tudi podobčina Dutovlje s pripadajočimi vasi in jo je zastopal *rihtar*. Iz tega časa sta omenjana v Dutovljah Anton Tavčar in Franc Šuc. Leta 1850 so postale Dutovlje samostojna občina, ki je obsegala tudi

Dutovska železniška postaja. Mimo nje se je leta 1906 peljal prestolonaslednik Franc Ferdinand.

K sveti Notburgi, priprošnjici zoper živinsko kugo, so v Kreplje prihajali romarji tudi iz oddaljenih krajev.

Godnje in Kreplje. Prvi župan po novi zakonodaji je bil Andreas Schutz (Šuc) iz kraja »Duttrole«.

Do sprememb občinskih mejâ je prišlo šele pod italijansko oblastjo. Septembra 1927 so k občini Dutovlje pridružili še občini Kopriva in Skopo. Občinam so tedaj načelovali *podestati*, ki so bili večinoma Italijani, a zadnji *podestat* je bil domačin Teodor Kompare iz Krepelj.

Narodno-osvobodilni odbori kot krajevni odbori Osvobodilne fronte (OF) so začeli delovati v strogi tajnosti že leta 1942. Ti odbori so se povezali v Okrajni narodno osvobodilni odbor s sedežem v Tomaju. Ob koncu vojne so imele svoje odbore vse tri vasi - Dutovlje, Godnje in Kreplje. Spomladi 1947 pa so se novoustanovljenemu Krajevnemu ljudskemu odboru Dutovlje pridružile tudi Godnje in Kreplje. Leta 1952 so postale Dutovlje občina, ki je delovala do leta 1955, ko je bila vključena v občino Sežana. Dutovlje so tako po več kot stotih letih izgubile vlogo občinskega središča.

V 20. stoletju so se začele Dutovlje razvijati v središče svojega okolja. Eden izmed znakov za to je bilo odprtje poštne urada. V Dutovljah je začela delovati pošta 4. kategorije leta 1901, ki je leta 1909 je napredovala v pošto 3. kategorijo, kmalu nato pa je postala pošta 1. kategorije, ko ji je bil dodeljen tudi brzojavni urad.

Železniške povezave

V začetku 20 stoletja so so ti kraji dočakali novo prometno čudo - železnico. Sedemnajstega junija 1906 se je skozi Dutovlje v dvornem otvoritvenem vlaku peljal prestolonaslednik Franc Ferdinand. Železniška postaja se je takrat imenovala Dutovlje-Skopo. Zelo pomembna je bila med 1. svetovno vojno za tovorjenje vojnega materiala, hrane in vojakov na fronto. Za hitrejšo povezavo so od dutovske železniške postaje do fronte v Kostanjevici na Krasu zgradili poljsko železnico *Feldbahnen*. Na dutovsko postajo se je navezala še ena vojaška železnica, ki se je začela pri Povirju in je potekala po gmajni mimo Krepelj. V Dutovljah je bil poseben tir za tovorjenje, ki se je pri Krajni vasi povezal z omenjeno vojaško železnico.

Po drugi svetovni vojni so se na železnici spet dogajale spremembe. Z novo državno mejo med Svobodnim tržaškim ozemljem - STO in Jugoslavijo proga Dutovlje-Opčine ni bila več v uporabi. Zato so v letih 1947-1948 zgradili železniški odcep Kreplje-Sežana, ki poteka pod Vrhovljami in pod Govcem. Tedaj so Kreplje dobile svojo železniško postajo, kakor je zapisal v svojo kroniko župnik Albin Kjuder iz Tomaja.

Kraške vasi so dobile elektriko okrog leta 1930. Prej so si ljudje svetili z karbidovkami in s petrolejkami. Do druge vojne so elektriko uporabljali samo za razsvetljavo.

Šolstvo in društvene dejavnosti

Osnovna šola Dutovlje je začela delovati leta 1822 v zasebni hiši pod vodstvom krajevnih kaplanov. Jurij Jan je poučeval 8 let (1849-1857), najdlje, 25 let (1857-1882), pa je poučeval kaplan Jernej Berce. Prvi svetni učitelj, Anton Kosovel, je poučeval na šoli v letih od 1886 do 1888. Leta 1902 je dutovska šola postala dvorazrednica. Druga učna moč je bila vedno učiteljica. Najdlje je poučevala Franja Živec iz Skopega (1904-1928). Pod Italijo je ta šola doživljala enako usodo kot druge šole na Krasu - poitalijančevanje. V tem času je bila šola štirirazredna. V šolskih letih 1943-1945 je slovenski pouk potekal pod kontrolo OF po zasebnih hišah z mlajšimi učnimi močmi, ki so se stalno menjavale. Velik razcvet je doživela dutovska šola leta 1958, ko so po šolski reformi ukinili gimnazijo v Tomaju. V šolskem letu 1958-59 pa so v Dutovlje preselili osemrazredno osnovno šolo iz Tomaja. Centralna šola Dutovlje zajema v svoj šolski okoliš precejšnje območje našega dela Krasa.

Dutovci so imeli ves čas težave s šolskimi prostori. Šola zelo dolgo ni imela svojega poslopja, čeprav so že leta 1833 napovedali tlako za njeno gradnjo šole v Dutovljah. Pouk je bil po zasebnih hišah ali v kaplaniji. Kaplanijo, ki je služila kot šolska stavba, so kot potujočevalnico slovenskih otrok leta 1929 zažgali tigrovci. Leta 1940 je bilo zgrajeno na južnem robu vasi lepo šolsko

Hiše v Godnjah obkrožajo majhen dol.

poslopje, ki pa so ga v novembru 1943, prav tako iz domoljubnih nagibov, zažgali partizani. Tako sta bili kar dve šolski stavbi uničeni in Dutovci so morali čakati na obnovo porušene šolske stavbe do leta 1952. Ko je postala dutovska osnovna šola osemrazredna, so za njene potrebe obnovili in prilagodili stavbo bivšega sanatorija pri železniški postaji. Nova sodobna šolska stavba pa je bila zgrajena leta 1980.

Kratko obdobje v letih od 1953 do 1960 je delovala v Dutovljah Kmetijsko gospodarska šola. Imela je tudi gospodinjski tečaj in podružnice v Pliskovici in Avberju. V letih od 1951 do 1958 je deloval v Dutovljah v stavbi sedanjega Socialno varstvenega zavoda Dutovlje mladinski dom, ki je bil namenjen vojnim sirotam iz Grčije in od drugod.

Tako kot povsod na Krasu so si tudi prebivalci Dutovelj, Godenj in Krepelj prizadevali za svoj gospodarski napredek in narodni obstoj. V Dutovljah je že leta 1884 omenjeno Narodno kmetijsko društvo, leta 1906 in 1908 pa Goriško kmetijsko društvo, podružnica Dutovlje. Za pospeševanje vinogradništva je v Dutovljah delovalo Vinarsko gospodarsko društvo Ilirija, ki ga časnik Edinost omenja 6. junija 1908. Ko so povezali kulturna in gospodarska prizadevanja, so svojo organizacijo, omenjeno leta 1901, poimenovali Bralno, sadjarsko in vinogradniško društvo v Dutovljah. V Dutovljah je delovalo tudi Pevsko društvo »Venček«, omenjeno prvič leta 1908... V tej vasi so bili tudi redni živinski sejmi in nekateri vaščani so znali spretno mešetariti. Tudi to je bila posebne vrste zaslužek.

V Krepljah so povezovali kulturno in gospodarsko dejavnost in svojo organizacijo poimenovali »Bralno, tertno in sadjarsko društvo v Kreplah«, ki je delovalo dolgo in nepretrgoma. Omenjeno je v letih 1897, 1905 in še 1923. Kot je razvidno iz vsebine njegovega delovanja, je opravljalo raznovrstne gospodarske in kulturne naloge.

Prebivalci opisanih vasi so si, kot vsi Kraševci, prizadevali za gospodarski napredek in se bojevali za narodni obstoj.

Dutovlje so se, kot vse vasi s pretežno kmečkim prebivalstvom, pospešeno razvijale, ko je stekla tod mimo železnica, in po drugi svetovni vojni, ko so se ustanavljali industrijski obrati. Tedaj so Dutovlje na vseh področjih prehiteli Tomaj, ki je bil dolgo starodavno cerkveno, šolsko in upravno središče tega dela Krasa. Ti dve sosednji vasi, Tomaj in Dutovlje, oddaljeni le 2 km, sta od davnih časov tekmovali in si prizadevali za prevlado. Bitka je končana. Zmaga je dosežena!

Viri

- Arheološka najdišča Slovenije; 1975: SAZU, DZS, Ljubljana.
 Arhiv Slovenije, Pokrajinski arhiv Koper; 2006: Vodnik po fondih in zbirkah, Koper.
 Arhiv Slovenije, Pokrajinski arhiv Koper, Fond: 80. 367, 633, 634, 639, 818.
 Arhiv Slovenije, Pokrajinski arhiv v Novi Gorici: Občine na Goriškem od sredne 18. stol. do druge svetovne vojne.
 Czoernig, Carl; 1872: Geschichte Triest.- Staat-Kirchen.
 Enciklopedija Slovenije. Mladinska knjiga, Ljubljana.
 Grafenauer, Bogo; 1965: Zgodovina slovenskega naroda I, II, Ljubljana.
 Humar, Joško; 2000: Vaška samouprava v Goriški grofiji od 16.-18.- Primorska srečanja 227
 In onore e memoria ai tre vescovi di Trieste; 1862: Eneia Silvio dei Piccolomini, Trieste.
 Kjuder, Albin: Tomaj, Zgodovinska zrna.- rokopis (1-300), Župnišče Tomaj.
 Kjuder, Albin: Zgodovinski mozaik Primorske.- tipkopis, Župnišče Tomaj.
 Kjuder, Albin: Tomaj, knjiga.- 3. rokopis, Župnišče Tomaj.
 Kos, Milko; 1903-1928: Gradivo za zgodovino Slovencev, 1, 2, 3, 4, 5.- Ljubljana.
 Kos, Milko; 1954: Urbarij Slovenskega primorja, II. del.- SAZU, Ljubljana
 Kos, Milko; 1955: Zgodovina Slovencev od naselitve do 15. stoletja.- Ljubljana, Slovenska Matica
 Krajevni Leksikon Slovenije; 1968.- Ljubljana, Državna Založba Slovenije
 Krajevni leksikon Slovenije; 1995.- Ljubljana, DZS, str. 604.
 Kras, pokrajina, življenje, ljudje; 1999.- Ljubljana.
 Mittheilungen der k.k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale; 1899, str. 25, 94 in 1906, str.177
 Rutar, Simon; Poknežena grofija Goriška in Gradiščanska - Zgodovinski opis; 1893.- Gorica; faksimile, Nova Gorica, 1997.
 Slovenski zgodovinski atlas; 2011.- Nova revija, Ljubljana.
 Valvasor, Janez Vajkard; 1689: Die Ehre des Hertzogthums Crain.
 Zgodovina Slovencev; 1979.- Cankarjeva založba

Doc. dr. Miroslava Cenčič, doktorica pedagoških znanosti in docentka za didaktiko - Šempeter pri Novi Gorici

Fotografije: Bogdan Macarol

**O pomorih čebel, o njihove izginjanju,
o propadanju čebeljih družin...**

KAM GREMO?

Ivan Atelšek

Že nekaj let se v javnosti pojavljajo informacije o pomorih čebel, o izginjanju čebel, o propadanju čebeljih družin itn. V javnosti v glavnem krožijo govorice o pomorih, ki so rezultat neznanih storilcev z neznanimi sredstvi. Za storilci pa ne posegajo ne policija, ne inšpekcija, niti kdo drug!

Mnogokrat se ob katastrofalnih informacijah počutim kot mravlja pod peto tirana: nemočen, da karkoli naredim in se uprem neumnostim, reklamam, lobijem...

Vse skupaj se mi dozdeva kot moreče sanje brez izhoda...

Dokler se to dogaja v industrializirani Franciji, Italiji, Nemčiji, smo kar indiferentni, nekako brezbrizni. Ko pa to zadane nas, se začnemo spraševati, kam to pelje, kam to gre?

Kaj na stvari pravzaprav je?

Čebele na tem svetu živijo že dolga tisočletja pred človekom. Ko se je človek v svoji razvojni fazi šele pojavil, je čebelji rod že dolgo prej končal s prilagajanjem naravi. Izoblikoval si je svoje telo in funkcijo, ki jo ima še danes v naravi. V milijonih letih se je čebela z naravo popolnoma spojila. Tako, da rastlinstvo in čebela živita popolnoma soodvisni. Živita v popolni slogi.

Potem pa je nastopil človek moderne dobe - osveščeni človek. V pohlepu za dobički v zadnjih letih na trg bruha potrebne in nepotrebne proizvode, ki vsi po vrsti obremenjujejo naravo. Ljudje s svojo dejavnostjo idiličnost pokrajine zasmrajamo, zastrupljamo, kontaminiramo itn. Vse dejavnosti, ki imajo za cilj zadovoljevati ljudske potrebe, na nek način učinkujejo na našo Zemljo. Nikogar še nisem slišal, da bi se upiral uporabi pralnih praškov, čistil, zobne paste, sprejev za pod pazduho pa še kam, ker uničujejo naše vode in življenje v njih, ker uničujejo ozračje in ker obremenjujejo naše dihanje. Ker se človeku dopade vonj po rožicah, ker mu je lastni vonj odveč, se prha, spreja in pere ne oziraje se na to, ali s tem obremenjuje okolje.

Toda, ali se je v tem svetu, polnem hlastanja po dobrinah, političnih, gospodarskih in drugih koristih, sploh mogoče zapreti za meje in obdržati idiliko kraške gmajne? Ali je možno obdržati nedotaknjeno naravo in živeti življenje kvekerjev? Da se! Toda to pomeni takojšen zaostanek v mednarodni dirki, ki ji nihče ne vidi konca. Hočemo biti del Evrope v najširšem pomenu besede. Hočemo se pridružiti razvitim ekonomijam. Ho-

Kranjska sivka na sivkinem cvetu.

Fotografija: Jure Medvedšek

čemo biti enakovreden narod vsem narodom Evrope in svetâ... In če vse to zares hočemo, potem moramo temu prilagoditi tudi naše življenje, sprejeti njihove kriterije in se po njihovih merilih obnašati.

V hitenju po dobičkih iz naslova kmetijskih proizvodov danes uporabljamo množstvo kemijskih pripravkov, ki nam zagotavljajo dvakrat do trikrat večje letne prinose na hektar v primerjavi s prinosi v letu 1950, ko smo za gnojenje še uporabljali samo hlevski gnoj in gnojevko. Ratlinske zajedalce smo včasih ročno obirali; sedaj zoper njih uporabljamo strupe. Na poljih nič več ne okopavamo in fizično zatiramo plevel; za vse to poskrbi kemija. Celo pri spravilu izdelkov in njihovem skladiščenju uporabljamo kemijo.

In v vsej tej zmedi kemije, genskih zablod, elektronike itn. se je znašla naša čebela, ki se je milijone let v svoji evoluciji - v zgodovinskem razvoju organizmov - oblikovala kot popolna oprasevalka rastlin. Njen vonj je tako občutljiv in prefinjen, da zazna vonj cvetlice na 100 in več metrov daleč. Kljub prizadevanjem čebelarjev, da bi s svojim znanjem, z razumevanjem njenega življenja in z ozaveščanjem premalo poučenih ljudi našli poti, da bi čebela preživela vso to ljudsko zablodo, bitko žal izgubljamo...

Na trgu za posege v kmetijstvu nikoli ni bilo toliko strahotno močnih strupov, kot je to danes. Ko prisegamo na BIO, samo za primerjavo opozarjam, da je toksičnost ali strupenost v kmetijstvu uporabljenega strupa imidakloprida (poznane tudi z imenom Ga-

ucho!) kar 7297-krat večja od strupenosti poznanega sintetičnega strupa **DDT** (Dikloro-Difeniln-Trikloretna), katerega uporaba je po Stockholmski konvenciji že dolgo prepovedana povsod po svetu! Insekticid imidakloprid, ki ga uporabljajo semenarne za zaščito semen (od roza barve do violične barva), je za čebele strahotno strupen. Zato je predvsem po sejanju koruze v čebelnjarkah prava žalost. Panji se dobesedno izpraznijo. Vse leteče čebele ostanejo v naravi, saj se v svoj dom ne vrnejo več. Čebela je namreč osebek, ki diha z trohejami, to je z odprtiniami v svojem zadku, skozi katere si izmenjuje vdihavan zrak s kisikom in izdihavam zrak z ogljikovim dioksidom. In kadar zaide le mikro delec - že ena molekula - strupa imidakloprida v eno samo trohejo, je s čebelo konec. Mlada generacija čebel, ki se v panju šele oblikuje, pa bo dosegla svojo zrelost za letenje šele po 10. do 14. dnevu. Takrat pa v naravi hrane že ni več. In čebelja družina iz drugega razloga stagnira, nazaduje.

Pa ne gre samo za to! Čebelja družina je en osebek. V svojem razvoju si je izoblikovala maternico - leglo jajčk in ličink - ki so v satnih celicah dobesedno na prostem.. Svoje leglo čebelja družina ščiti za ceno življenj mladih stražark na vhodu v panj. Za razliko od čebel imamo sesalci - in med njimi tudi ljudje - svoj plod pred vsemi zunanjimi vplivi zavarovan v notranjosti svojega telesa.

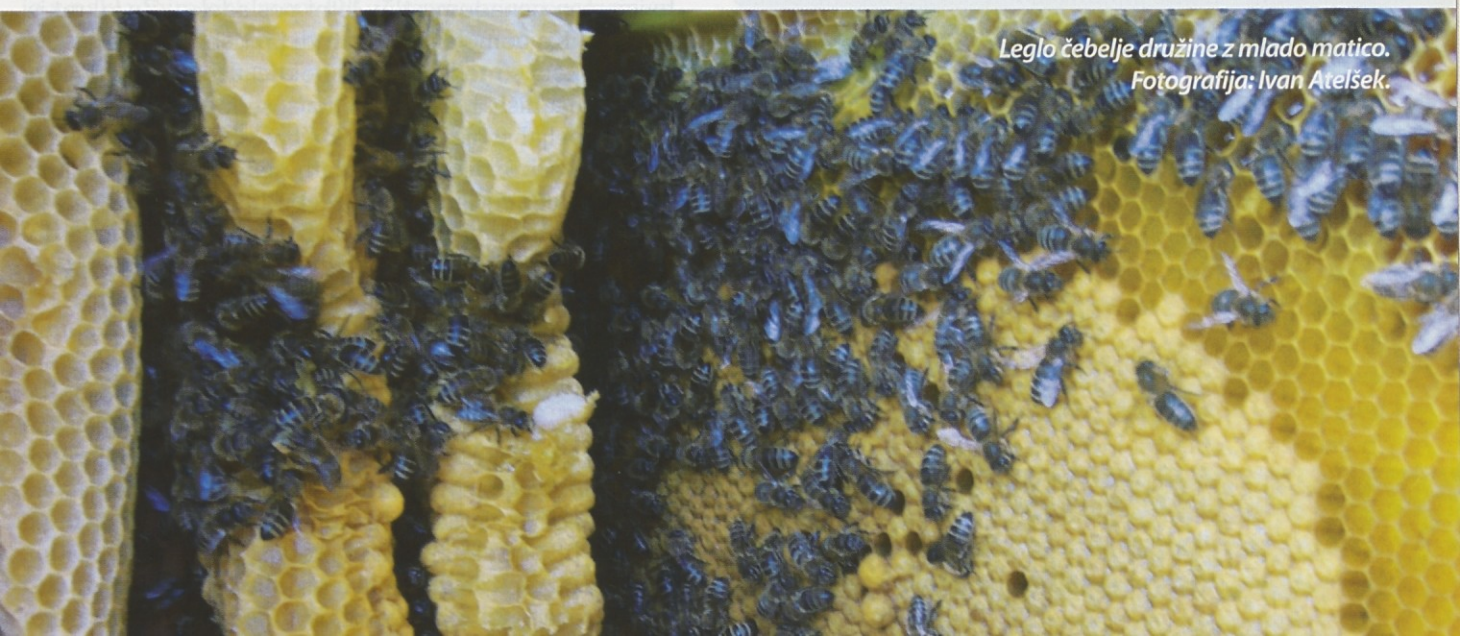
Kadar čebela leti skozi oblak razpršenega kemijskega sredstva, na primer proti plevelu, ki ga burja raznaša, ali leti prek njive, ki je bila pred kratkim opršena, to je kontaminirana ali okužena, se na njenih dlačicah, s katerimi je pokrito sivkino telo (od tod pri nas ime naši čebel Kranjska sivka!), naberejo molekule razpršenega strupa, s katerim so tretirani trta, sadje, pšenica, itn. To škropivo, četudi morebiti ni strupeno, ima svoj vonj, ki je drugačen od vonjav matice oziroma čebelje družine. Čebele stražarke pod nobenim pogojem v gnezdo ne

spustijo nobene drugače dišeče čebele in jo na vhodu ubijejo, a s tem ubijejo tudi sebe. To se dogaja uro za uro, dan za dnem, dokler čebelji panj navsezadnje ostane brez čebel - prazen!

Danes brez sredstev za zaščito pred raznimi škodljivci, zajedalci, boleznimi itn. v kmetijstvu pač ne gre. To dejstvo smo čebelarji sprejeli s težkim srcem. Toda tudi kmetovalci in ostali občani se morajo zavedati, da kemije ne smemo zlorabljati zaradi svoje komoditete, lagodnosti, temveč jo smemo uporabljati le v veliki nuji, in da z kemičnimi sredstvi ne smemo več polivati vsega, kar raste in cveti. Sicer bo konec naše vrste! Nič nam ne bo rodila trta, četudi je dvanajstkrat poškropljena, če na njenem cvetu ne bo čebele! Nič nam ne bo rodil proti ušem zaščiten fižol, če ga ne bo oprasila čebela! In kaj nam pomaga, če imamo sicer na voljo veliko vode iz podtalnice, če pa so v njej ostanki čistil, strupov, težkih kovin...!? **Zato nasvet: »Uporabimo kakšno plastenko in pršilko Cilita ali drugega kemičnega čistila manj in namesto tega uporabimo vročo vodo in krtačo v roke, pa se bo kopalnica vseeno svetila!«**

Lani poleti sem se peljal skozi kraško vas. Bilo je okoli 11. ure dopoldne. V vinogradu mali traktor in za njim atomizer ter okrog njiju lebdeč oblak drobnih kapljic v zraku. Nisem mogel drugače, kot da sem se ustavil in dobesedno ozmerjal vinogradnika: »Pa kaj ti je treba ob tej uri špricat trte?!« Pa mi možakar odvrnil: »Ja, zvečer nimam časa! Sicer pa je to škropivo BIO!«. »Že razumem!« sem mu odgovoril in ga še vprašal: »Zakaj si se pa ti potem zaščitil pred škropivom z očali, z masko in s kapuco ter z dežnim plaščem, če je to tvoje škropivo zares BIO«?

Ivan Atelšek - predsednik Čebelarskega društva Sežana, Povir

*Leglo čebelje družine z mlado matico.
Fotografija: Ivan Atelšek.*

ČEBELARSTVO ATELŠEK

Družinsko čebelarstvo Atelšek ima kakšnih 250 panjev AŽ, LR in DB, potrebne prostore in tehniko. Razpolagamo z razstavno in promocijsko klimatizirano dvorano, veliko 250 m², namenjeno obiskovalcem - kupcem, čebelarjem in demonstratorjem. V njej so strokovna predavanja, promocijski nastopi čebelarstva in ocenjevanja medu, ogledi dela v čebelarstvu in degustacije izdelkov iz medu in drugih čebeljih pridelkov. In služi tudi predstavljanju drugih blagovnih znamk Krasa. Sprejme do 100 ljudi naenkrat. Za večje skupine je zaželena predhodna najava. Za večje število do 200 ljudi pa je potreben predhodni dogovor.

Nudijo vse vrste medu z blagovno zaščitno znamko »Kraški med«, številne druge izdelke in pridelke iz medu, kot so: matični mleček, cvetni prah, medica in liker ter propolis in apikomplet, pa sveče in vosek itn. Po lastni inovaciji in projektu izdelujejo samoobračalna RF točila in drugo opremo, primerno za večje čebelarje

Ivan Atelšek, Povir 52/a, 6210 Sežana
Telefon: (05) 734-26-67; 041/649-142
e-mail: air.maata@siol.net

Ivan Atelšek pred svojim čebeljnakom.

Rešeljika za okusen rešeljikin med.

Pisala so se lačna leta 1952, 1953 in 1954. Takrat je Ivan Atelšek živel v Kočevju. Bil je otrok, star osem, devet let...Rad se je ustavljal pri sosedu - čebelarju, ki je čebelaril še s panji kranjiči na tradicionalen način. Enkrat letno je pobiral letni pridelek in takrat se je mečkalo satje, ki ga je izrezal iz panjičkov. Okoliški otroci so bili takrat veliki prijatelji z otroki tega sosedu. Sledila je nagrada - kepa iztisnjene voska, ki so ga smeli prežvečiti in nato tak vosek obvezno vrniti čebelarju. Bi je to izjemen nenadomestljiv letni posladek... Že takrat je sklenil: »Ko bom velik, bom tudi jaz čebelar!«.

Leta so tekla... Šola, poklic, družina, služba in pa gradnja hiše. Leta 1972 je na sosedovo njivo cvetoče ajde pripeljal svoje čebele izkušen čebelar iz Dobravelj pri Ajdovščini. Beseda je dala besedo. Ivanova želja iz otroških let se je ponovno prebudila. Možakar mu je nekako vsilil dve čebelji družini. Za denar, seveda! In tako se je začelo! Brez vsakega znanja. Le z nasvetom sosedu Jožeta je pričel čebelarit. In ko sedaj pomisli na to, priznava, da je storil tudi kakšno neumnost. Vendar so čebele in on preživele...

Prvo leto sta z ženo lotila točit med. Izposodila sta si točilo in pribor ter pričela točit. Iz dveh panjev sta natočila kar 22 kg medu. Vsi lonci v hiši so ga bili polni in vsa hiša se je lepila zaradi medu. Tisto leto se je vsa njihova žlahta sladkala z medom in celo za prodajo ga je nekaj bilo. A sta z ženo ugotovila, da tako ne bo šlo. In ker je bil med za oba velika spodbuda, sta se strinjala, da bo treba v to dejavnost vložiti nekaj več, predvsem

Ivanov čebelnjak na kolesih na travniški paši.

Rešeljika za okusen rešeljikin med.

Najdonosnejša cvetlica na krasu je akacija.

Oranžni cvetki materine dušice na kraški gmajni.

pa se o čebelarjenju veliko naučiti. Ivan je začel prebirati čebelarske knjige, včlanil se je v čebelarsko društvo in nabiral je znanje iz literature in s poslušanjem znanih čebelarjev.

Pri gradnji hiše mu je takrat ostalo nekaj gradbenega materiala. Marsičesar se je naučil in navadil, zato mu ni bilo težko na vrtu sezidati še kamnit čebelnjak za 40 čebeljih družin. V naslednjih letih je dokupil še dva kamiona za prevoz čebel in si omislil poizkusno postajo z nakladnim sistemom DB. Z prevoznimi enotami so čebelarji v kompaniji prevozili vso Slovenijo, Slavonijo in Dalmacijo v iskanju dobrih čebeljih paš. Marsikdaj jim je uspelo bolj po sreči, mnogokrat pa tudi ne, brez pravega uspeha in z velikimi stroški.

Udeležil se je številnih izobraževalnih oblik, ki so jih organizirali v društvu ali so jih organizirali na Čebelarski zvezi Slovenije in na Veterinarskem zavodu. Pridobil je znanja za poklicno kvalifikacijo, za preglednika in ocenjevalca medu na Biotehniški fakulteti, za čebelarskega kontrolorja na VURS-u v Novi Gorici, znanja za izdelovalca medice, itn.

Leta 1982 ga je takratni blagajnik čebelarskega društva gospod Anton Grandin nagovoril, da je Ivan sprejel funkcijo predsednika Čebelarskega društva Sežana. To je še sedaj. In v tem času se je marsikaj spremenilo. Nekaj zaradi njegovih pobud, veliko več pa zaradi soglasja, ki je vladalo v društvu, da so iz tako rekoč amaterskih čebelarjev postali profesionalna ekipa z znanjem in s tehniško opremo. Ekipa, ki je dorasla

sedanjim strogim izzivom zahtevnega trga, profesionalnega pristopa pri pridelavi in pakiranju medu ter vedno težjim pogojem za ohranjanje zdravih čebeljih družin.

V zadnjih desetih letih zaradi potreb po vedno večjem znanju pri ravnanju z medom prirejajo vsakoletno mednarodno tekmovanje za izbor najboljšega medu na območju sosednjih držav. To tekmovanje sproža pri čebelarjih velika prizadevanja za to, da pridobivajo najčistejši med, ne da bi mu kaj dodali ali odvzeli.

»Na kraškem prostoru imamo specifične danosti za čebelarstvo, saj imamo mediteranskemu svetu in krasu izrazito prilagojene cvetoče rastline in imamo značilne kraške podnebne razmere, mikro klimo in posebnosti kraške zemlje.« je še povedal Ivan Atelšek in dodal: **»Vse to vpliva, da so tudi medovi, pridelani na Krasu, nekaj posebnega. Ti so po vsebini suhi in zreli, zelo bogati z minerali in z rudninskimi snovmi ter z encimi. Posebnosti se kažejo v njihovi izraziti aromi in vonju, ki so drugačni od drugih medov. Zaradi tega smo se v društvu odločili, da se spustimo v težko preizkušnjo in svoj med zavarujemo z zaščitnim znakom porekla 'Kraški med'. Tipično kraški medovi so: ajda, akacija, bršljan, divja češnja, hrast, kostanj, lipa, rešeljika in žepek».**

Cvetoča sivkina polja gostijo različne žuželke.

SIVKA NA KRASU

Uredništvo

Ideja o tem, da se začne ukvarjati s pridelovanjem in predelovanjem kraških dišavnic, se je Tanji Arandjelović, po materini strani Kraševki, porodila na Krasu. Na dolгих sprehodih po kraških poteh je opazovala, kako se Kras zarašča in kako nekdanja obdelana rodovitna polja izginjajo. Na Ivanjem Gradu sta z možem, arhitektom, kupila in obnovila domačijo. Po končani prenovi sta vzela v najem sosedov travnik, nekdanj rodovitno njivo, in jo poskusno zasadila s sivko. Stvar se je kar sama od sebe nadgrajevala in zahtevala vse več predanosti ter denarja. Vzbudila sta tudi veliko zanimanja okoliških prebivalcev za pridelovanje dišavnic. In treba je bilo zadevo tudi formalno urediti. Našla sta še dva partnerja in skupaj so ustanovili firmo Ekotera, kupili sosednjo Novatorjevo hišo, žetveni stroj, traktor, mulčer... Skratka, osnovne obdelovalne stroje. Na občinskem razpisu so bili v letu 2009 deležni tudi nekaj denarne pomoči, kar so s pridom uporabili za nakup novih sadik in z njimi zasadili dve novi njivi... *

Polja, zasajena s sivko, so se končno začela prebujati. Letošnja zima in mrzla burja sta pošteno prestrašili pridelovalce sivke na območju Kraške planote, vendar pa kaže, da večje škode le ne bo.

Zadnji teden v aprilu so se zbrali tisti, ki jih gojenje sivke zanima dolgoročno. Prišlo jih je kak ducat, izmenjali so si izkušnje, glavna tema pa je bil Festival sivke, ki ga vsako leto pripravljajo na Ivanjem Gradu. Domov so pridelovalci sivke odšli s prvo skupno nalogo - pripravili bodo predloge za popestritev festivala. Postal naj bi dogodek, ki bo v prihodnje na Kras privabljal obiskovalce iz vse Slovenije in povezal večino pridelovalcev sivke. Za drugo polovico maja pripravljajo še en sestanek, na katerem bodo natančno popisali vse kraške njive, na katerih diši po sivki. Želijo namreč narediti register pridelovalcev sivke, ki jih je vsako leto več.

Medtem se na Ivanjem Gradu dogaja marsikaj. V Ekoteri pripravljajo novo blagovno znamko za kozmetično linijo, ki jo bodo predstavili po letošnji žetvi.

Letos so zasadili že peto njivo in imajo pod sivko približno 2 ha površin. Pripravljajo vzorčno njivo, na kateri bodo vzgajali različne kultivarje in jih prilagajali kraški zemlji in kraškim podnebnim pogojem.

Ukvarjajo se tudi z vzgojo sadik. Do sedaj so jih vzgojili že precej in lahko bi rekli, da je nekaj njiv že zasejanih s "sivko s Krasa". Čeprav se vsi ne strinjajo s tem, da bi sivka našla svoj dom tudi na Krasu, pa velika večina Kraševcev meni drugače in vidi v tej novi kulturi tudi poslovno priložnost.

Kot vsako leto, bodo na Ivanjem Gradu tudi letos poskusili z novo sorto, ki bo že peta po vrsti. Sedaj gojijo dve hibridni sorti in dve vrsti prave sivke, letošnja njiva pa bo gostila spet novo sorto. Pri vzgoji sadik so zelo inovativni in poleg tradicionalnih metod uporabljajo tudi aeroponiko, ki omogoča zdravo in hitrejšo rast korenin.

Letošnja novost sta tudi dva čebelja panja, ki sta postavljena na bližnjem travniku, da bodo čebele lahko nabrale čim več dišečega sivkinega prahu. Sivkin med so v sodelovanju z lokalnim čebelarjem Stojanom Tavčarjem pridelali že lani. Tisti, ki so ga poskusili, ga niso mogli prehvaliti.

Glede na to, da se sivko uporablja v različne namene, je važno, da pred saditvijo vemo, za kaj jo bomo uporabljali in čemu bo služil končni izdelek. Jo bomo sušili za dišavne blazinice, mogoče za čaj ali enostavno za posušene šopke? Jo bomo raje predelali v eterično olje in hidrolat? Ni namreč vsaka sivka primerna za vsak končni izdelek... Tudi zato so se v Ekoteri odločili, da poskusijo z različnimi kultivarji.

Letos so se registrirali kot ekološki kmetovalci; tako, da se bodo tudi vsi njihovi končni proizvodi lahko

Polje sivke na Ivanjem Gradu.

Tri vrste sivke.

pohvalili z ekološkim certifikatom. Njihova ideja je, naj bodo vsi izdelki v celoti pridelani in predelani popolnoma naravno, da bodo torej slovenski in visoko kvalitetni. Zavedajo se, da je kvaliteta tisti pogoj, ki zagotavlja uspeh in prepoznavnost blagovne znamke.

V glavnem pa se že na veliko pripravljajo na tretji Festival sivke, ki bo tudi letos potekal prvi vikend v juliju na Ivanjem Gradu, seveda, če bo tako hotelo vreme. Žetev bodo tudi letos spremljali različni dogodki, pohod, delavnice za otroke in odrasle, predavanja, športni turnir in še marsikaj. Letos pripravljajo v sodelovanju s komensko osnovno šolo tudi nastop mladinskih pevskih zborov.

Razkrili smo vam samo nekaj malenkosti o dogajanju na Festivalu sivke 2012. Ker bo letos več sodelujočih, bo tudi program bogatejši, poučnejši in zabavnejši. Zato vas že sedaj vabimo na žetev sivke na Ivanji Grad, ki bo v primeru lepega vremena v soboto in nedeljo, 7. in 8. julija 2012. Več o Ekoteri in sivki s Krasa si lahko ogledate na: www.ekotera.si

Vse fotografije: Jure Medvedšek

* Iz sestavka »Lep začetek sodelovanja in povezovanja«, revija Kras, št. 101-102, str. 46-48, junij 2010.)

O vzgoji in predelovanju sivke na Krasu preberite še
 Arandjelović, Tanja; 2011: Kras spet diši po sivki.- revija Kras, št. 110-111, str. 72-74, Sveto pri Komnu
 Arandjelović, Tanja; 2010: Lep začetek sodelovanja in povezovanja - Na Ivanjem Gradu na Dolenjem Krasu nastaja Center za predelavo dišavnih, zdravilnih rastlin in začimb EKOTERA, d.o.o.- revija Kras, št. 101-102, str. 46-48, Sveto pri Komnu
 Ekotera, d.o.o.; 2010: Aria – vonj in okus po Krasu.- revija Kras, št. 105-106, str. 52-53, Sveto pri Komnu
 Ekotera, d.o.o.; 2010: Nove možnosti v kmetijstvu in zaposlovanju.- revija Kras, št. 101-102, str. 49, Sveto pri Komnu
 Vaška skupnost Ivanji Grad-Zagrajec; 2010: Žetev sivke na Ivanjem Gradu.- revija Kras, št. 101-102, str. 5, Sveto pri Komnu

Šopek posušene sivke.

Različni končni proizvodi.

Razstava akademske slikarke in arhitektke
mag. Alenke Kham Pičman
v Galeriji Lek v Ljubljani

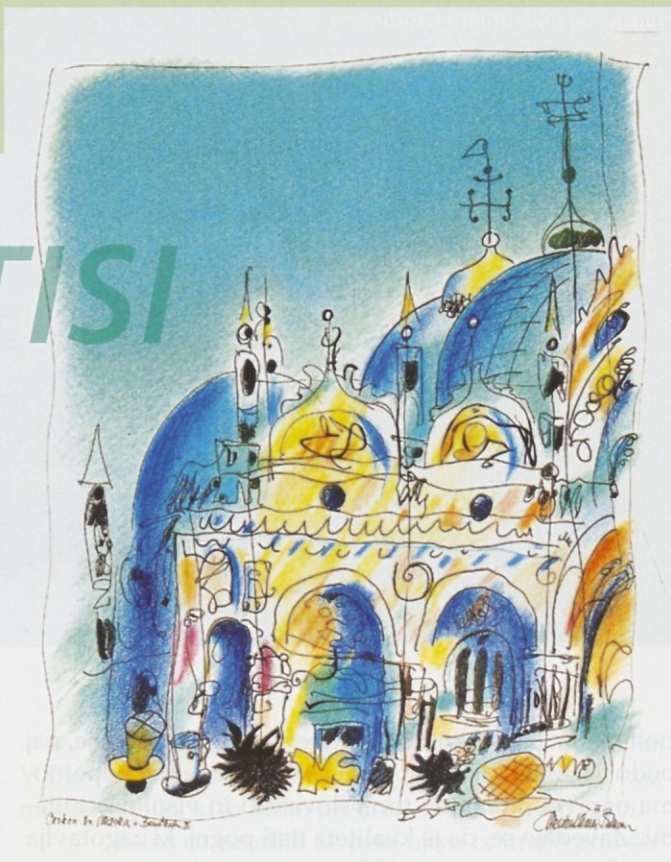
BENEŠKI VTISI

Iztok Premrov

Od 12. junija do 7. septembra bo v Galeriji Lek v Ljubljani, Verovškova 57, razstavljala mag. Alenka Kham Pičman, akademska slikarka in univ. dipl. arhitektka. Predstavila bo cikel »Beneški vtisi«.

Podobe Benetk na papirju, narisane in naslikane s tušem in z barvnimi pastelnimi svinčniki, so koncipirane podobno kot večina novejših slikarskih del Alenke Kham Pičman, vendar jih zaznamuje neka posebna svežost, ki seveda izhaja iz načina, kako so nastale. Umetnica je to slikovito jadransko mesto, nekoč celo kraljico tega nam tako dragega morja, »Serenissimo«, polno izjemnih arhitekturnih spomenikov in drugih kulturnih znamenitosti, obiskovala več let zapored. Enkrat je bil razlog mednarodno pomemben beneški likovni bienale, drugič spet znameniti beneški pustni karneval. Vedno pa je vse to spremljalo občudovanje mesta na morju, njegovih palač, cerkvâ, industrijskih objektov, mostov, kanalov in podobnega. To občudovanje je tlelo in končno našlo izpolnitev likovnih hrepenenj v izredno uglašenem ter enotnem ciklu del na papirju.

Zakaj omenjena svežost? Večino podob je umetnica ustvarila na vaporetu, beneškem vodnem javnem prevoznem sredstvu, ki drvi po kanalih in kanalčkih ter prevažna stotisoče potnikov, domačinov, predvsem pa obiskovalcev te turistične méke na vrhu Sredozemlja. Večina osnovnih skic za ta dela je torej nastala v nekem res trenutnem vizualnem doživetju določenega motiva. Umetnica si je dala duška in sprostila svojo spontano likovno opazovanje ter zapise, ki so kot »ekstrakt« nekega motiva. Na splošno lahko rečemo, da v Benetkah skoraj ni »neznanega motiva«, pa ne mislimo le na Dožev palačo ali cerkev svetega Marka, kajti to znamenito kulturno središče ima nešteto likovnih občudovalcev, ki dan za dnem upodabljajo njegove slikovite predele in nadrobnosti. Spomnimo se tudi imenitnih upodobitev Zorana Mušiča.

Cerkev sv. Marka II., Benetke

Neposrednost vtisov gotovo veje s teh spontanobravnavanih podob cerkvâ, palač, kanalov, mostov; seveda je vse to prepredeno s tistimi likovnimi značilnostmi slikarstva Alenke Kham Pičman, ki jih že dolgo poznamo. Predvsem so to barve. Slikarka sama pravi, da ne more naslikati motiva, če ne uporabi modre, zelene ali turkizne. Brez teh barv zanjo preprosto ni slike. Seveda pa vselej išče ravnotežje v motivih, ki izvira, kot sama pravi, iz ravnotežja v njej sami. Vse to je razgibano in dinamično, a hkrati urejeno in usklajeno. Avtoričine risbe imajo vso potrebno senzibilnost in ob njej tudi elemente trdnješe kompozicije. Gotovo je to posledica tega, da se v njeni umetniški duši še vedno prepletajo ustvarjalna hotenja arhitektke in slikarke hkrati. Ta hitrost nastajanja slik jo privede celo do skrajnosti reduciranih potez nekega motiva, ki so že na meji abstrakcije, a so enako doživete kot tistih nekaj podob, za katere si je umetnica »vzela čas«. Lahko verjamemo njenim besedam, da jo takrat, ko ugleda neke posebne vrednote, recimo kulturnih spomenikov, to nekako čustveno vrže s tira, ampak je že naslednji trenutek pri delu in jih takoj »vrže na papir«, jih zabeleži in iz teh krokijev ter skic nato nastanejo dokončne podobe. Občutimo njeno pripadnost in občudovanje vrednot arhitekture, njenih sklopov, širšega pogleda na lagune, otočke, kopališča in konec koncev tudi na industrijske objekte, ki postanejo del njene pripovedi, sveže in doživete.

Seznam razstavljenih del

1. Tronchetto I, Benetke
2. Tronchetto II., Benetke
3. Canal Grande I., Benetke
4. Canal Grande II., Benetke
5. Palača Rezzonico, Canal Grande, Benetke
6. Ca' Grande, hiše vis a vis palače Grassi, Benetke
7. Ob Kanalu Grande, Benetke
8. Ca' Grande, Maria della Salute, Benetke
9. S. Maria della Salute, Benetke
10. Cerkev sv. Marka II, v Benetkah
11. Doževa palača, Benetke
12. Sv. Marko in doževa palača, Benetke
13. Arzenal, Benetke
14. Burano I..
15. Burano II.
16. Burano III.
17. Beneška laguna I.
18. Lido II., Benetke
19. Lido III., Benetke
20. Lido IV., Benetke

Tehnika: tuš in pastelni svinčniki na papirju, velikost 65 cm x 50 cm.

Za dodatne informacije pokličite Katarino Klemenc, telefon: 01/580-22-43, elektronski naslov: katarina.klemenc@sandoz.com

Iztok Premrov, univ. dipl. umetn. zgodovinar, Ljubljana

Alenka Kham Pičman se je rodila v Ljubljani. Sprva je diplomirala na fakulteti za arhitekturo v Ljubljani pri prof. Jožetu Plečniku, pozneje se je vpisala še na Akademijo za likovno umetnost v Ljubljani, kjer je študirala pri profesorjih Gabrijelu Stupici in Maksimu Sedeju. Po diplomi je opravila tudi grafično specialko pri prof. Marjanu Pogačniku. Poučevala je risanje in oblikovanje tekstilij na Fakulteti za naravoslovje in tehnologijo v Ljubljani. Študijsko je bivala in delovala kot arhitektka na Švedskem, Finskem in Danskem. Nekaj časa je živela v Parizu.

Doma in v tujini je imela več kot petdeset samostojnih razstav in sodelovala je na več kot sto skupinskih razstavah v državah Evrope, na Japonskem, v ZDA in Kanadi. Za svoje delo je prejela več nacionalnih nagrad (Reka, Beograd) in leta 1987 Prešernovo nagrado za Gorenjsko. Njena dela so v številnih zbirkah po Evropi in drugod po svetu (Kanada, Tunizija, Japonska itn.) Živi in dela v Svetem pri Komnu in v Kranju.

Palača Rezzonico, Canal Grande, Benetke.

Tronchetto I., Benetke.

Amazonki, 80cmx160cm, 2011

V sežanskem Kosovelovem domu je razstavljal slike in grafike slikar Boris Selan

IMPRESIJE - NOVA METAFORIKA

Nives Marvin

Boris Selan je v širšem nacionalnem prostoru že uveljavljen kot slikar, ki ga obmorski ambient Slovenske Istre neprestano izziva v barvite in temperamentne interpretacije s prepoznavno motiviko morja, pokrajine in ohranjene kulturne dediščine. Vse do upokojitve je poklicno deloval kot industrijski oblikovalec, za kar je prejel tudi pomembne nagrade, se pa je občasno preizkušal še kot kipar. Znanja in kreativnost osnovnega poklica je torej nadgrajeval z novimi izkušnjami: proučeval je elementarne strukture izbranih materialov, najpogosteje lesa, soočal se je s trodimenzionalnostjo, težo in maso, z razmerji med opno in snovnostjo, s trenutnimi in spreminjajočimi se osvetlitvami in senčenji ter še z drugimi kiparskimi védenji. Postopoma si je tako pridobival dragocena likovna znanja in izkušnje, ki se danes, ko je popolnoma predan slikarskemu mediju, zrcalijo v že prepoznavno določljivi slikarski avtopoetiki.

Boris Selan zelo pogosto obiskuje in občasno živi v svojem drugem domovanju na hribu nad vedno sugestivnimi Sečoveljskimi solinami in z enkratnimi pogledi na Piranski zaliv, Savudrijski polotok in na neskončne morske horizonte. Ta mikro ambient skrajnega zahodnega dela Slovenije je tako poseben z naravnimi in civilizacijskimi danostmi ter za likovnike že stoletja mistično privlačen in nikoli dokončno izpeti navdih, kar

dokazujejo številna likovna dela eminentnih slovenskih in tujih ustvarjalcev. Tudi Selanu je že več kot desetletje motivna in prepoznavna stalnica številnih upodobitev, predstavljenih na razstavah doma in v tujini.

Naravni in kulturološki fenomen Piranskih solin, zlasti njihova urbana ureditev, njihova dolga, več kot sedemstoletna zgodovina in še danes ohranjeni tradicionalni način žetve soli so mu pogosti kreativni vzgibi, ki jih vedno znova interpretira na številnih podobah. Prav tako so mu enako priljubljeni motivi jadrnic, regat, čolnov v mandraču, vedut, skratka obmorskih pejsažev, ki jih vsakodnevno - sicer v različnih letnih časih in različnih dnevnih svetlobah - zavestno in nezavedno videva, občuti in doživlja. In kaj je za senzibilnega ustvarjalca s prefinjenim odnosom do elementarnega v naravi bolj dražestno od nove vizualizacije z barvami, ki jih v lahko v hipnem kreativnem ritualu vehementno nanaša na dvodimenzionalno površino?

Selanova slikarska govorica je razbremenjena z verističnim ali dokumentacijskim odslikovanjem konkretnega v realnem prostoru: nasprotno, njegove temperamentne in živo barvite upodobitve kot celote ali zgolj v detajlih delujejo kot reminiscence ali asociacije že videne in doživetega. So torej spontane interpretacije avtorjevega fizičnega in emocionalnega stanja, seveda vedno pogojenega z genius loci konkretnega ambienta, kjer je poudarjena avtorjeva hotena namera v dosega-

nju posebne dinamike in posebne svetlobne atmosfere. Kljub temu, da le-ta asociira na enkratnost sončnih zahodov in na hipno svetlobno barvitost in toplino, ko se zabrisujejo meje med morjem, zemljo, soncem in nebom, obiskovalca angažira z diskretno intimnim vzdušjem. Ploskovnost z izbranim koloritom opredeljenih polj je razgibana z voluminozno občutenimi stavbnimi elementi ali z močno shematiziranimi formami, ki aludirajo na solinarske hiše ali na premikajoče se regate. To so pglavitni in očitno Selanu najbolj dražestni izzivi, ki mu jih ponuja primorski ambient, in tista sredstva, ki ga neprekinjeno spodbujajo v slikarsko kreativnost.

Na razstavi IMPRESIJE - NOVA METAFORIKA v sežanskem Kosovelovem domu ob že prepoznavnih in javnosti večkrat predstavljenih slikah s tematiko obmorskega pejzaža pritegnejo pozornost še podobe konj in ženskega akta. Oba motiva sta sicer znana in velikokrat upodobljena v preteklih umetnostnih obdobjih, Selanove upodobitve pa so za gledalčevo oko in za ostale čute še posebej vabljive z močno intimno simbolno in izpovedno konotacijo. Kaj je za slikarja bolj vsebinsko darežljivo in tudi estetsko vabljivo kot žensko telo? Ena izmed najstarejših in med najbolj pogostimi témami upodabljanja v zgodovini likovne umetnosti tokrat postane tudi Selanu izrazni in sporočilni simbol. Slike so seveda optično atraktivne, tudi zapeljive z erotično konotacijo, a v svojem bistvu zrcalijo avtorjevo spoštovanje izvirne in elementarne lepote človeškega bitja ter prav tako njegove večpomenske simbolike, že več tisočletij na najrazličnejše načine interpretirane v vseh področjih umetnosti.

Ženski akt, to znano metaforo, na najnovejših slikah na neobremenjen in spontan način nadgradi s figuro konja; torej ponovno z motivom, znanim že iz najstarejših prazgodovinskih stenskih slikarij. Korelacija in sinergija konkretnih motivov postane avtorjeva skrajno intimna metafora, je njegov ikonografski obrazec, ki kot rdeča nit še izpostavi vsebinsko sporočilo razstave kot celote. Figure s svojo formalno oblikotvornostjo, ki v segmentih lahko tudi spominja na določena konkretna remek dela iz zgodovine slikarstva ter zlasti - z zavestnimi detajli v shematiziranih deformacijah - na izkušnje določenih umetnostno zgodovinskih slogov 20. stoletja, s svojim voluminozno občutenim fizičnim obličjem veličastveno obvladujejo celotno dogajanje na slikarski površini. Telesa žensk in konjev s svojo rahlo prikrito gracioznostjo in eleganco so umeščena v prepoznavno sredozemsko sončno in toplo atmosfero, v posebno in občuteno elementarno spokojnost, mir in tišino.

Slikanje je Selanu očitno nujen in hkrati najbolj intimen način izpovedovanja lastnega odnosa do izvirnega, do preteklosti in sedanosti, nam gledalcem pa se odkriva kot dinamični in optimistični likovnik, ki ga neprekinjeno navdihujeta nikoli dokončno dorečena univerzalna lepota narave in človeka.

Gracija, 110cmx140cm, 2012

Capriola, 100cmx130cm, 2012

Pasada, 110cmx130cm, 2012

Slovensko ljudsko izročilo

ETNOGRAFSKI IN NARODNI MUZEJ V

Marjeta Malešič

Del programa študijske skupine z naslovom »Slovensko ljudsko izročilo skozi leto«, ki se na Univerzi za tretje življenjsko obdobje Danilo Dolci Sežana odvija že drugo leto, predstavljajo tudi ekskurzije z etnološko vsebino. V študijskem letu 2011/12 si je skupina ogledala bogato mednarodno zbirko jaslic zbiratelja Gregorja Tozona v Kazljah in žive jaslice v Vipavskem Križu. Marca letos pa smo bili tudi v Slovenskem etnografskem muzeju in v zgodovinskem oddelku Narodnega muzeja Slovenije v Ljubljani.

Med vitrinami stalne razstave »Med naravo in kulturo«

Čupa iz Nabežine, najimpozantnejši predmet v muzeju, in gospod Ladi Gruden iz Nabežine, potomec ribičev in kamnosekov. Povedal je veliko zanimivega...

Slovenski etnografski muzej v Ljubljani je osrednji slovenski etnološki muzej. Njegov zametek je nastal leta 1923 z ločitvijo od Narodnega muzeja kot samostojni Kraljevi etnografski muzej. Leta 2004 je muzej dokončno odprl vrata nove in sodobne razstavne hiše s svečanim odprtjem tudi prve stalne razstave »Med naravo in kulturo«, ki prikazuje zakladnico slovenske in zunajevropske dediščine vsakdana in praznika z več kot 3000 razstavljenimi predmeti. Nekaj let pozneje je sledilo odprtje še druge stalne razstave »Jaz, mi in drugi: podobe mojega sveta«, ki je namenjena predstavitvi človeku in njegovemu umeščanju v svet.

Obe stalni razstavi si je pod strokovnim vodstvom ogledala tudi študijska skupina udeležencev Univerze za tretje življenjsko obdobje Danilo Dolci iz Sežane v okviru krožka »Slovensko ljudsko izročilo skozi leto«.

Eno izmed presenečenj, ki jim bo zagotovo ostalo v lepem spominu, je bilo tudi srečanje z gospodom Ladijem Grudnom iz Nabežine, s potomcem ribičev in kamnosekov ter z velikim poznavalcem svojega kraja. Pri največjem in najimpozantnejšem predmetu v muzeju - pri čupi, iz lesenega debla izdolbenem čolnu slovenskih ribičev med Trstom in izlivom Soče v Jadransko morje, nam je odstrl nekaj njene zgodovine in prikazal tehniko pletenja mrež nabrežinskih ribičev.

Po ogledu bogatih stalnih razstav nismo mogli še mimo predvsem za oko in uho zanimive gostujoče razstave »Orinoco, Indijanci amazonskega deževnega gozda«, ki pripoveduje o sonaravnem življenju dvanajstih etničnih skupin, ki že stoletja živijo ob reki Orinoko v južni Venezueli. Razstava s pristno sliko in z zvokom ponazarja deževni gozd, naravo, vsakdanje življenje in verovanja ter obrede tamkajšnjih ljudstev. Z okoli 700

LJUBLJANI

razstavljenimi predmeti (maske, okraski iz perja, šamanski pripomočki; posvečene palice in orožje; nakit - zapestnice, ogrlice in uhani; pipe; piščali, ropotulje in druga glasbila; predmeti iz vsakdanjega življenja - čolni, vesla, lonci in tkanine in bogata paleta edinstvenih umetno pletenih košar) jasno odražajo nezapleten odnos med njihovimi uporabniki in naravo.

Ogled dveh čudovitih in obsežnih stalnih razstav pa udeležencem ekskurzije v Ljubljani še ni vzel vse energije. Močna radovednost je skupino gnala še naprej. V sosednji stavbi smo si ogledali še zgodovinski oddelek Narodnega muzeja Slovenije. Stavba je za javnost zaživela marca leta 2008 z odprtjem razstave »Primož Trubar 1508-1586«. Tam so si ogledali tudi zbirko značilnih slik iz posameznih stoletij, zbirko igrač, predstavitev naših prvih olimpijčkov, orožja in drugih kovinskih predmetov, bogato zbirko stolov in svečnikov,

Marjeta Malešič že drugo leto vodi študijsko skupino »Slovensko ljudsko izročilo skozi leto« na Univerzi za tretje življenjsko obdobje Danilo Dolci Sežana. V okviru te skupine poleg predavanj in delavnic o ljudskih ročnih spretnostih zbiramo in popisujemo tudi stare predmete. V minulem študijskem letu pa smo se odločili še za obsežnejšo raziskavo o služkinjah in aleksandrinkah s Krasa in Brkinov ter z Vipavskega. Prva razstava o zbranem gradivu je bila na ogled od konca aprila v Kosovelovi knjižnici v Sežani.

Levo spodaj: Ogled stalne razstave

»Jaz, mi in drugi: podobe mojega sveta«

Skupinska slika pred Slovenskim etnografskim muzejem.

nabožnih predmetov, zbirko predmetov iz porcelana iz različnih obdobj ter verjetno eno izmed najzanimivejših sob - zbirko restavriranih ur, omar in ostalega pohištva.

Med ogledom smo za kratek čas prisluhnili tudi kustusinji oddelka za restavriranje in konserviranje, ki nam je pokazala način njihovega dela. Zanimiva in ne tako pogosta pa je tudi gostujoča razstava grafik v priliku z naslovom »Lirično - bizarno - dvoumno«, evropska manieristična grafika.

Po končanem ogledu obeh muzejev so si člani skupine privoščili zaslužen oddih in okrepčilo ter se polni novih vtisov z vlakom vrnili domov.

V Brestovici na Krasu sonce zaide najpozneje v Sloveniji KOLOOSMICA POVEZUJE IN UČI

Stane Švigelj

Odhod koloosmice.
Fotografija: Darinka Mladenovič.

Besedna zloženka koloosmica je nastala vzporedno z idejo o izvedbi rekreativne kolesarske prireditve na Krasu. Ideja je namreč bila, da se kolesarji potem, ko prevozijo predvideno progo, ustavijo na kraški osmici in tako spoznajo še to kraško posebnost. V Brestovici pri Komnu Rebulovi odpirajo osmico vedno v prvem tednu junija že več kakor dvajset let. In če je izhodišče in začetna točka kolesarjenja izpred tamkajšnje stare vaške šole, potem je čisto razumljivo, da je cilj prav tam in okrepičilo na tamkajšnji osmici. Torej od tod beseda: koloosmica = kolo + osmica!

In tako je v prvo tudi bilo... Prvo majsko soboto pred sedmimi leti se je po skrbno izbrani progi in ob spremstvu spredaj in zadaj vozečih vozil z opozorilnimi lučmi in z oznakami prireditve popeljalo sedemnajst kolesarskih navdušencev. Celotno spremstvo, redarji na progi in na cilju, je štelo prav toliko oseb. Predpisi so predpisi in treba jih je spoštovati. Ker je bilo to še pred padcem meje, je proga prve koloosmice potekala le po slovenskem ozemlju v dolžini slabih dvajsetih kilometrov.

Izkušnje s prve Koloosmice so pokazale, da je termin prepozen. Zato smo prireditev pomaknili za dober mesec dni nazaj, v sredino aprila. Če se pelješ le po gozdnih poteh, potem ne potrebuješ motoriziranega spremstva, zato se je trasa nove proge podredila tej zamisli. Manjkala nam je le še osmica. Ker v tistem času na slovenskem Krasu ni bilo nobene osmice, smo jo za udeležence druge Koloosmice in člane Turističnega društva Brest improvizirali kar ob stari vaški šoli v Brestovici. Družno smo ugotovili, da so sušene mesnine in teran sicer zelo dobri, okolje prijetno, a tistega pravega vzdušja z osmice se le ne da vzpostaviti.

Državna meja med Italijo in takratno Jugoslavijo je leta 1947 številne Kraševce odtrgala od zaposlitve in od sorodnikov ter prijateljev na drugi strani meje. Zaradi tega so številne vasi izgubile precej svojih prebivalcev, ki so postali ekonomski emigranti in zapustili svoje domačije. Strog vojaški in policijski nadzor na meji in ob njej je zelo grobo prizadel čezmejne stike in povezovanje. A od tedaj je preteklo že precej vode in vemo tudi, kaj in kako se je dogajalo pozneje.

Ker je ob koncu leta 2007 Slovenija vstopila v Schengensko območje, so se obmejni policisti pomaknili na mejo s Hrvaško. S tem se nam je odprl precej večji prostor

za naše delovanje, predvsem pa so se ustvarili zares dobri pogoji za čezmejno sodelovanje.

Brestovica pri Komnu je najbolj zahodna vas kopenske občine. To njeno geografsko lastnost zelo lepo označujejo besede Andreja Arka iz uvodnika monografije **Brestovica pri Komnu, nje hiše in njih prebivalci**: «Vsaka vas ima svoje posebnosti in značilnosti. Ena izmed posebnosti Brestovice, če naj se sklicujemo na podobo zahajajočega sonca v grbu Komna, središča občine, v katero sodi njen najzahodnejši del - naša vas - je, da v njej sonce zaide najpozneje v državi! To ne pomeni, da je Brestovica pri Komnu najzahodnejši kraj v Sloveniji. A ker ga proti zahodu ne zastirajo hribi, ampak se pokrajina spušča v Furlansko nižino, sveti Brestovkam in Brestovcem večerno sonce v naši državi najdlje. Z drugimi besedami, na našo vas leže mrak najpozneje v Sloveniji.»

Nedaleč stran na jugu in na zahodu poteka državna meja z Italijo. Na jugu, takoj za hribi Grmado, Gredino in Grižnikom, ležijo Mavhinje, Cerovlje in Medja vas - tri zamejske slovenske vasi. Društveni duh se udejanja v društvih Cerovlje-Mavhinje in Timava-Medja vas. Na zahodu Brestovske doline, kmalu za državno mejo, pa se nahajata slovenska - zaselek Komarji in vas Jamlje. Tamkaj deluje društvo AŠKD Kremenjak-Jamlje.

Najprej smo nove razsežnosti prostora izkoristili za naš tradicionalni Pohod po sledih soške fronte, ki mu je takoj za tem sledila Koloosmica v letu 2008. Naši zamejski prijatelji so nam pri tem izdatno priskočili na pomoč. Ker živinoreje in reje drobnice na italijanskem delu Krasa niso nikoli zanemarili, so kmetijske površine in gozdne poti lepo ohranjene in vzdrževane. Torej kot nalašč za zares lep podaljšek proge koloosmice.

Pred nekaj leti so na italijanski strani uredili protipožarne gozdne preseke, ki gasilcem omogočajo hiter in neoviran dostop do morebitnega mesta gozdnega požara. S tem so obnovljene ali na novo vzpostavljene poti postale pravi raj za rekreativne tekače in kolesarje. Ob tem je treba poudariti, da jih posnemajo in jim s pomočjo evropskih sredstev pridno sledijo tudi občine na slovenski strani Krasa. Ponovno uveljavljanje živinoreje in reje drobnice pa žal tempu ne sledita tako dobro, kar se odraža v obliki zaraščenih gozdnih poti in preraščanju travnikov in nekdanjih pašnikov.

Pa vendar smo z dobro voljo in precej truda očistili nekaj takih poti in s tem vzpostavili cestne povezave v gmajni na naši strani meje zato, da bi naredili traso bolj privlačno in udobno in ji dodali nove razsežnosti. Progo smo začrtali po makadamski cesti proti Cerovljam in se nadaljuje po nekdanji vojaški obmejni cesti do kmetijskega prehoda Gorjansko. Tam prečka državno mejo in se usmeri proti Mavhinjam.

Mavhinje so manjša slovenska zamejska vas, ki slovi po svojem Festivalu zamejskih amaterskih gledaliških skupin. Festival prireajo vsako drugo leto in se odvija na osrednjem vaškem trgu. V desetih dnevih se zvrstijo po dve predstavi na večer. Bienale ima vedno več predstav in seveda tudi obiskovalcev z obeh strani meje. Prihodnje leto bodo pripravili že desetega po vrsti.

Iz Mavhinj se po gozdnih poteh kolesarji odpeljejo proti bližnjim Cerovljam. Prebivalci obeh vasi se družijo in skupaj delujejo v že omenjenem društvu Cerovlje-Mavhinje, ki je bilo pobudnik gledališkega bienala. Na kmečkem turizmu Antonič na robu vasi se udeleženci ustavijo, da pojejo kos kruha s pršutom in popijejo kozarec vina, se osvežijo in si malce odpočijejo. Tamkajšnja osmica h kolesu doda še osmico, da tako postane koloosmica. Od tod se odpre eden izmed lepših razgledov na Tržaški zaliv in tudi zato je postanek dobrodošel ter koristen.

Ob vznožju južne strani Grmade se kolesarji podajo proti Medji vasi. Grmada je hrib, čigar vrh je bil v 1. svetovni vojni na soški fronti izjemno pomembna strateška točka. Številne kaverne in strelski jarki pričajo o dobro utrjenih položajih avstroogrške vojske. Po nekaj kilometrih pot doseže Kohišče, ki danes predstavlja ruševine treh ali štirih hiš in hlevov. Zaselek je še pred kakšnimi tridesetimi leti naseljevalo nekaj pastirjev, katerih predniki so se svoj čas ukvarjali z živinorejo in mlekarstvom. V preteklosti je bilo posestvo Kohišče last Devinskih grofov, ki so tudi sicer obvladovali dobršen del tukajšnjega ozemlja. V bližini je še zajetje italijanskega kraškega vodovoda, ki danes oskrbuje bližnje vasi. Nedaleč stran na zahodu je med kavernami in strelskimi jarki urejen manjši zgodovinski park soške fronte.

Pot se od Kohišča po novi protipožarni preseki nadaljuje proti Medji vasi in jo tudi kmalu doseže. Vasica slovi po svojih osmicah in zelo redki so dnevi, da Medvejci ne bi imeli odprte osmice. Zelo znan pa postaja vsakoletni festival Konji in vonjave mošta, ki ga tamkajšnje društvo Timava-Medja vas, jesarji in člani konjeniškega kluba pripravljajo v prvem vikendu v oktobru. Vas, ki šteje le 27 hiš, ima kar osem osmičarjev ter en kmečki turizem. Takrat jo v treh dneh obišče blizu deset tisoč obiskovalcev. Odprte so vse osmice in številne stojnice z izdelki domače obrti... Na drugem prazniku smo sodelovali tudi Brestovci z našim Tu-

rističnim društvom Brest in obiskovalcem ponudili kraško joto s klobaso.

Iz Medje vasi se naša kolesarska pot usmeri nazaj proti Brestovici. Naša želja je, da bi se lahko spustili še v Jamlje, v še četrto sosednjo zamejsko vas. Ker nam je lani uspelo očistiti vojaško pot v Jamlje, koder deluje društvo Kremenjak. Njihovi člani so lani prvič sodelovali pri našem Pohodu po sledih soške fronte. Naš pohod smo tako podaljšali za štiri km in k sodelovanju pridobili še Jameljce. Žal pa ta pohodniška pot ni primerna za kolesarje, ki bi se, da bi dosegli Jamlje, morali popeljati po asfaltni regionalni cesti. To pa bi pomenilo precej več administrativnih in organizacijskih zapletov... Pa vendar: gotovo se bo našlo primerno gozdno pot, ki jo bomo lahko usposobili.

Pod severnim pobočjem Grižnika in Gredine, po Koretovi poti, se kolesarji znova vrnejo v Cerovlje. Najkrajša povezava z Brestovico je od minule jeseni na slovenski strani lepo očiščena, razširjena in na novo utrjena cesta, ki je pravo olajšanje za končni spust proti cilju.

Našo prireditev Koloosmica smo pred tremi leti združili z našo drugo veliko prireditvijo - s Špargljijado. S tem smo jo datumsko pomaknili v obdobje spomladanskega pomikanja urinih kazalcev za eno uro naprej. Kolesarji tako na cilj prispejo, ko se v ponvah že peče fritlja s šparglji, na pokušini pa so številne dobrote iz špargljevih jedi brestovskih ženâ in deklet. Pravi mali praznik kulinarike in rekreacije, kajti kolesarjem so se letos prvič pridružili še pohodniki, ki uberejo podobne, a pohodnikom ljubše poti v spremstvu lokalne turistične vodnice iz naše vasi.

Take in podobne prireditve na Krasu so lahko pomemben povezovalni element lokalnega prebivalstva z obeh strani meje, medtem ko obiskovalcem iz notranjosti poskušajo v čim lepši luči predstaviti naravno okolje Krasa in kulturo Kraševcev. Tovrstno povezovanje in sodelovanje veliko pripomore k boljšemu spoznavanju kulture in jezika s te in z one strani meje, ki je v preteklosti od matice odrezala precejšnje število zamejskih Slovencev. Predvsem pa je potrebno veliko dobre volje, izogibanja predsodkom in stereotipom ter preseganja nepotrebnih delitev.

Stane Švigelj, predsednik Turističnega društva Brest, Brestovica pri Komnu

Zaključek koloosmice na Špargljijadi v Brestovici.
Fotografija: Darinka Mladenovič.

Letos je bil že trinajstič pohod

PO KOSOVELOVI POTI OD SEŽANE DO TOMAJA

Ana Godnik

Fotografije in podpisi: Bogdan Macarol

»Kras. Edinstvena pokrajina na tako raznolikem slovenskem zemljevidu.

Pokrajina je burila duhove zaradi svojih posebnosti, ki se kažejo tako v zunanji podobi kakor tudi v podzemeljskem svetu.

Pokrajina, ki je prva pri nas doživela tako zanimanje, da so jo začeli raziskovati, proučevati in pisati o njej...

Zakaj bi to čudovito pokrajino, ta naš Kras ne pokazali in predstavili svetu!?«

Tako je o Krasu spregovoril v knjižici »Kosovelova pot« izjemen Kraševac Pavel Skrinjar, ki mu je domoznanstvo pisano na kožo in rodoljubnost osebnostna vrednota.

V knjižici »Kosovelova pot« njen avtor nadaljuje:

»Ko smo planinci, pohodniki in ljubitelji Krasa ter poezije združili ustvarjalni duh enega izmed največjih slovenskih pesnikov Srečka Kosovela s to čudovito pokrajino, se nam je pokazala pot od Sežane do Tomaja, ki smo jo poimenovali KOSOVELOVA POT.

To je pot, ki jo je Srečko pogosto prehodil od Sežane, kjer se je rodil, do Tomaja, kamor se je večino svojega življenja vračal in ga tam tudi sklenil...« Tako Skrinjar!

Leta 2004 je izšla drobna knjižica z naslovom »Kosovelova pot Sežana - Tomaj«, ki je pravi vodnik za dušo in telo in ki ji je vsebino dahnili že omenjeni avtor gospod Pavel Skrinjar. Traso poti je načrtoval Igo Maher skupaj s Planinskim društvom Sežana. Res pa je, da so planinci to pot umestili v svoje pohodništvo že pred izdajo knjižice.

V mesecu marcu so se vsa ta leta - letos že trinajstič - podali na pot od Sežane do Tomaja. Zberejo se pred staro osnovno šolo v Sežani, ki je bila zgrajena leta 1892 in ki še vedno služi svojemu namenu - izobraževanju. V njej deluje od leta 1972 Ljudska univerza Sežana, ki hkrati upravlja s Spominsko sobo Srečka Kosovela, saj se je v tej šoli rodilo vseh pet otrok družine Kosovelovih.

»Oče Anton Kosovel je bil učitelj in nadučitelj v tej šoli. Doma je bil iz Črniča na Vipavskem. Mama Katarina Stres pa je prišla iz Sužida pri Kobaridu. Delala je v Sežani kot spremljevalka baronice Scaramagna, lastnice poznanega vrta in botaničnega parka v Sežani.«

Tudi ta dejstva nam odkriva Pavel v knjižici, ki jo je izdala in založila uprava Občine Sežana in ki kliče po svojem ponatisu.

Pohodniki imajo priložnost ogleda Kosovelove spominske sobe v Sežani, predno se odpravijo na pot. Pri tem velja poudariti, da je v spominski sobi bolj malo videti. Doživeti pa jo je treba, kajti v njej ob pomoči audio-vizualnih sredstev doživimo tisto, kar nam je pesnik zapustil. Zapustil je pesmi in nekaj izmed njih nam jih razkrijejo med obiskom sobe predvajani posnetki. In glasba v sobi poboža naša srca in nas s projekcijo dia pozitivov Krasa, ki je tudi del programa med obiskom, učvrstijo v spoznanju: KRAS je krasen!

Spominsko sobo Srečka Kosovela je po naročilu Ljudske univerze v Sežani uredil in opremil oblikovalec Janez Suhadolc, univ. dipl. inž. arhitekture, iz Ljubljane. Svečano so jo odprli leta 1974.

Pred stavbo stare osnovne šole v Sežani, v kateri se je Srečko rodil, stoji njegov doprni kip v bronu, ki ga je izdelal kipar Mirsad Begić in ki so ga postavili leta 2010 člani Kulturnega društva Vilenica iz Sežane. In nad nekdanjih vhodom v šolo je vgrajena spominska plošča, ki mimoidočim sporoča, da je to rojstni kraj velika poezije.

»Od tu se pohodniki odpravijo na pot mimo Polajevskega stolpa, Kosovelove knjižnice, v kateri je tudi študijska soba Srečka Kosovela. Pri znani gostilni Šmuc prečkajo Partizansko cesto in stopijo na nekoč osrednji sežanski trg pred cerkvijo in zvonikom na eni strani ter Mahorčičevim domovanjem na drugi strani, kjer se je v Sežani nekdanj dogajalo vse najvažnejše. Ob zvoniku še sedaj stoji skromna hišica, v kateri je nekoč deloval občinski urad. Mimo nje pridejo skozi ozko ulico na sejmiški prostor, ki so ga uporabljali za velike konjske sejme, dobro obiskane še tja do začetka prve svetovne vojne...«

Tudi to preberemo v knjižici Kosovelova pot, njen avtor pa v njej nadaljuje: »...In že smo ob vznožju hriba Tabor, na katerem je v pradednini stalo gradišče, in vzpenjamo se po poti, ki je tudi nekoč vodila na sam

Stavba stare osnovne šole v Sežani, v kateri se je rodil 18. marca 1904 Srečko Kosovel.

Pročelje Kosovelove knjižnice v Sežani.

vrh tega 484 m visokega hriba. Tu je začetek Gozдне učne poti. In že se pred nami razprostire čudovit pogled na vse strani našega Krasa!«

Doživite to pot! Odpočijte si dušo s pogledom na Malo in Veliko Planino, na Sedovnik, zazrite se na Gabrk, osvojite s pogledom vrh Vremščice in pobožajte Nanos, spustite se s pogledom na Trnovski gozd in Čaven in ne prezrite alpskih vršacev, ki kraljujejo v daljavi! Vmes pa so še Trstelj in Kraška planota ter vse njene lepote, ki jih s pogledom ne smete zaobiti.... Potem boste prišli v Tomaj in vmes doživeli gručasto posejane kraške vasi; vsaka med njimi skriva v sebi svojo zgodbo, svoj vzpon in padec, ki jim ga je prizadejala vojna...

Koliko so si danes Kraševci opomogli in koliko zanemarili pristnost Krasa v želji po udobnosti življenja v sodobnem svetu, morate sami spoznati. Zato se odpravite na pot po KOSOVELOVI POTI OD SEŽANE DO TOMAJA! Tudi vodnika si lahko najamete. In med postanki preberete katero izmed Kosovelovih pesmi, saj odkrivajo preteklost in so še kako zazrte v naš čas in prihodnost!

»Živeti, živeti je smisel človeka!« je v eni izmed pesmi zapel naš Kosovel.

Mi pa dodajamo: Pa ne živeti kakorkoli. Za kakovost življenja se potrudite vsak po svoje in upoštevajte pravila medsebojnih odnosov, katerih srčika zveni: »Delaj tako, da nikoli in nikjer ne prizadaneš nikogar!«

Ana Godnik iz Komna

Pripis uredništva

Avtorica sestavka Ana Godnik je zorela na Ljudski univerzi v Sežani in delala ter se duhovno bogatila pri izjemnem direktorju Pavlu Skrinjarju. Pa tudi sama je znala in še danes to počne: ODPIRA SRCA LJUDEM!

Pri znani gostilni Šmuc pohodniki prečkajo Parizansko cesto in pridejo na nekoč osrednji sežanski trg pred cerkvijo sv. Martina ter se vzpnejo proti bližnjemu hribu Tabor.

Tomajski zidovi na koncu poti.

Pohodnikom v pomoč

ZEMLJEVID POHODA PO KOSOVELOVI POTI SEŽANA - TOMAJ

Robert Rogič, Rudi Vran

Fotografije in podpisi: Bogdan Macarol

S hriba Tabor nad Sežano je lep razgled do Vremščice in Nanosa na vzhodu in na Gornji Kras ter v lepem vremenu z Julijskimi Alpami v daljavi

Še nekaj korakov in smo v Tomaju!

Avtorja besedila za zemljevid Kosovelove poti od Sežane do Tomaja Rudi Vran in Robert Rogič, objavljenega leta 2004 v knjižici »Kosovelova pot«, bralcem sporočata, da je njena dolžina 7,5 kilometra in da voden pohod traja dve uri in pol zmerne hoje, zato je primerna za vse ljubitelje narave in kraške poetike.

1 - Razgledišče

Razgledišče nad Sežano na hribu Tabor je edina točka na Kosovelovi poti, ki nudi izjemen pogled, saj se z nje vidi hkrati Nanos, Vremščico in divaški kot na vzhodu, pod opazovalcem so Šmarje, na zahodu pa je razsežno kraško vinorodno območje. V daljavi se vidi Komen. V lepem, jasnem vremenu opazimo tudi začetno traso vodovoda Brestovica-Sežana, ki je tik ob slovensko-italijanski meji.

2 - Presahli vodni vir

Studenec na Gabrku je presahnil leta 1978 zaradi napeljave Kraševcem prepotrebne vodovoda Brestovica-Sežana. Od takrat se voda pojavlja le občasno, do leta 1978 pa je nudil osvežitev v vročih poletnih dneh koscem in drugim delavcem na poljih, domačim živalim, ki so se tu pasle, ter vsej divjadi iz okolice.

3 - Črni bor in rdeči bor

Črni bor (*Pinus nigra* Arnold), opevana vrsta bora tudi v Kosovelovi pesmi, je prišel na Kras sredi 19. stoletja. Izredno upešno je zaraščal ogolelo kraško gmajno in preprečil popolno erozijo prsti. Nekdaj je bil zelo priljubljena drevesna vrsta za smolarjenje, kar je bila dejavnost, na katero nas le še včasih spomni staro drevo s slabo zaraslimi sledovi nekdanjega zarezovanja lubja. Sedaj se črni bor po Krasu razširja tudi sam, v zavetju njegovih starejših nasadov pa se množično naseljuje samonikla vegetacija. Podobno kot ruj je tudi črni bor na Krasu glavni del pogozdovalne naloge že opravljen in zaželimo mu, da v prihodnosti nobena podobna naloga ne bi bila več potrebna!

Rdeči bor (*Pinus silvestra* L.) je dobil na Krasu podobno nalogo kot rdeči bor. Čeprav je izredno skromna drevesna vrsta, pa ni vzdržal tekme s svojim bra-

tom črnim borom, ker je bil manj prilagojen na hudo sončno pripeko, na plitva tla in na močno burjo, kar vse je značilno na Kras. Razlikuje pa se tudi po značilni rdečkasti barvi lubja ter po manjših iglicah in storžih. Na Krasu se pojavlja redko; dobro raste na Gorenjskem, v Prekmurju in na Dravskem polju.

4 - Pustov hram in Jama Matere božje

Pustov hram je kamnita hiška neznanega izvora. Patirji so ga včasih uporabljali za zaščito pred dežjem, poleti pred sončno pripeko, zelo radi pa so se tudi grali v njem.

Jama Matere božje je dobila ime po kapniku v obliki Matere z otrokom v naročju, ki pa je med vojna izginil. Vhod v jamo je težko opazen.

5 - Vojaški jarki

Ostanki vojaških jarkov iz prve svetovne vojne se nahajajo na robu nad dolino, za katero ljudsko izročilo pravi, da je po njej tekla reka Timava, ki je poniknila neznano kdaj. Te jarke pa tudi vodovod, speljan od Nanosa do spodnjega Krasa, so kopali ruski vojni ujetniki v prvi svetovni vojni za potrebe fronte. Pri teh delih je umrlo veliko jetnikov zaradi podhranjenosti in bolezni. Tod je tudi potekala ozkotirna železniška proga od Divače do spodnjega Krasa, ki je bila zaledje fronte in so jo s spreminjanjem fronte tudi premikali.

6 - Novi kal

Novi kal so naredili po cesarski odvezi leta 1848 za napajanje živine med celodnevno pašo. Ime Novi kal je dobil zato, ker je bil zgrajen zadnji med mnogimi kali, ki obkrožajo vas Tomaj in ki je hkrati od vasi najbolj oddaljen.

7 - Skorš (*Sorbus domestica*)

Na Krasu je bil skorš ali oskurž nekdanje zelo priljubljeno in razširjeno drevo, danes pa je prava redkost. Kraško pokrajino bogati s svojim cvetenjem sredi maja in poleti s hruškam podobnimi plodovi. Plodove so nekoč uživali presne; ko so se omedili, so iz njih pripravljali odlično skorševo vino in žganje. Skorše so prede-

lovali v zdravilno marmelado, iz posušenih skorševih plodov so kuhali kompot, ki je še danes znano sredstvo za zapiranje. V gozdu rastoči skorši so lahko vir kakovostnega in široko uporabnega lesa.

Če bo skorš popolnoma izginil iz naših krajev, bomo osiromašeni za zanimivo drevesno vrsto!

Robert Rogič, predsednik Društva za varstvo okolja, Sežana
Rudi Vran, predsednik Kulturnega društva Tomaj, Tomaj

Bori, črni bori so bili Kosovelu v Ljubljani drag spomin na Kras.

Vodnik *Kako lep je Trst* predstavlja težko pričakovano novost

ČAS JE, DA PONOVRNO ODKRIJEMO TRST

Poljanka Dolhar, Erika Bezin

Kolikokrat ste po tržaških ulicah iskali to ali ono trgovino, v spomin poskušali priklicati pot do tega ali onega bara, kjer ste nazadnje srebali dobro italijansko kavo ali si privoščili nakupovalno malico? Verjetno nemalokrat. Kolikokrat pa ste v Trstu obiskali Kulturni dom, Tržaško knjigarno, slovensko knjižnico ali se udeležili slovenske prireditve? Zagotovo premalokrat kljub temu, da zaseda Trst v slovenskih srcih posebno, včasih morda celo nerazčiščeno, od pozabe že nekoliko izbrisano mesto, ki ob znanem jurišu Trst je naš! za hip oživi, vendar kmalu spet izpuhti zaradi nepoznavanja zgodovine, predvsem pa nepoznavanja sedanjega utripa nekdanj največjega slovenskega mesta.

O Trstu letno izide kar nekaj knjig, ki so namenjene tako tistim, ki so si z mestom na *ti*, kot tistim, ki se z njim šele spoznavajo. Med te sodijo seveda tudi različno zajetni turistični vodniki, ki ga predstavijo tako, kot se pač spodobi za tovrstne publikacije. Vsi zapovrstjo pa imajo vsaj eno pomanjkljivost: slovenske prisotnosti in zgodovine mesta ter njegovega okoliša večinoma niti ne omenijo; niti takrat ne, ko se na seznamih krajevnih imen ali prireditev vrstijo le take, ki po imenu in vsebini res ne zvenijo *tipično italijansko* ...

Časi za neobremenjeno nadoknadenje zamujene so bili sicer zreli že vsaj poldrugo desetletje, vendar sestava vodnika še zdaleč ni enostavno opravilo, ko je treba v turistično enciklopedijo strpati vse, kar je nujno in potrebno, hkrati pa postreči še z nečim novim, česar ostali vodniki nimajo. Povrh vsega se še spodobi, da je publikacija žepnega formata. Pri **Založništvu tržaškega tiska** pa je lani (leta 2011) vendarle izšla knjiga, ki ji je oznaka vodnik morda nekoliko pretesna, zato bomo raje zapisali, da je to vodnik z dodano vrednostjo. Naslov je enostaven, pa vendarle pomenljiv: *Kako lep je Trst - Prvi slovenski vodnik po Trstu in okolici*, ki sta ga napisali novinarka Poljanka Dolhar in turistična vodička Erika Bezin. Avtorici zatrjujeta, da je delo nastalo iz ljubezni do domačega Trsta, predvsem pa iz že omenjene potrebe po priročni knjigi, ki naj na enem mestu zbere tako informacije, ki jih obiskovalec potrebuje za to, da dodobra spozna mesto, hkrati pa naj opozarja na slovensko prisotnost v njem. S pomočjo skoraj 200 strani zajetne knjige dobimo tako naključni sprehajalec kot tudi prebivalec mesta vsa navodila za poučno potikanje po ulicah in trgih, mimo arhitekturnih in umetnostnih biserov, predvsem pa opozorila na sledove, ki so jih v mestu v zalivu, kot mu pravi domačin Boris Pahor, pustili Slovenci.

Vodnik je naslov dobil po citatu Srečka Kosovele in še zdaleč ni le turistični pripomoček, pač pa je tudi zanimivo branje tako za domačine s Tržaškega kot za prebivalce čezmejnega in splošno slovenskega prostora. Ob izidu tako slovenske kot italijanske izdaje decembra 2011 je doživel že prvi ponatis ter izjemno medijsko pozornost. O njem so celo zapisali, da ga lahko beremo kot

roman, zato bodo tudi tisti, ki še danes v mesto zahajajo pretežno po nakupih in morda zato menijo, da mesto poznajo, v njem zagotovo našli veliko novega. Na primer: od opisa impozantnega Velikega trga do romantične zgodbe lastnikov Miramarskega gradu, a tudi legendo o Mihcu in Jakcu, ki bijeta ure na zvoniku tržaškega županstva, ter tragično usodo družine Tomažič in njenega bifeja Da Pepi. Opis predlagane poti po mestnih ulicah bogatijo številni krajši teksti, ki nam osvetlijo pomenljive zgodovinske trenutke in že tako bogato branje zabelijo z dodatnimi praktičnimi informacijami o kulturni, zabavni ter kulinarični ponudbi v vseh letnih časih, z dovtipnimi zgodami in obrazložitvami, z odlomki iz literarnih del ter z uporabnim mestnim zemljevidom.

Ker želi biti vodnik tudi in predvsem izčrpen, boste z njegovo pomočjo na primer zvedeli, kje lahko prelistate slovenske časopise in revije, seznanili se boste s širšo družbeno, kulturno in izobraževalno organiziranostjo Slovencev v Italiji, z zgodovino slovenskega ribištva, zgodbami o burji in življenju drugih narodnih skupnosti v mestu. Bralca vodi tudi na ogled zanimivosti v tržaškem predmestju in njegovi okolici: od plesa na Kraški ohceti in Majenci do ogleda Rižarne in Bazovice, simbolov tragičnega 20. stoletja, od sprehoda po očarljivi Rilkejevi poti do sproščenega počitka v kraški osmici, kjer lahko obiskovalec okusi delček domače kulinarične ponudbe. Nekaj je tudi nasvetov za izlete *čez mejo*, ki je *ni več*, na primer v Štanjel, kjer je na ogled bogata zbirka tržaškega slikarja Lojzeta Spacala.

O vodniku so se v zadnjih mesecih razpisali vsi pomembnejši slovenski tiskani mediji. Takoj ob njegovem izidu je denimo Dnevnikov novinar in kolumnist Ervin Hladnik Milharčič zapisal, da je bil ob izidu novega vodnika po Trstu nekoliko skeptičen, saj se v morju tovrstnih vodnikov najdejo le take, ki opevajo njegovo bogato zgodovino in se ob opisu sedanjega utripa osredotočajo le na njegovo *italijanskost*. Branje novih vsebin pa ga je privedlo do drugačnega spoznanja: »Že nadnaslov pa je pomirjujoč. Pravo olajšanje. (...) To ni še ena zgodovina mesta, ampak je njegov zemljevid in legenda. Končno je knjiga o Trstu, ki govori o človeških rečeh«

Kako lep je TRST

PRVI SLOVENSKI VODNIK PO TRSTU IN OKOLICI

Vodnik sta napisali Poljanka Dolhar in Erika Bezin, uredila sta ga Mitja Tretjak in Martina Kafol. Pod večino fotografij se je podpisal Damjan Balbi. Grafično ga je oblikoval Studio Link.

TRST

Prehodil sem vse mesto.

*Nato sem se povzpел na strmino,
sprva obljudeno, malo dlje samotno,
zapiral jo je zidek:*

*v kotičku čisto sam posedevam;
in zdi se mi, da - kjer se on konča -
je konec mesta.*

*Trst ima nekakšno osorno
milino. Ko nam je všeč,*

*je kot oglat in snedast pobalin,
da bi podaril rožo;*

kot ljubezen

*s sinjimi očmi in prevelikimi rokami,
z ljubosumnostjo.*

U. Saba, Trst - prevedla. Jolka Milič

Kako lep je Trst torej ni le še ena publikacija, ki opeva lepote obmorskega mesta. Njegov bralec, ki je hkrati tudi obiskovalec mesta, ni povprečen izletnik, ki se zadovolji s pogledom na morje in z brezcilnim pohajkovanjem po neznanih ulicah. Agata Tomažič se je v recenziji v reviji *Pogledi* s tem strinjala: »Mnogi vodniki bralca podcenjujejo in mu strežejo s pičlimi in splošnimi podatki, za pričujočo publikacijo pa to ne velja. Spisan je za inteligentnega in radovednega bralca, ki se v Trst ne podaja po nakupih (čeprav vodnik tudi za nakupovalce priobčuje nekaj nasvetov, omeni specifični odpiralni čas trgovin in se ne sramuje niti tako imenovane kitajske četrti in tamkajšnje ponudbe), temveč si želi prebrati tudi kaj o zgodovini mesta, o književnikih, ki so v njem živeli, o slikarjih, ki jim je bilo mesto v navdih, pa o trenutni gospodarski situaciji in Žavljah, »kjer naj bi zgradili enega zloglasnih plinskih terminalov«. (...) Vsega seveda ni mogoče stisniti v polstranski okvirček (kaj šele v stavek kratke ocene), zato bralca, ki bi rad zvedel več, avtorici vodnika usmerita k drugim virom, (...) Dodatni viri so navedeni skoraj povsod, pa naj bodo to spletne strani ali resnejša literatura - popolnoma v skladu s sodobnimi vodniki, ki se zavedajo, da so tiskana gradiva danes le eden izmed virov pri poizvedovanju, preden se odpravimo na pot.«

Zaradi vsega tukaj napisanega si vodnik nedvomno zasluži mesto na knjižni polici širšega bralstva; tudi tistih, ki so bili doslej prepričani, da mesto poznajo. Za vse druge pa je to odličen sopotnik v (ponovnem) odkrivanju krajev memorije, med katere lahko danes - ko tako zelo radi poudarjamo odsotnost mejnih pregrad - uvrstimo še eno mesto. Prepričani smo, da bo odkrivanje slovenskih tržaških poti prevzelo tudi vas in boste kmalu še sami dejali: Kako lep je Trst!

**Na Velikem trgu, ki je bil nekoč pol manjši od sedanjega, je ob mestnih vratih stala Locanda Grande. V tem gostišču je bila leta 1861 ustanovljena Slavjanska narodna čitalnica, ki je združevala tržaške Slovence in druge Slovane. Njen ustanovitelj je bil pesnik Franc Cegnar, prvi tajnik pa je bil Fran Levstik. Prav tisti Levstik, ki je v zgodbi o priljubljenem Martinu Krpanu zapisal, da je iz tržaškega pristanišča s svojo kobilico tihotapil cenjeno angleško kuhinjsko sol na Notranjsko... Društvo je polno zaživele v najetih prostorih bližnje palače Tergesteo.*

**V stolnici je, tako kot tudi v drugih mestnih cerkvah, v slovenščini pridigal protestantski duhovnik Primož Trubar (1508-1586), avtor prvih slovenskih knjig Abecednik in Katekizem. Omeniti velja, da so pri sv. Justu potekale redne slovenske maše vse do leta 1901. Priložnostno pa se še danes odvijajo bogoslužja in koncerti v slovenščini. Najbolj slavnostno je na novembrsko nedeljo, ko se tu odvija hvaležnica, tradicionalna maša zahvalnica, med katero se slovenski verniki zberejo okrog tržaškega škofa. Narodne noše, skavti in drugi verniki mu poklonijo domače pridelke.*

**Če se po Ulici della Cattedrale spustite proti mestu, boste prišli do Mestnega muzeja zgodovine in umetnosti (Civico museo di storia ed arte), v katerem sta nekoč imela sedež škofijsko semenišče in zavod za slovenske in hrvaške fante. Tega je ustanovil škof Ivan Glavina leta 1883, vendar so ga zaradi pritiska italijanskih iredentistov kmalu zaprli.*

Castiglioni - Savinšek - Vuković

KOBARIŠKA KOSTNICA IN DVA SPOMENIKA SIMONU GREGORČIČU

Gojko Zupan

Kostnica v Kobaridu.

Javni spomeniki v naši Sloveniji se nekoliko razlikujejo od podobnih v sosednjih državah. Raznolikosti ne prinašajo samo različni časi, mode, politični botri, finančne in prostorske razmere. V trajne materiale sled svoje večje roke ali misli vtkejo ustvarjalci. Med manj znanimi kiparji, ki so pustili trajno sled ob zahodnem robu Slovenije, je Momo Vuković.

Kobariška kostnica

Kobariška kostnica ni zgolj materializirana priča dogajanja na Soški fronti med prvo svetovno vojno in kraj pietetnega spomina na mrtve. Grajeni nagrobni objekt ima najprej vzorec v prazgodovini in uveljavljene zglede, povzete po rimski antiki. Neposredno nad grobovi zgrajena svetišča, pozneje cerkve, so dobile poseben pomen z vzponom krščanstva. Nad Petrovim grobom v Rimu je stala bazilika in to je zamenjala Michelangelova kupola. Oltarji nad relikvijami, čaščenje žrtev je postalo pravilo, vzorec naše kulture in vzpo-

redno vladajočih slojev, ki so v svojo slavo postavljali nagrobne ustanove. Laične oblasti evropskih držav so v dvajsetem stoletju posnemale Cerkev in tradicijo preteklega stoletja. Dodale so še več zunanje patetike, uniform in parad.

Javni spomeniki so se razvijali. Iz kipov so prerasli v spominske celote, umeščene v kraj in prostor. Vsaka predstavitev zato upošteva čas in način nastajanja v konkretnem okolju, objekt in njegove likovne prvine, otvoritev in življenje spomenika do danes. Kobariška kostnica in bronasti Simon Gregorčič, njen nasprotni pol na trgu ob začetku »Vie Sacre«, imata zgodovino, ki ji moramo vsaj v utrinkih vzporedno slediti skozi vse 20. stoletje.

V slovenskem kraju Kobaridu, na robu avstro-ogrskega imperija, so domačini leta 1909 postavili prvi javni spomenik svojemu rojaku skladatelju Andreju (Hrabroslavu) Volariču. Značilno je bilo, da so za svojega junaka izbrali ustvarjalca, kulturnega delavca in ne heroja, junaka, vojščaka, vladarja. Likovno je bila rešitev skromna, na standardnem podstavku je bila postavljena celopostavna figura skladatelja. Spomenik je srečno preživel boje ob Soški fronti.

Ob rimskem Kapitolu stoji Vittoriano, spomenik Viktorju Emanuelu II, zedinitelju Italije. Med prebujanjem fašizma v Rimu so ga oplemenitili s spomenikom neznanemu junaku. Prenos pepela iz Ogleja je bil velika manifestacija italjanstva. Italija je dobila največji spomenik neznanemu vojaku v Evropi in verjetno na svetu. Kljub temu je objekt ostal brez umetniškega naboja; kritizirali so ga Rimljani sami in ga poimenovali »pisalni stroj«. Ohranil pa je vehementnost, debele kamnite klasicistične zidove in obrtno zelo solidno izdelane detajle. Te značilnosti so pozneje prenašali na ostale spomenike padlim, sakrarije, zidane pod pokroviteljstvom kraljevine Italije. Rimu so med drugimi sledili Monte Grappa, Sredpolje / Redipuglia, Oslavje / Oslavie in spomeniški kompleks Kobarid.

Na kamnitem griču, nekakšni Golgoti nad Kobaridom, je bila zasnovana monumentalna, likovno agresivna celota. Podobne niso postavili nikjer na območju pokopališč avstro-ogrskih vojakov v Sloveniji niti na poznejših grobiščih žrtev druge svetovne vojne. Spomnimo se le Ruske kapelice ali skromnega pokopališča v Ribčevem Lazu. Nobeno poznejše novo urejeno spomeniško območje v Sloveniji ni prostorsko tako dominantno, kot je grobnica v Kobaridu. Socialistični režim v Sloveniji, v dvakrat daljšem času vladanja, kot je

bilo fašistično v Italiji, ni zasnoval nobenega spomenika, ki bi bil s svojimi dimenzijami primerljiv z Oslavjem ali s Kobaridom. V samostojni Sloveniji smo zasnovali krajinsko spomeniško celoto Teharje, ki je po obsegu večje, vendar prostorsko ne presega Kobarida. Nekaj nove vehemence kaže skoraj dokončan objekt na Cerju, ki je posvečen tigrovcem in vsem žrtvam vojn, od prve do osamosvojitvene.

Prostorsko agresivni spomeniki so v nasprotju s tradicionalnim slovenskim občutenjem prostora, ko ustvarjalci zavestno ali podzavestno vse velike ureditve podredijo naravnemu okolju, spremenijo v nekakšna znamenja. Celo grobnica padlim med prvo svetovno vojno na pokopališču Žale v Ljubljani, podobna valjasti arhitekturi Oslavja, je popolnoma drugačna. Najprej je bistveno manjša, čeprav hrani kosti več tisoč padlih. Arhitekt Edvard Ravnikar, ki jo je zasnoval v začetku leta 1938, je smiselno nadgradil idejo Teodorikovega mavzoleja v Ravenni. Valjasta kostnica z dvema stopniščema in obhodnim balkonom znotraj je monumentalna, vendar ni v nobenem pogledu vehementno grozeča in ne presega niti višine dreves ob njej. Če primerjamo porfirni kvader vojvode iz Aoste v Redipuglii ali sarkofag sredi prostora v Oslavju z drugim sarkofagom, grobnico herojev v Ljubljani (1949), je slovenska zasnova v senci pod drevesom miniatura.

V Sloveniji so edino v Kobaridu grobo skrajšali, odrezali in predelali katoliško cerkev, jo ovili z arkadami ter tik ob njej in okoli nje postavili grobove padlih.¹ Posebnost kobariške grobnice, ki je bolj značilna za slovenske kraje od same pozicije, je zgolj dostopna pot, razširjena v asfaltno cesto s prevelikim parkiriščem tik pod grobnico. V ridah dvigajoča se pot je okrašena s štirinajstimi postajami Križevega pota,² kar je značilno za pobožno slovensko ljudstvo, je nadgradnja desetih križevih potov, ki so se vili ob pobočjih do svetišč na dvignjenih legah. Postaje so edini element, ki omili strogo, vojaško koncipiranje kostnice. Ostala svetišča mrtvim v »Veliki vojni« takšnih bolj intimnih in katolikom ljubih postaj običajno nimajo. Imajo še bolj strma, širša in daljša kamnita stopnišča ter vmesne ploščadi, okrašene s topovi in s simbolnimi dekoracijami ter z obrobami iz linij cipres.

Oblasti leta 1935 niso slučajno izbrale Kobarida za centralno grobnico. Ime naselja je italijanski sinonim za velik poraz in vladajoči v tedanji kraljevini so želeli s počastitvijo osmisлити žrtve. Za kostnico so izbrali ustvarjalca: arhitekta Giovannija Greppija³ in kiparja Giannina Castiglioniya,⁴ ki sta bila dvorna umetnika tedanjega režima. Danes sta upravičeno nekoliko pozabljeni, ker patetika postklasicističnih elementov ni našla nadaljevanja v likovno bolj prefinjeni arhitekturi in kiparstvu 20. stoletja. Omenjajo ju le kot avtorja serije sakrarijev med Sočo in Piavo. Posredno je Castiglioni zabeležen kot začetnik dinastije oblikovalcev. Njun prvi javno razglašen, skupni uspeh, je bilo svetišče na Monte Grappa. Otvoritev spomenika na vršacu nad Piavo je 22. septembra 1935. počastil sam kralj Viktor Emanuel III.

Spomenik Simonu Gregorčiču v Kobaridu, delo akad. kiparja Jakoba Savinška - po prenovitvi stavb v ozadju.

*Gregorčičev
spomenik v Kobaridu,
delo akad. kiparja
Jakoba Savinška -
pred prenovitvijo
stavn v ozadju*

Likovno sterilna zasnova Kobarida se neposredno navezuje na Monte Grappa. Nekaj posrednih vzporednic lahko najdemo v slikarstvu konstruktivizma in metafizike. Nizi prepletov arkad so značilnost, ki jo slikar Giorgio de Chirico ironizira, Greppi pa monumentalizira v nedosegljivi želji, da bi ponovil skladnost fasadnega plašča Koloseja. Zasnova je sorodna fašistični propagandni arhitekturi EUR v Rimu. Četrť EUR je naročil Mussolini,⁵ ko je načrtoval propadlo svetovno razstavo leta 1942.⁶ Ostale so zgradbe v »liktorskem« stilu kot izjemen primer patetičnega realizma ali poenostavljenega neoklasicizma. Kobariška kostnica je edini večji primer patetičnega realizma iz obdobja med vojnama v Sloveniji. Ne prej ne pozneje znotraj Slovenije niso postavili podobne spomeniške celote. Kostnica je ostala značilen import brez nasledstva, člen v verigi časa, podobna arhitekturni zasnovi Palais Chaillot v Parizu, speerovskim gradnjam za Germanijo, konceptom Muhine v Moskvi ali posameznim palačam v Washingtonu D. C.

Poleg likovno konceptualnih izhodišč grobnic velike vojne, ki jih v svojih zapisih omenja Zdravko Likar, se je kot pomemben element političnega čaščenja tudi v Kobaridu pokazala otvoritev. Manj političnega naboja je v ciklusih ponavljajočih proslav, ki so ob pieteti in spominu vedno političen ritual. Otvoritev kobariškega spomenika sodi med največja propagandna dejanja fašistične oblasti na slovenskem ozemlju v zgodovini. Slovesnost je imela uverturo. Italijani so 16. junija 1922 na Krnu postavili spomenik padlim med prvo svetovno vojno. V spomenik je nekaj dni po otvoritvi udarila strela in ga poškodovala. Oblastniki so se lju-

dem maščevali za strela. Pretepali, zapirali in obsodili so slovenske prebivalce, več let sta bila zaprta pastirja iz vasi pod Krnom. Vandalsko so razbili spomenik skladatelju Hrabroslavu Volariču, uničili so vse slovenske napise v Kobaridu, ki je veliko pred nacističnim divjanjem doživel svojo kristalno noč. Kobarid je bil očiščen za nove simbole nove države.

Septembra 1938, ob dvajseti obletnici miru⁷ po prvi svetovni vojni, je Mussolini sam odpiral spomenike in elektrarne kar po tekočem traku. Poleg Kobarida in Doblarja je sodeloval na otvoritvi v Sredpolju / Redipuglii. Prisotnost diktatorja ni bila slučajna. Sam je bil med poraženci na Soški fronti in dvajset let pozneje se je poklonil žrtvam. V isti sapi je na krvi žrtev opravičeval in glorificiral nove meje velike Italije v Evropi. Da gre za simbolno gesto in ne samo za oddolžitev žrtvam, ki so jim postavili spomenik na Monte Grappa in v Sredpolju, najbolj pričajo spomeniki v Kobaridu, Oslavju nad Gorico in v Zadru. Ob Mussolinijevi črni limuzini, orokavičenem rimskem pozdravu in linijah oboroženih črnosrajčnikov je že tlel upor. Pripadniki organizacije TIGR⁸ so pripravljali atentat na Duceja. Atentator Franc Kavs si je zaradi otrok ob Mussoliniju baje premislil. Nihče ne ve, kakšen bi bil potek zgodovine v tem delu Evrope, če bi sprožil eksploziv, ki ga je nosil pod črno srajco.

Dve leti po Mussolinijevem obisku se je okoli Kobarida razplamtela druga svetovna vojna.⁹ Fašistični imperij je razpadel. Po Pariškem sporazumu leta 1947 in po Londonskem sporazumu leta 1954¹⁰ so bile ob Soči začrtane nove meje, ki jih je prej spremenil Londonski pakt leta 1915.¹¹ Kobariška grobnica je ena izmed posle-

dic vseh teh strateških in imperialističnih iger velikih, ki so postale decembra 2007, ob odprtju mejâ med Slovenijo in Italijo, nepomembne.

Spomeniki po drugi svetovni vojni

V letih po drugi svetovni vojni so na Primorskem nastali drugačni, različni, večinoma anonimni arhitekturni spomeniki, nekakšni kamnoseški ali s prvimi arhitekture oplemeniteni nagrobniki. Likovno bolj zanimiv je bil nadomestni Volaričev spomenik kiparja Borisa Kalina v Kobaridu. Več naklonjenosti javnosti je požel bronasti Julius Kugy.¹² Spomenik, posvečen gorniku in piscu Juliusu Kugyju, stoji na razglednem robu nad Trento. Postavili so ga 3. avgusta 1953 ob 60. obletnici Slovenskega planinskega društva. S spomenikom se je ob zahodni meji Slovenije prvič izkazal talentirani kipar Jakob Savinšek.¹³ Kugyjev spomenik je sinteza daljnjih vplivov zagrebške Meštrovićeve šole in tedanjih dosežkov profesorjev v Ljubljani. Javni spomenik je povzemal značilnosti realne figure, hribovca v obleki, s klobukom in z ogrinjalom. Bronasta gmota je spretno poudarjena na podstavku in za ozadje uporablja scenografijo gorskih dolin med Triglavom in Jalovcem.

Kipar Savinšek je bil v generaciji ustvarjalcev, ki je prva diplomirala na ljubljanski likovni akademiji. Po diplomi leta 1949 se je izpopolnjeval v različnih državah zahodne Evrope, nazadnje v Veliki Britaniji. V njegovih plastikah je po letu 1955 opazen vpliv H. Moora in drugih sodobnih ustvarjalcev. Simon Gregorčič, postavljen 24. maja 1959 sredi Kobarida, je figura zrelega, likovno izjemnega ustvarjalca. Kipar je prelil v bron Gregorčičevega duhâ, idealno podobno liričnega pesnika, pred njegovo potjo iz Kobarida v svet in ob tem z vsem znanjem zrelega pesnika in močjo šolanega pridigarja. Portretnost je stilizirana do skrajne meje, vendar je umetnik in simbol slovenstva prepoznaven vsem.

Savinšek je okras kobariškega trga zasnoval drugače kot svoja monumentalno poudarjena spomenika NOB na Griču v Črnomlju in v Celju. Pri omenjenih dveh je delno prilagojen, podrejen arhitekturi, na katero prilepi svoje reliefe. V reliefnih oblikah je nekaj literarnosti, zgodbe in pripovedi o žrtvah. Celopostaven, v nadnaravni velikosti zasnovan kip Gregorčiča¹⁴ je povsem samostojna, dinamična stebrasta forma. Obvladuje ves prazen prostor okoli sebe. Nekoliko širši spodnji del figure poudarja dvigovanje dinamike, ki zavalovi v trikotnem gornjem delu z rokama in se umiri v kroglasti glavi. Kip je očiščen vseh nepomembnih podrobnosti. Podobno obliko ima samo Savinškov spomenik pisatelju Ivanu Tavčarju na Visokem, ki je nastal slabi dve leti pred kobariškim.

Kljub redukcijam in geometrizzaciji brona Gregorčičeva postava ni samo podoba pesnika. V duhovniško oblačilo vpet pesnik je nadgrajena podoba Marije Zavetnice, ki je pod svoj plašč skrivala trpeče ljudstvo iz Pepelnične noči in na prsih sklenjeni roki opominjajo na njegove verze: »Mojo srčno kri škropite.« Bronast spomenik stoječega pesnika obvladuje ves prostor kobari-

škega trga in simbolno Kobarida samega. Avtor ga je modeliral po več letih razmislekov in poskusov. Posebej se je ukvarjal s figuro in posebej s portretom. Ohranjene so skice, kiparski osnutki in modeli. Kip so odlili v livarni Vladimirja Šeba v Zagrebu, saj livarne za takšne kipe v Sloveniji ni bilo. Pri delu je pomagal Julijan Renko.

Postavitvi v Kobaridu je s svojimi izkušnjami dopolnil arhitekt Anton Bitenc. Arhitekt z izkušnjami Plečnikove šole je poskušal urediti okolico samo, celo z dodajanjem balkona na hišo ob robu trga, da je simbolno nakazal Gregorčičevo rojstno hišo v Vrsnem, kmetijo z gankom. Znova je poudarjena značilnost, da se spomenik vklopi v naravno ali urbanizirano krajino. Bitenc je dodal manjšo, za stopnico dvignjeno kamnito ploščad, na katero je desno spredaj postavil kip in zadaj levo napisni kamen ob robu. Tloris ploščadi s krogom kipa desno spodaj in pravokotnikom napisnega kaman zadaj učinkuje kot Malevičeva slika.

Napisna, pokončno postavljena debelejša plošča učinkuje arhaično, kakor pozabljen nagrobnik. V njej je skrit dvojni pomen. Najprej nas enostaven napis spredaj obvesti: PESNIKU / SIMONU / GREGORČIČU / SLOVENSKO / LJUDSTVO / 1959. Zadaj so vklesani pomenljivi verzi.¹⁵ Zgornji dekorativni zaključek kamna povzema simbolične oblike noriškega nagrobnika. S tem opominja na Koroško in na obliko, ki je bila v rimski antiki avtohtona v slovenskem prostoru. To je skromen, vendar pomenljiv odgovor na bahavo antikiziranje na griču nad spomenikom.

Otvoritev Gregorčičevega spomenika je minila brez obiskov diktatorjev in vidnih politikov. Postavitev je ostala v lokalnih okvirih Slovenije, še bolj Primorske, kakor je o tem natančno poročal kolega Silvester Gaberšček v reviji Kras.* Spomenika nista postavljali država ali vojska. Med glavnimi organizatorji, ki so imeli politično naklonjenost, vendar manj podpore, je bil govornik pisatelj France Bevk. Za dolino Soče in Goriško je bila postavitev velik praznik. Ljudje so spontano krasili izložbe trgovin s pesnikovimi portreti in verzi. Vihrale so zastave. Na trgu v Kobaridu so se zbrali vsi, ki so to zmogli sami. Pesnik še danes stoji na svojem podstavku in je vpet v prostor ter v zavest Kobarida in Primorske.

Podobno kakor Savinšek je ravnal kipar Momo Vuković v Tolminu.¹⁶ Ko je iz Njegoševe domovine v poznih petdesetih letih prišel na študij kiparstva v Slovenijo, je malo vedel o Gregorčiču. Morda je nekaj izvedel že kot študent, saj je bilo med profesorji na akademiji veliko Primorcev, zlasti dva kiparja, brata Boris in Zdenko Kalin. Zdenko je bil več let Vukovičev mentor na specialki in mlajši kipar je nedvomno poznal Kalinov portret Gregorčiča, ki je krona spomenika v senci Narodne in univerzitetne knjižnice. Več o pesniku so Vukoviću povedali ponosni domačini v Tolminu, med katerimi je služil vojaški rok. Po ideji novinarja in televizijskega kulturnega komentatorja Jožeta Hudečka je vojak oblikoval portret Simona Gregorčiča kar iz betona. Postavili so ga kar na nekdanji podstavek za Franca Jožefa sredi vojašnice. Kipar iz gorate Črne gore se je pozneje redno vračal v ta robni del Slovenije. Posebej pogosto

Akademski kipar Momo Vuković
pred doprskim kipom Simona Gregorčiča.
Modelirana glava Simona Gregorčiča

je bil v Posočju z ekipami restavratorjev po potresih v Furlaniji in okoli Krna. Ko je Tolmin zapustila JLA, so kopijo - odlito v bron - postavili sredi naselja. Vuković je za Primorje in obiskovalce Tolmina oblikoval poprsje vsem ljubega duhovnika, predvsem pa razmišljujočega pesnika. V oblikah portretne glave je mogoče opaziti še vpliv samozavestne poteze Frančiška Smerduja in prefinjene portretnosti Zdenka Kalina, obeh Vukovićevih profesorjev na ljubljanski akademiji. Vzporedno iz samozavestnega pogleda in lirizirane celote razpoznamo zrelost kiparja, ki se je pozneje vzporedno ukvarjal z restavratorstvom in z avtorskim ustvarjanjem. Pomnimo, da je imel številne samostojne razstave svojih abstrahiranih podob plodov: bronastih čebul, strokov, makovih glav v Kopru, Trstu in drugje po Primorskem.

Portretno poprsje Simona Gregorčiča vsak dan nemo govori v parku pod tolminsko župnijsko cerkvijo. Ostaja spomin na nedavno umrlega črnogorskega rojaka Moma Vukovića iz Ivangrada, na njegov talent portretiranja, na njegovo posebno videnje našega pesnika - »goriškega slavčka«.

Opombe

* Gaberšček, Silvester; 2008: Danes le še malokdo ve, kako je nastal - Vukovićev kip pesnika Simona Gregorčiča v Tolminu.- Revija Kras, št. 86-87, str. 67, Ljubljana

¹ Na Urhu pri Ljubljani so leta 1955 grobnico spoštljivo postavili na sosednjo vzpetino. Cerkev je ostala samostojna dominanta.

² Križev pot je peljal do vrha griča že pred vojno.

³ Arhitekt Greppi (1884-1960) iz Milana je bil državni arhitekt, ki je zasnoval večino spominskih območij padlih Italijanov: Monte Grappa (1935), Burgusio (1939).

⁴ Kipar Castiglioni (1884-1971) iz Milana je redno sodeloval pri krašenju spomenikov padlih italijanskih vojakov s svojimi patetičnimi figurami.

⁵ Mussolini ima sredi četrti še vedno svoj, ohranjen obelisk z napisom.

⁶ Fašizem naj bi na razstavi slavil 20 let svoje vlade. Vojna je prekinila načrte.

⁷ Mussolini je z otvoritvijo častil 20. september 1870, ko so bersaglieri vstopili v tedanji papeški Rim.

⁸ Med glavnimi organizatorji sta bila Danilo Zelen in Ferdo Kravanja.

⁹ Na tem območju med 6. aprilom 1941 in 9. majem 1945.

¹⁰ Mednarodna pogodba, ki so jo 5. oktobra 1954 podpisale Republika Italija, FLR Jugoslavija, Velika Britanija in ZDA. Pogodba je ukinila vojaško upravo v conah A in B STO okoli Trsta. Pogodba je pomenila končno razmejitve med Italijo in Jugoslavijo.

¹¹ Tajna mednarodna pogodba med Kraljevino Italijo in antanto (Francija, Rusija, Velika Britanija), sklenjena 26. aprila 1915, ki je Italiji obljubljala kot vojni plen Goriško, Istro, Dalmacijo in druga ozemlja za plačilo, če se jim pridruži.

¹² Gornik in pisatelj, 1858-1944.

¹³ Savinšek, 1922, Kamnik-1961, Kircheim. Diplomiral je 1949 na ALU.

¹⁴ Dimenzije so 360 x 105 x 120 cm.

¹⁵ KAR SREČE SEM NA SVETU UŽIL / SEM JO V MLADOSTI CVETU PIL / JO PIL VRH SONČNIH JO VIŠIN / PLANINE PROSTE PROSTI SIN. KAR STORIŠ ZASE ŽE S TABO MINE / KAR STORIŠ ZA NAROD / OSTANE ZA VSELEJ.

Pomena pesnika Gregorčiča (1844-1906) ni mogoče razumeti brez pesmi Soči in posameznih vizionarskih verzov: Mar veš, da tečeš tik grobov, grobov slovenskega domovja?... Tod sekla bridka bodo jekla, / in ti mi boš krvava tekla: / kri naša te pojila bo, / sovražna te kalila bo!

Pesem je budila narodno zavest pred, med in po prvi svetovni vojni, v dobi fašizma in med drugo svetovno vojno. Avstro-ogrska oblast je izdala razglednico z budilnimi Gregorčičevimi verzi, partizani so po pesniku poimenovali svojo brigado.

¹⁶ Momo Vuković, 6. 4. 1935, Ivangrad v Črni gori, +2011. Diplomiral je leta 1963 na ALU.

Viri

Bassin, Aleksander; Korošec, Josip; 2012: Momo Vuković (1935-2011)-zloženska, Ministrstvo za kulturo, Zavod za varstvo kulturne dediščine, 19. januar, Ljubljana

Ceklin, Franc; 1952: Kugijev spomenik v Trenti.- Tovariš, leto VIII, šte. 9, Ljubljana, 29. februar

Čopič, Špelca; Klemenc, Sonja; 1994: Jakob Savinšek 1922-1961, Moderna galerija Ljubljana, Ljubljana

Čopič, Špelca; 2000: Javni spomeniki v slovenskem kiparstvu prve polovice 20. stoletja.- Moderna galerija Ljubljana, Ljubljana

Goode, J. M.; 1974: The outdoor sculpture of Washington, Washington Gaberšček, Silvester; 2008: Danes le še malokdo ve, kako je nastal - Vukovićev kip pesnika Simona Gregorčiča v Tolminu.- Revija Kras, 86-87, str. 67, Ljubljana

Gaberšček, Silvester; 2012: Spomeniki v Tolminu.- tipkopis, Ljubljana Osmuk, Nada; in ostali.; 1997: Kobarid.- Kobaridski muzej, Kobarid

Šumi, Nace; 1975: O nekaterih lastnostih spomenikov narodnoosvobodilnega boja.- Pogledi na slovensko umetnost, Ljubljana, str. 177

Vuković, Momo; 2004: Tihoožnja, Zavod za varstvo kulturne dediščine.- zloženska, 28. februar

Zupan, Gojko; 1984: Spomeniki NOB v Ljubljani: topografija in predstavitev razvoja.- (tipkopis, mentor dr. Nace Šumi), Filozofska fakulteta, Ljubljana

Zupan, Gojko; 1985: Razvoj spomenikov NOB v Ljubljani.- Sinteza, št. 69-72, str. 145-151, Ljubljana

BANKA MEDNARODNIH RAZSEŽNOSTI. VARNA. OKOLJU PRIJAZNA. USPEŠNA.

Banka Koper je del mednarodne bančne skupine Intesa Sanpaolo, ki je prisotna v 40 državah po vsem svetu, z več kot 19 milijonov komitentov in 400-letno tradicijo delovanja.

Uspešnost bančne skupine potrjujejo naslednje mednarodne uvrstitve:

- **Najvarnejša bančna skupina v Sloveniji** in visoko na svetovni lestvici najvarnejših bank (Global Finance World's 50 Safest Banks, avgust 2010)
- **Ena najbolj okoljsko ozaveščenih na svetu** saj je visoko na lestvici 100 najbolj »zelenih« organizacij na svetu (Newsweek, oktober 2010)
- **Banka leta v Zahodni Evropi** kar predstavlja najvišji standard odličnosti v bančništvu na podlagi dobrih poslovnih dosežkov v preteklem letu (The Banker, december 2010)

 BANKA KOPER
Z vami gledamo naprej.

Čas je za *Rosē*

Prijetna rožnata barva ter prefinjen vonj,
ki spominja na rdeče jagodičevje, češnje in vanilijo,
nas navdajata z željo po požirku tega prijetnega vina.
V ustih deluje vino sveže, sadno, prijetno in harmonično.
Okus je fin in trajen.

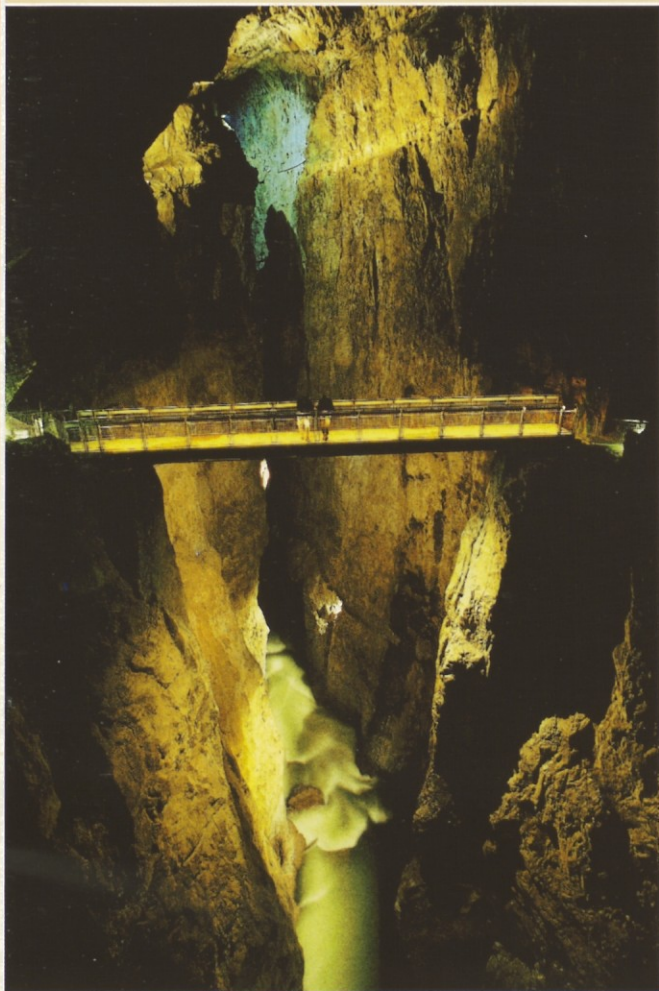
Rosē je vino primerno kot osvežitev v vročih poletnih dneh.
Razvaja ob lahkih predjedeh, dobrotah iz morja, sadnih solatah...

VINAKRAS
SEŽANA

Park Škocjanske jame, Slovenija

Park Škocjanske jame ima tri pomembne nominacije:

- Škocjanske jame so bile leta 1986 vpisane v Seznam svetovne kulturne in naravne dediščine pri UNESCO
- leta 1999 so bile Škocjanske jame vpisane v Ramsarsko konvencijo kot prvo podzemno mokrišče na svetu
- leta 2004 pa je bil Park Škocjanske jame vpisan kot Biosferno območje Kras tudi v program MAB (Človek in biosfera).

V Parku Škocjanske jame vas vabimo na ogled jamskega sistema, muzejskih zbirk, sprehod po učni poti in obisk novega promocijsko-kongresnega centra Pr Nanetovh.

INFORMACIJE IN REZERVACIJE:

Park Škocjanske jame, Slovenija
Škocjan 2, SI - 6215 Divača
Tel.: 00386 (0)5 70 82 110
Faks: 00386 (0)5 70 82 111
E-pošta: psj.info@psj.gov.si
www.park-skocjanske-jame.si

The area of Skocjan Caves has three remarkable designations:

- inscribed on the UNESCO World Heritage List since 1986
- on the List of Wetlands of international importance since 1999
- on the international Network of Biosphere Reserves (MAB) since 2004.

INFORMATION AND RESERVATIONS:

Park Škocjanske jame, Slovenija
Škocjan 2, SI - 6215 Divača
Tel.: 00386 (0)5 70 82 110
Fax: 00386 (0)5 70 82 111
e-mail: psj.info@psj.gov.si
www.park-skocjanske-jame.si

The Skocjan Caves Park invites you to:

- visit the cave system
- explore the park on education trail
- visit museum collections
- and the new Promotion and Congress Centre Pr Nanetovh.

Si želite take sproščenosti in brezskrbnosti?

Potem svoje prihranke zaupajte nam.

Prepričani smo namreč, da si zaslužite življenje brez skrbi. To je tudi razlog, zaradi katerega se trudimo, da bi na najboljši način upravljali z vašimi prihranki. Pozorno prisluhnemo vašim željam, zato vam lahko ponudimo take rešitve, ki so hkrati enostavne, varčne in učinkovite. Razlikujemo se tudi v tem!

ZKB

1908 credito cooperativo del carso
zadružna kraška banka

